

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FESTSKRIFT
UDGIVET AF
KØBENHAVNS UNIVERSITET
I ANLEDNING AF
HANS MAJESTÆT KONGENS FØDSELSDAG
26. SEPTEMBER 1944

CHRISTIAN ELLING
CHRISTIANSBORG-INTERIØRER

STUDIER OVER RESIDENSSLOTTETS HISTORIE
I DET 18. AARHUNDREDE

KØBENHAVN MCMXLIV
BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI A/S

FESTSKRIFT
UDGIVET AF
KØBENHAVNS UNIVERSITET

I ANLEDNING AF
HANS MAJESTÆT KONGENS FØDSELSDAG
26. SEPTEMBER 1944

CHRISTIAN ELLING
CHRISTIANSBORG-INTERIØRER

STUDIER OVER RESIDENSSLOTTETS HISTORIE
I DET 18. AARHUNDREDE

KØBENHAVN MCMXLIV
BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI A/S

CHRISTIAN ELLING

CHRISTIANSBORG-INTERIØRER

STUDIER OVER RESIDENSSLOTTETS HISTORIE

I DET 18. AARHUNDREDE

.

★

K Ø B E N H A V N

BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI A/S

1944

INDHOLD

	Side
Forord	5
I. Hofbygmestrenes Opgaver	7
II. Kongens Appartement	19
1. Gardesalen. — 2. Drabantsalen. — 3. Lakajgemakket. — 4. Yderste For- gemak. — 5. Inderste Forgemak. — 6. Audiensgemakket. — 7. Konseil- gemakket. — 8. Sovegemakket. — 9. Kabinettet. — 10. Kongens Galleri (Appartementssalen). — 11. Højesteretssalen. — 12. Excurs: Arkitekt og Billedhugger.	
III. Hovedtrapperne	48
1. Dronningens Hovedtrappe. — 2. Kongens Hovedtrappe. — 3. Taarn- trapperne.	
IV. Dronningens Appartement	58
1. Eremitagen. — 2. Den forgyldte Spisesal. — 3. Dronningens lille Køkken.	
Henvisninger og Noter	85

FORORD

Det ældste Christiansborg er vor Senbaroks og Rokokos betydeligste og mest centrale Monument. Tillige det mindst kendte. At endnu eksisterende Anlæg som Fredensborg og Frederiksberg Slotte har paakaldt Forskningens Opmærksomhed fremfor det Christiansborg, hvis Hovedkarré gik op i Luer 1794, kan ikke undre. Alligevel, — Christian VI's enorme Residensslot har ubetinget Krav paa monografisk Behandling. Det arkivalske Kildemateriale er til Stede i overordentlig stort Omfang.

Jeg har tidligere offentliggjort en Studie over de ældste Projekter til Hovedbygningen (Aarb. for nord. Oldkyndigh. 1941) og givet en udførlig Fremstilling af Slotskirkens Historie (Artes, VI, 1938), støttet til de endnu bevarede, men indtil da oversete Tegninger af Elias David Häusser. Det er endvidere min Hensigt at publicere en Redegørelse for Ridebaneanlæggets Bygningshistorie, — en Opgave, der lykkeligvis har et endnu staaende Monument til Genstand.

Den Undersøgelse, der fremlægges i dette Skrift, tør siges at have været et besværligt Arbejde, thi en Granskning af Interiører, der længst er hensmuldrede og som for Størstepartens Vedkommende kun kendes gennem Regnskaber og Embedsskrivelser, kræver en ikke ringe Resignation af sin Mand. Arbejdet maatte dog gøres, hvis vor Rokokos Historie ikke skal skrives halvt i Blinde. Men heldigvis har de arkivalske Kilder paa enkelte vigtige Punkter kunnet suppleres med hidtil urigtigt fortolkede, oversete eller helt ukendte Tegninger. Autentiske Billeder af det ældste Christiansborgs Indre er saare faatallige. Og af Kunstnernes originale Udkast til Rumudstyr, der maa have overskredet Tusindtallet, er kun bevaret henved en Snes fra selve Opførelsestiden. Vi har kunnet gengive de vigtigste i denne Afhandling.

Det forsvundne Christiansborg staar for vort Blik som et Gaa-

dernes Hus. I den danske Rokokos Kunsthistorie har det fyldt en Plads, der tør sammenlignes med den, Stockholms Slot indtager i Frihedstidens svenske Kunst. Ogsaa maalt med europæisk Alen besad det baade stort Format og hæderlig Kvalitet. Bag dets Mure har den danske Statsmagt og det danske Hof haft sin fornemste Skueplads under tre Konger. At give Indblik i dette lukkede Slot er vor Fremstillings Opgave. Kun pletvis formaar vi at belyse Sale og Gemakker; det synes dog, som om den vældige Bygnings Indre nu er knap saa utilgængeligt som fordum. Det kræver næppe Undskyldning, at kun de vigtigste Interiører og deres Tilblivelse i Christian VI's Tid er blevet behandlet. De tre særlig værdifulde Værelser i Dronningens Suite har det været ønskeligt og gør ligt at give en relativt fyldig Omtale.

Vort Forsøg tilsigter snarere at bidrage til en rekonstruerende Beskrivelse af Christiansborgs Indre, — ofte af en Katalogs Karakter — end til en æstetisk Vurdering, der kun i meget betinget Grad er mulig. Vi formulerer ikke blot Opgaven saaledes for at gøre en Dyd af Nødvendigheden, men mener at kunne tillade os det ogsaa i Betragtning af, at en sammenlignende stilistisk Undersøgelse af Niels Eigtveds Interiørkunst som Helhed vil blive givet af Forfatteren i et Skrift om denne Bygmester.

1. Plan af Christiansborgs Kongeeetage. 1738. Tegning af N. Eigtved.
 De i Teksten angivne Litra-Betegnelser for de omtalte Værelser henviser til dette Grundrids. (Rigsarkivet).

I. HOFBYGMESTRENE'S OPGAVER

Da ELIAS DAVID HÄUSSER d. 7. Marts 1735 afløste I. C. Ernst som Generalbygmester, tilfaldt der ham som Rigets første Arkitekt den Hovedopgave at lede det nye Residensslots Opførelse. Som nødvendigt ved et Foretagende af saa store Dimensioner maatte der dog gennemføres en Arbejdsdeling efter praktiske Principper, da en enkelt, han være sig nok saa duelig, umuligt samtidig kunde have den nødvendige Føling med Værkets Gang i dets Detailler og bevare det samlede Overblik. Der danner sig da et Samfund af Bygmestre, Billedhuggere og Malere, Haandværkere og Haandlangere med Arbejdet paa Slotsbygningen som Samlingspunkt, et Samfund ret efter Absolutismens Mønster, udadtil afsluttet, indadtil ordnet efter et klart formuleret System, stærkt præget af militærisk Rangvæsen og embedsmandsmæssig Forretningsgang, mere et fasttømret Korps af Officerer og Ingeniører med deres Mandskab end et Samfund af frie Kunstnere. I første Række staar her Häusser, LAURITZ THURA og NIELS EIGTVED som de, der i denne Periode har ledet hver sit Departement og haft Hovedansvaret for Christiansborg som kunstnerisk Helhed. En Fremstilling af Christiansborgs Bygningshistorie maa da indledes med en Redegørelse for det indbyrdes Forhold mellem disse Mænd.

Det første Bidrag til Løsningen af dette Spørgsmaal er i den trykte Litteratur givet af Jens Møller, byggende paa en Ytring i et af de ved ham publicerede Breve fra Christian VI (1). Det fremgaar heraf, at Häusser alene har Ledelsen af »den udvendige Bygning af Slottet«, medens Thura og Eigtved intet har dermed at gøre og altsaa har haft deres Virksomhed ved Dekorationen af det Indre, endvidere, at Häusser tillige havde det indvendige af flere Etager, nemlig af første eller Damernes Etage og de to Mezzaniner. Dette tidlige Forsøg paa en Paavisning af Arbejdsdelingen er, hvor

summarisk det end forekommer, ikke blevet suppleret med nye Oplysninger af mere indgribende Art i Tiden derefter; Häusser holdes stadig udskilt, men en systematisk Udredning af Thuras og Eigtveds respektive Arbejder foretages ikke. Bruun som den første meddeler, byggende paa Arkivstudier, at de to Arkitekter hver fik Halvdelen af de to Hovedetager, »Kongens« og »Kronprinsens«, at udstyre, og at de desuden skulde sørge for Hovedtrapperne (2). Ogsaa i det nyeste arkitekturhistoriske Arbejde, der omhandler Christiansborgs Hovedbygning, nemlig Fr. Weilbach's Bog om Thura, savnes en klar Redegørelse for, hvad der skyldes hver af de to Arkitekter, idet Forfatteren, der dog har henført enkelte Værelser til henholdsvis Thura og Eigtved, hævder, at »Tiden næppe er inde til helt at udrede dette Spørgsmaal« (3). Det er dog ikke umuligt selv paa indeværende Tidspunkt at komme Opgavens Løsning nærmere.

Nedbrydningen af det af Frederik IV ombyggede Københavns Slot paabegyndtes d. 10. Septbr. 1731 og afsluttedes d. 30. April 1732. Samme Aar, i Slutningen af Oktober, blev Slottets Linier og Vinkler afstukne og Funderingsarbejderne tog deres Begyndelse for først at afsluttes i November 1733. Opmuringen udfylder saa 1734, først i Begyndelsen af 1735 var Kælderetagen gjort færdig. Hele dette Arbejde har Häusser ledet (5). I sin Egenskab af Chef for den danske Fortifikationsetat (fra 1. Novbr. 1723) (6) var han efter Datidens Opfattelse af en Arkitekts Uddannelse og Kvalifikationer fortrinlig skikkct hertil, uagtet han ikke var Generalbygmester. I Beg. af 1735, d. 7. Marts, opnaaede han imidlertid dette Embede, og i hans Instruktion (7) nævnes, — foruden Thura, dengang Kaptajn af Fortifikationen —, ogsaa Eigtved, der her introduceres i den danske Arkitekturs Historie som »Lieutenant Nicolai Eigtvedt«. Begge Arkitekter optræder som Inspektører over de kgl. Bygninger ude i Landet, idet Thura skal føre Tilsynet med Bygningerne paa Sjælland, Lolland og Falster, medens Eigtved faar Jylland og Fyn som sin Virkekreds. Det fremgaar dog tydeligt af Instruxens Ordlyd, at Eigtved kun designeres til kgl. Bygningsinspektør, — han benævnes jo heller ikke Hofbygmester som Thura, hvis Udnævnelse allerede stammer fra 1733 (8) —, og den formelle Udnævnelse forelaa da ogsaa først d. 4. Novbr. s. A. (9), under hvilken Dato han samtidig udnævntes til Kaptajn af Fortifikationen (10).

Fra Novbr. 1735 var Eigtved altsaa blevet fast knyttet til det kgl. Bygningsvæsen som Hofarkitekt, han skulde nu til at indfri sine Løfter og frugtbargøre de theoretiske og praktiske Kundskaber, han havde tilegnet sig i sin Ungdoms Rejse- og Læreaar, senest under det af Kongen bekostede Studieophold i Sydtyskland, Østrig og Italien. Hele Vinteren 1735 og Foraaret 1736 gik dog til Ende, før en endelig Bestemmelse om hans Virksomheds Udstrækning paa Christiansborg kom til at foreligge. Først hen paa Sommeren, d. 15. Aug., udgik der et kgl. Reskript herom (11), efter hvilket »die Decorationes samt der dazu gehörigen inwendigen Einrichtung derer einem jeden . . . insbesondere anzuweisenden Zimmern in denen beyden Haupt-Etagen des im Bau stehenden Copenhagener Schloßes« blev overdraget til Thura og Eigtved. Dette Reskripts Forskrifter har dog ikke været tilstrækkelig udtømmende, thi d. 3. Septbr. s. A. indgav Eigtved en Forestilling til Kongen (12), i hvilken han, efter at have rekapituleret Indholdet af August-Reskriptet og forsikret om sin Tjenstivrighed, fremkom med følgende Spørgsmaal: »1°) ob die mir allergn. befohlene Einrichtung dahin zu verstehen sey, daß ich die Einrichtung der Gemächer in dem mir anzuweisenden Spatio des Schloß-Gebäudes an und vor sich besorgen, oder aber ob selbige von dem Brigadier Häuser nach dem . . . approbirten Plan bis zur Auszierung im Hande gebracht und mir sodann bloss zu decorieren und auszuzieren angewiesen, samt 2°) ob unter solchen Auszierungen der Gemächer die darin benötigte Meublen als Parade Betten, Canopées, Tische u. desgl. mit begriffen, und dann endlich 3°) weilen doch die mir anzuweisende Zimmer in zweyen Etagen vertheilet sind, ob Ew. Kgl. May^{tt} allergn. Meinung dahin gehe, daß die Aufführung der Treppen gleichfalls von mir bewerckstelliget werden solle.« Han fremhæver endvidere, at eftersom baade Udførelsen af de nødvendige Tegninger og Udfærdigelsen af de talrige Embedsskrivelser »langt overgaar et enkelt Menneskes Kræfter og at der ydermere kræves langt større Plads til Forfærdigelse af saadanne Tegninger end jeg er i Stand til at skaffe mig med mine egne Midler . . .«, saa anmoder han, dels om Tilskud til at holde en Skriver og en Tegner, dels om Lejehjælp. Ved kgl. Resol. af 12. Septbr. d. A. (13) bevilgedes det sidste Andragende om Tilskud, idet der til Bestridelse af de nævnte Udgifter blev tilstaaet

ham ialt 350 Rd. Havde Eigtved derimod ved sin Forestilling gjort sig Haab om at opnaa friere Raaderum og et større Virkefelt end det, der oprindeligt syntes ham tiltænkt, skulde han blive skuffet, — Resolutionen afstikker i Virkeligheden ret snævre Grænser for hans Arbejde. Saaledes indskærpes det, at da »Fordelingen af Gemakkerne paa vort Residens-Slot allerede er reguleret af Os selv og . . . General-Byg-Mester Häusser til den Ende allerede har modtaget Vor allernaadigste Befaling,« saa har Eigtved kun at sørge for »de indvendige *embellissements*, derunder Parketgulvene, Plafond'erne, Panelværkerne, Arkitraverne over Dørene, Skorstene [o: Kaminer] og Ovne«. Om Trappernes Opførelse er der allerede taget Bestemmelse, idet deres Opførelse er overgivet til Häusser, »men i det Tilfælde, at Hofbygmesteren kan stille Forslag til yderligere *embellissements*, skal det altid staa ham aabent«.

Samtidig indkom en Forestilling fra Thura, der af Indhold er Eigtveds meget lig og sikkert er affattet i Forstaaelse med ham (14). Det har øjensynlig ligget Thura særlig paa Hjerte at faa fravristet Häusser Ledelsen af Hovedtrappernes Opførelse, i hvert Fald er hans Forslag desangaaende adskilligt mere energisk end Eigtveds ret forsigtige Forespørgsel og tilmed vel motiveret: burde ikke de indvendige Trapper henhøre henholdsvis under hans eget og Eigtveds Departement, da dog disses »Anlæg og Dekorationer billigvis burde være i Overensstemmelse med det øvrige?« Man synes her mellem Linierne at spore nogen Mistillid hos Thura til Häussers Kapacitet som Interiørarkitekt. Kongens Resolution herpaa af 12. Septbr. s. A. (15) var dog ingenlunde imødekommende, idet det heri kort og godt hedder, at »Trapperne skal forfærdiges af Vor Brigadér Häusser«. Ligesaalidt som Eigtveds vandt Thuras Forsøg paa at opnaa Indflydelse paa Værelsernes Møblering Billigelse paa allerhøjeste Sted. Sagen om Hovedtrapperne var dog ingenlunde afgjort hermed; dens videre Forløb vil blive fulgt i et senere Afsnit.

Imidlertid var Oktober Maaned hængaet under Overvejelser hos Kongen om Værelsernes Fordeling mellem de to Hofbygmestre, — thi efter alt, hvad der ellers er oplyst om Christian VI's personlige Forhold til og Andel i Residenslottets Udformning, har han utvivlsomt ogsaa i dette Tilfælde med den mest indgaaende Omhu og Grundighed underkastet Spørgsmaalet sin Prøvelse, selv i Detaljer,

— sikkert ogsaa med Drøftelser med Mænd som J. S. Schulin og H. H. Scheel, — et vigtigt Arbejde, som vi er ude af Stand til at følge, men som udgør Forudsætningerne for den kgl. Resolution af 21. Nov. 1736 (16), der med sjælden Klarhed giver den saa længe forberedte og længe savnede Fordeling af Værelserne mellem Thura og Eigtved. Dette betydningsfulde Aktstykke anfører to Lister over samtlige Værelser i Slottets Hovedetager, »Kongens« og »Kronprinsens«, én for hver Etage, altsaa omfattende netop de Værelser, der skulde falde ind under Hofbygmesterens Departementer. Hvert enkelt Rum, Gange og Trapper iberegnet, er betegnet med sit Bogstav, dog saaledes, at der for hver Etage er benyttet baade »det store« og »det lille« Alfabet, hvorved der fremkommer en Tvedeling af Værelserne i hvert Stokværk. Om denne hedder det ordret i Resolutionen for Kongens Etages Vedkommende: »Von dem grossen lateinischen A an bis das kleine a soll der Obrist Lieutenant Thura vor die *Embellissements* sorgen, von dem kleinen lateinischen a bis zu ende derer kleinen Lateinischen Buchstaben soll der Capitaine Eigtvedt unter Inspection haben.« Og om Kronprinsens Etage: ». . . vom kleinen lat. a., alle die kleine Buchstaben durch bis an ff: und g: soll der Capitaine Eigtwedt unter Inspection haben.« Da nu denne Litrabetegnelser ogsaa er anvendt paa de eksisterende samtidige Planer over nævnte Etager, saaledes paa to af Eigtved forfærdigede og signerede: »Grundrisse nebst denen benöthigten Explicationen so zum königl: erbauendem Residentz Schloße gehören . . .« (d. 25. Novbr. 1738) (17) og »Grundriß zum Königl: erbauenden Residentz-Schloße Christiansburg . . .« (d. 3. Jan. 1739) (18), da maa Spørgsmaalet om mit og dit med Hensyn til Thura og Eigtved siges i det væsentlige at være løst, selv om det givne Skema i et Par Tilfælde, hvorom der senere vil blive talt, er blevet fraveget som Følge af indtrufne Omstændigheder.

Hvad angaar Häusser og hans Virksomhed paa Christiansborg, saa har denne været baade omfattende og betydningsfuld. Den falder naturligt i tre Dele: dels er han det samlede Byggeforetagendes Chef, dels har han Ledelsen af den udvendige Arkitektur, endelig slutter han sig som den tredie til Interiørarkitekterne, idet Kælderetagen, Dameetagen og de to Mezzaniner tildeles ham som Departement. I sin Egenskab af Byggeleder udgør han Mellemedet mellem Kongen og de underordnede Arkitekter; han mod-

tager disses Udkast og Tegninger, Forestillinger og Andragender og kommunikerer dem videre med Paategning, enten direkte til Kongen eller, for Overslag og Kontraktens Vedkommende, til Partikulærkammeret eller Rentekammeret. Han har direkte Forestillingsret til Kongen og holder denne underrettet om Arbejdets Fremskridt ved regelmæssigt indsendte Beretninger, han leder Forhandlinger med Haandværkere og Haandlangere, anviser Regninger til Betaling, er Voldgiftsmand ved Arbejdskonflikter og afgør forefaldende Tvistspørgsmaal naar de ikke er af en saa alvorlig Karakter, at en kgl. Afgørelse paakræves, endelig præsiderer han ved de talrige Licitationer. Hofbygmestrene har saaledes, i hvert Fald formelt, været overordentlig afhængige af Generalbygmesteren, og utvivlsomt har der da ogsaa ved denne Ordning meldt sig adskillige Spørgsmaal, velegnede til at fremkalde Gnidninger og Splid (19).

Hvad det rent kunstneriske Arbejde derimod angaar, er der næppe nogen Grund til i denne deres afhængige Stilling at se nogen Fare for deres Selvstændighed; ingen Kildesteder taler da heller til Gunst for en saadan Antagelse. Häussers Opgave har her i alt væsentligt været den at fungere som »Expeditionskontor«. Derimod har hans Virksomhed paa et andet Punkt været en Realitet af særdeles haandgribelig Art for Eigtved og Thura, idet de Værelser, der var blevet dem overdraget til Udsmykning, alle skyldte Häusser deres indbyrdes Placering og deres Udformning. Deres Størrelse, — Højde, Bredde, Dybde —, og Form, Antallet af Vinduer og Døre og disses Anbringelse var paa Forhaand givet. Denne Kendsgerning er udtrykt med stor Tydelighed i et allerede tidligere citeret Aktstykke (20), hvor »Inddelingen af Gemakkerne« nævnes som foretaget af Kongen selv, hvorefter nærmere Befaling var blevet givet Häusser. Om Vinduerne hedder det andetsteds: »Eftersom Vinduerne i Hoved-Etagerne allerede er bestilt, saa har Vore Hof-Bygmestre intet yderligere med dem at skaffe.« (21). Det er da intet Under, om Eigtved i flere Tilfælde har følt sig hæmmet og bundet af det forhaandenværende »Rumlegeme« og ofte har følt, at han kun med Vanskelighed vilde kunne faa noget tilfredsstillende ud af sit Arbejde som Dekorator. Vi er sikkert berettigede til at formode, at der i Begyndelsen af 1737 er blevet ført Raadslagninger og drøftet allehaande Tvivlsspørgsmaal om Hensigtsmæssigheden af de enkelte Punkter i den givne Fordeling mellem de tre

Arkitekter. Selv saa længe efter Afgørelsen som d. 15. Marts 1737 fremkom der saaledes atter en Forestilling, undertegnet af dem alle, med forskellige Spørgsmaal angaaende Arbejdsdelingen (22), paa hvilke den i Marginen vedføjede Resolution ganske kort giver til Svar, at de to Hofbygmestre beholder de Etager, som det iflg. den første Resol. var blevet dem befalet at dekorere »og har Brigadér Häusser alt det øvrige at sørge for«.

Tiden for Udførelsen af Eigtveds og Thuras egentlige Arbejde, Gemakkernes Udsmykning, var jo endnu ikke oprundet, da hverken Slottets ydre eller indre Opbygning var afsluttet; Häusser siger i en Forestilling til Christian VI af 24. Juni: »at man ved Façaden mod Slotspladsen allerede har gjort Begyndelse med at lægge Bjælker til den øverste Mezzanins Gulve« (23). Paa det Tidspunkt var Kongens Etage altsaa under Tag, medens Arbejdet paa Kronprinsens Etages Overdækning var i fuld Gang. Eigtveds væsentligste Arbejde i Tiden mellem November 1736 og Juni-Juli 1737 blev da Forfærdigelsen af de nødvendige Tegninger og dermed forbundne Overslag og Kontrakter hans Departement vedrørende. De bevarede Kilder viser os da ogsaa Eigtved godt i Gænge med dette Arbejde (24), selv om Størsteparten af saadanne Tegninger og Overslag først fremkom i de følgende Aar. Men ogsaa paa andre Omraader blev Eigtveds Duelighed og betydelige Arbejdskraft taget i Anvendelse i denne Periode, naturligvis først og fremmest ved selve Slottets Opbygning, hvor der kunde blive den bedste Brug for hans praktiske Indsigt. Han sluttede saaledes paa Häussers Vegne Kontrakter med Købmændene Michael Fabritius og Johann von Osten om Leverance af 600 Stk. Egeplanker (25) og affattede Betingelserne for en Licitation vedrørende Anskaffelse af Ege- og Fyrretømmer (26). Ogsaa i Inspektionen over Slotsfaçadernes Op- muring og Bedømmelsen af de dekorative Elementer (Hovedgesims, Pilastre, Vinduesafdækninger), dissers Udførelse og Anbringelse, tog han effektiv Del. Christian VI's Breve giver netop paa dette Punkt fyldig Oplysning; vi bliver gennem dem sat i Stand til selv i de enkelte Faser at følge Hovedfaçadens Skulpturarbejdes Udførelse. Da Sagen kan tjene til Introduktion af Billedhuggeren *Louis-Augustin Le Clerc*, det fjerde store Navn i Christiansborgs indre Historie, kan den passende rekapituleres her i Hovedtræk.

Allerede i September. 1736, omtrent et Aar efter Le Clerc's

Indkaldelse (27), havde det været Kongens Mening at tildele denne »Directionen over Billedhugger- saavel som Stuccaturarbejdet i det nye Slot« (28), men det var dog umuligt helt at komme udenom den fortjenstfulde Diderik Gercken, der paa Frederik IV's Tid havde været saa stærkt benyttet, dels til Forfærdigelse af dekorativ Plastik, fx. paa Fredensborg og Kriegers Frydenlund (29), paa Københavns Slot og paa Frederiksborg (30), dels til friere kunstneriske Opgaver som Frederik IV's og Dronning Anna Sophies Sarkofager i Roskilde og Sandflugtsmonumentet i Tibirke (31), og som ogsaa stadig blev benyttet, fx. paa Eremitagen og Hirschholm. Som rimeligt var havde Kongen da ogsaa ønsket at anvende ham ved Christiansborg, og der blev saa foranstaltet en formelig Konkurrence om Førstepladsen mellem de to Billedhuggere, Tyskeren og Franskmanden, med Kapitælerne paa Hovedfaçadens Midt-rialitpilastrer som Objekt. D. 12. Febr. 1737 skrev Christian VI til Schulin om denne Sag; det fremgaar heraf, at General Scheel, som vi senere vil træffe i Slotsbygningsskmissionen, havde besøgt Kapitælerne, altsaa formodentlig baade Le Clerc's og Gerckens, og derom indsendt en Beretning til Kongen, der atter lod den gaa videre til Schulin, for at denne kunde udtale sig om den (32). Ligeledes agtede Kongen at indhente Betænkninger baade fra Thura og Eigtved, og ydermere paabødes det denne sidste at opmaale Gerckens Prøvestykke, øjensynligt for at faa et paalideligt Udgangspunkt for videre Sammenligninger. Sluttelig beordrede Kongen Schulin til — »hvis Vejret er godt« — sammen med sig ved Selvsyn at danne sig et Skøn over Sagen. Et Par Dage senere afgav Scheel saa sit endelige Votum (33), efter hvilket Le Clerc's Kapitæl fik Prisen, og det indrømmedes, at denne umuligt kunde gøre sit Arbejde for samme Pris som Gercken.

Ikke desto mindre fandt Generalen dog, at Le Clerc's Pris var for høj; kunde han blot formaas til at slaa noget af derpaa, vilde Arbejdet blive ham overdraget. Kongen paalagde da den overalt anvendte og overalt anvendelige Schulin det Hverv at søge en Reduktion af Kunstnerens Lønkrav ved at vifte ham om Næsen med »Inspektoratet« over alt Billedhuggerarbejdet: »Maaske Le Clerc gør det noget billigere naar man *piquerer* hans *Honneur*«. Denne Manøvre er formodentlig lykkedes; i hvert Fald udførte Le Clerc ikke blot de omtalte Kapitæler (34), men ogsaa Slottets Hoved-

gesims skyldes ham, — hans Tegning var blevet godkendt baade af Scheel, Thura og Eigtved — (35), ligesom ogsaa Billedhuggerarbejdet paa Vinduesindfatningerne i samtlige Etager overdroges ham (36), uagtet Gercken havde tilbudt at udføre Arbejdet billigere. Førstepladsen som Billedhugger tilkom saaledes ubestridelig Le Clerc.

Denne Episode er i flere Henseender lærerig. Først viser den begge Hofbygmestre som Raadgivere ogsaa for den udvendige Bygnings Vedkommende, dernæst aflægger den et interessant Vidnesbyrd om den Omsigt, hvormed det kunstneriske Arbejde lige til de mindste Enkeltheder blev ledet af Kongen selv, og, — hvad der i denne Sammenhæng er det betydningsfuldste —, den lader os forstaa de umiddelbare Forudsætninger for Slotsbygning Kommissionens Oprettelse (37). I Ønsket om at udøve sine Pligter som absolutistisk Regent saa samvittighedsfuldt som muligt og sikre hver enkelt foreliggende Sag en omhyggelig Behandling, havde Christian VI i udstrakt Grad ladet de Mænd, der nød hans Tillid, fungere som Konsulenter, dog uden i alle Tilfælde at følge deres Anskuelse. Denne Fremgangsmaade har han i særlig Grad fulgt ved sine Byggeforetagender, og som den vidtløftige bevarede Korrespondance viser, har Schulin her staaet i forreste Række, medens vi ogsaa ved flere Lejligheder har truffet H. H. Scheel's Navn. Kongens Samarbejde med disse Mænd har da været fortrinligt, og allerede saa tidligt som i Jan. 1737 ses det, at han har næret Planer om at oprette et permanent bygningskyndigt Raad (38). Som ydre Anledning hertil nævnes af Bruun (39) den indbyrdes Uoverensstemmelse mellem Arkitekterne, der virkede hæmmende for Arbejdets Fremgang; denne Forklaring synes ogsaa rimelig naar man ved, i hvor høj Grad Slotsbygningens Fremme laa Kongen paa Sinde. Denne Opfattelse styrkes tilmed af den Omstændighed, at Kongen i det ovenfor nævnte Brev til Schulin netop drøfter en Kommission og dens Medlemmer i Sammenhæng med den Oplysning, at Slottet efter Eigtveds og Thuras Udsagn ikke kunde ventes at komme i beboelig Stand i det indeværende Aar; og den finder sin Bekræftelse i selve Kommissoriets Ordlyd.

Det var Christian VI's Mening at en saadan Bygningskommission skulde have Scheel til Præsident og at de to andre Sæder skulde beklædes af Professor J. F. Ramus og enten Häusser eller Schulin,

helst den sidste. Sammensætningen skulde da ogsaa blive saaledes, da Kommissionen blev endelig nedsat, idet Schulin blev foretrukket for Häusser. Dette fandt dog først Sted i Januar 1738, medens dens enkelte Medlemmer gennem hele det foregaaende Aar havde virket uden at de som Kollegium var traadt offentligt frem (40). Naar man kender Johann Sigismund Schulins intime Forhold til Christian VI og har fulgt hans raadgivende Virksomhed under Slottets Opførelse lige fra dens Begyndelse, undrer det ikke at se ham, der jo formodentlig har været uden særlige arkitektoniske Kundskaber, finde Optagelse i Kommissionen. Han var da Assessor i Konseillet, Oversekretær i tyske Kancelli og Deputeret i Kommercekollegiet. I Virkeligheden har han jo, for at bruge Edv. Holms Udtryk, i Praxis fungeret som en Slags kongelig Husminister (41), hvis prøvede økonomiske Indsigt ogsaa ved Christiansborg var blevet draget til Nytte (42).

Det er overmaade karakteristisk for Datidens intellektuelle Opfattelse af Arkitektur at de to andre Medlemmer henholdsvis var en Militærperson og en Professor i Mathematik. Begge havde de en lang Løbebane bag sig som udøvende Arkitekter. Hans Heinrich Scheel var 1738 Generalløjtnant af Infanteriet og Kommandant i Kastellet og havde fra 1733 været Overkommandant for baade den danske og den holstenske Fortifikationsetat (43), var altsaa ogsaa som Ingeniørofficer Häussers nærmeste overordnede. Foruden sine Kundskaber i Befæstningskunst og anden militær Arkitektur, har han, som det var almindeligt i 18. Aarhundrede, ogsaa tilegnet sig den civile Bygningskunst i dens Grundtræk gennem Tidens rige theoretiske Litteratur. Det var dengang ofte umuligt at drage et skarpt Skel mellem Teknikeren og Ingeniøren eller Fortifikationsofficeren paa den ene Side og Kunstneren, Artisten paa den anden, i hvert Fald i Tyskland og af tysk Arkitektur afhængige Lande (44). Periodens talrige, ofte kunstnerisk fremragende Arkitekter med Militæruddannelse bærer klart vidne herom, — herhjemme foruden Häusser, Thura, Eigtved og Scheel ogsaa Geheimeraad Vincents Lerche, der gav Tegning til Frue Kirkes Spir 1739 (45), Ingeniørkaptajn Johann Otto Müller, fra 1735 kgl. Bygningsinspektør i Hertugdømmerne (46), Løjtnant Georg David Anthon, Eigtveds Konduktør, senere Hofbygmester, Kaptajn af Dragonerne Joh. Fr. Willh. Schröter og Ingeniørkaptajn Joh. Fr. Oet-

tinger, virksomme henholdsvis paa Hirschholm 1722—26 (47) og paa Frederiksborg i 1739 (48), foruden flere Officerer virkende i Norge, som Kommandørkaptajn Michael Johann Herbst og Ingeniørmajor J. Vagel (49). Talrige af Tysklands førende Arkitekter i 18. Aarhundrede har været Officerer, saaledes Lucas Hildebrandt, Pöppelmann, Maximilian von Welsch, Balthasar Neumann, Jean de Bodt, Eosander von Goethe, Knobelsdorff og Conrad von Schlaun.

Som en officiel Anerkendelse af Scheels Kapacitet i Bygnings-sager fik denne 1731 det Hverv at gennemgaa den just hjemkomne Overkonduktør Thura's endnu bevarede Rejsejournaler, der ogsaa indeholdt flere Opmaalinger og tekniske Tegninger, for at skønne, om den unge Arkitekt havde haft tilbørligt Udbytte af den Studierejse, der ved saa stor kongelig Naade var blevet ham bevilget (50). To Aar senere, i 1733, opførte Scheel for Prinsesse Charlotte Amalie sit eneste bevarede Bygningsarbejde, Charlottenlund Slot (51). Kommissionens tredie Medlem, Joachim Friedrich Ramus, havde som Matematiker og Fysiker særlig givet sig af med Arkitekturens tekniske Hjælpevidenskaber som med praktisk Ingeniørkunst overhovedet, og han synes paa dette Felt at have gjort god Fyldest gennem sin lange Virksomhed; i hvert Fald er han blevet overordentlig meget benyttet ved store offentlige Arbejder baade under Frederik IV og Christian VI. Saaledes var han Stadskonduktør i København og paa Christianshavn fra 1717 til 1721 (52), Statens Konsulent ved Opmudringsarbejderne i Sortedamssøen (53), Direktør for Brand- og Vandvæsnet, Medlem af Kommissionen til Københavns Genopførelse efter Branden 1728, ledede Istandsættelsen af Digerne i Oldenburg m. m., alt i alt en rastløs Virksomhed (54). Ved Opgaver af rent kunstnerisk Natur gjorde han derimod ikke Fyldest, hvad hans Arbejder paa Frederiksborg viser (55).

Ved Scheels Død d. 13. Oktbr. 1738 blev hans Plads besat af en anden højstaaende Officer, Poul Vendelbo Løvenørn, paa det Tidspunkt endog som Overkrissesekretær Hærens øverste. Uagtet han ingenlunde var uden Interesse for Arkitektur, hvad hans »Opdagelse« af Eigtved noksom godtgør, har hans Virksomhed ved Slotsbygningen dog næppe været synderlig frugtbringende. Men Kommissionens Akter viser, at han har taget regelmæssig Del i dens Arbejde; hans høje Rang gjorde ham selvskreven til at optræde som dens Repræsentant ved officielle Lejligheder som

under Carl Gustaf Tessins, den svenske Overintendants, Besøg i Juli 1739, da det overdroges ham af Kongen at ledsage denne ved en Besigtigelse af Slotsbygningen (56).

Efter Løvenørns Død d. 27. Febr. 1740 nævnes V. C. Plessen stundom i Kommissionens Papirer (57). Han var Overhofmester hos Sofie Magdalene og Amtmand over Hirschholm Amt, saa det er nærliggende at slutte, at hans Udnævnelse skyldes Dronningens Indflydelse. Forøvrigt blev han ogsaa senere Medlem af Kommissionen til Frederikskirkens Opførelse.

Om Slotsbygningskommissionens Formaal og Forretningsgang oplyser dens Instrux, givet d. 14. Jan. 1738 (58). Dens Hovedopgave var at sørge for »at Residenslottets indvendige Indretning fremmes mest muligt . . . og Værelserne sættes i beboelig Stand«. Særlig for Eigtveds og Thuras Virksomhed fik den da indgribende Betydning; men dens Myndighedsomraade var endnu videre, — ogsaa Häusser som Slottets Hovedarkitekt faldt ind derunder, medens han som Landets Generalbygmester hævdede en Førsteplads uden om Kommissionen. Denne skal regelmæssigt samles een Gang om Maaneden, hvis paakrævet ogsaa oftere, hvor den saa behandler de indkomne Sager, i første Række de fra Hofbygmestrene indleverede, approberede »Desseins«. Kommissionen indkalder da Arkitekterne og den paagældende Billedhugger for sammen med dem at overveje »hvorledes Arbejdet kan ordnes og fremskyndes«, hvorpaa Kommissionen, naar Overvejelserne har ført til et Resultat, udkaster en Plan til Arbejdets Udførelse, der forelægges Kongen til Resolution. Dernæst har den at overvaage, at denne Plan udføres korrekt og hurtigt. Hvad angaar Dekorationen af de Værelser, til hvilke der endnu ikke forelaa approberede »desseins«, var det dens Pligt at sørge for, at saadanne forfærdiges og derefter omhyggeligt gennemgaas, forsynes med Paategning og indgives til Kongen. Endelig skal den holde et vaagent Øje med de Arbejder i Slottets Indre, der allerede er i Gang, og med Ugangen af hver Maaned aflægge Beretning derom. Kun i fornødent Fald kræves personlig Undersøgelse, — i det væsentlige skal saadanne Rapporter bygges paa Hofbygmestrenes »omstændelige Specificationer«.

II. KONGENS APPARTEMENT

Det var Opgaven i forrige Kapitel dels at give en konkret Paavisning af, hvilke Værelser Eigtved og Thura har dekoreret paa Christiansborg, dels at karakterisere det Milieu, i hvilket de tvende Hofbygmestre har virket, at bestemme deres Plads i dette og skildre deres Arbejdsvilkaar i det hele. I nærværende Afsnit vil det blive forsøgt at levere et beskrivende Katalog over Værelserne i Kongens Lejlighed, forsaavidt det eksisterende Materiale gør et saadant Arbejde muligt. Rummene i dette Appartement, der var Slottets fornemste Suite, er alle blevet udsmykkede under Eigtveds Ledelse. Det er denne Række Interiører, der var Christiansborgs mest moderne, i dem fuldbyrdedes Rokokoens Gennembrud i Danmark. Autentiske Underretninger om disse meget betydningsfulde Gemakker i deres oprindelige Skikkelse har ikke tidligere foreligget, bortset fra enkelte løsrevne Oplysninger. Her er tilstræbt en systematisk Gruppering af de indsamlede Fakta.

Det arkivalske Kildemateriale til alle de Værelser, der efter vor Paavisning har hørt under Eigtveds Departement, er blevet gennemgaaet. Ved Fremstillingen her er dog 5 smaa Gemakker af sekundær Betydning udeladt, da de i ingen Henseende giver Bidrag af Værdi til Forstaaelsen af Eigtveds Interiørkunst som Helhed. Angaaende Dateringerne har jeg ment at turde udelade en mere detailleret Redegørelse for Arbejdets Gang gennem hvert Aar i den her behandlede Periode. Det vilde vel være muligt ved Hjælp af de bevarede Bygningsregnskaber at fastlægge Data for Arbejdet paa saa at sige hver Enkelthed, for hver Dørs Anbringelse, hver Plafonds Udførelse. En saadan Fremgangsmaade har imidlertid forekommet mig at være af særdeles tvivlsom Værdi. Som Indledning til hvert enkelt Værelses Beskrivelse er dog anført Datoerne paa de vigtigste Kontrakter for dermed at give et Udgangspunkt for Dateringen,

ligesom der ogsaa i Texten er givet nærmere Tidsangivelse ved Omtalen af særlig vigtige Arbejder.

Som det tidligere er nævnt, var det Eigtveds Opgave at lede Anbringelsen og Udførelsen af Gulve, Plafonds, Paneler og Vægbeklædning overhovedet, Døre, Ovne og Kaminer, — med andre Ord: han havde Ansvaret for »den stabile Dekoration«. Hertil maa ogsaa regnes Konsolborde og Spejle, Tronstole, naar disse havde en vis arkitektonisk Karakter, endvidere Malerier, baade Plafondmalerier, Kamin- og Dørstykker, og textile Tapeter, overhovedet alle dekorative Elementer, der udgjorde en integrerende Del af Værelsets faste Dekoration. Undtagne er altsaa, som ogsaa nævnt, egentlige Møbler. Naar intet andet særlig er fremhævet, er samtlige Overslag godkendte af og samtlige Kontrakter sluttede med Eigtved, ligesom de franske Malerier, der indkom 1741, alle figurerer paa den »Designation« (59), han sendte til Wasserschele i Paris.

Christian VI's Lejlighed i Kongeetagen, — ogsaa benyttet af hans to Efterfølgere paa Danmarks Trone —, begyndte ved »Ambassadørtrappen« i Fløjen overfor Kancelliet og Bibliotheksbygningen, fortsatte til Hjørnet mod Slotspladsen og strakte sig videre med 21 Vinduesfag bag Hovedfaçaden overfor Holmens Kanal og Ved Stranden; kun de 4 sidste Vinduesfag nærmest Slotskirken hørte til Dronningens Appartement. Kongens Suite i snævrere Forstand omfattede 9 Værelser, hvortil sluttede sig »Kongens Galleri« og dettes Forværelse. Bortset fra disse sidste Rum laa samtlige Gemakker i ubrudt *enfilade*. Regnet fra »Ambassadørtrappen« betegnede disses Rækkefølge en gradvis Stigen i rangmæssig Henseende: Linien fra den vestibuleagtige Gardesal over Lakajgemakket og de mere hoffähige Forgemakker gennem Audiensgemakket, hvor udenlandske Gesandter og hjemlige Rangspersoner modtoges, og Konseilgemakket, i hvilket Geheimeraadene samledes, kulminerede i Paradesovegemakket og Kongens Kabinet (»Retiraden«). Fra Yderste Forgemak at regne aftog Rummene trinvis i Størrelse, saaledes at deres Rang var omvendt proportional med deres Volumen. Denne Disposition var i sine Grundtræk overensstemmende med Datidens boligtheoretiske Krav. Som Norm for et fyrsteligt Appartement angav Leonhard Christoph Sturm en Rumgruppe bestaaende af Forgemak, Audiens- eller Paradegemak, Sove-

gemak og Garderobe («Vollständige Anweisung grosser Herren Paläste . . . schön und prächtig anzugeben«, 1718, p. 22), medens Daviler i Almindelighed definerer: »*appartement de parade celui, qui comprend les grands pièces du bel étage d'un logis*«, hvilket konkret vil sige: »*antichambre, chambre de parade, chambre à coucher, garderobe*«, altsaa ganske svarende til Sturms Angivelse («*Cours d'Architecture*«). I 1730'erne var dog det boligkulturelle Niveau lagt væsentlig højere, Rumfordelingen blev mere fordringsfuld og stærkere differentieret i Frankrig, Davilers Program slog ikke mere til. Hoffet paa Christiansborg, der med Schulin og vore Gesandter i Paris som Mellemmænd var nøje fortrolig med de nyeste Erobringinger paa Interiørkunstens Omraade i Frankrigs Hovedstad, maa strax have stiftet Bekendtskab med JACQUES-FRANÇOIS BLONDEL'S grundlæggende Skrift »*Traité d'Architecture dans le goût moderne (De la distribution des maisons de plaisance et de la décoration des édifices en général)*«, I—II, Paris 1737—38, i hvilket Rammerne for blot en rig *particulier's* daglige Tilværelse indendørs rigtignok fremtræder som væsentlig mere omfattende end i Louis XIV's sidste Aar (60). Saa meget des naturligere, at en fyrstelig Beboelsessuite som Christian VI's fik en yderligere Tilvæxt af Forsale, i Overensstemmelse med Residenslottets meget betydelige Dimensioner og med Exemplet fra Versailles (61). Selve Fordelingen af Belætagens Paradeværelser i Kongens og Dronningens adskilte Appartementer og den ligevægtige Indrangering af disse til hver sin Side bygger paa ældre Baroktradition (herhjemme allerede repræsenteret i Charlottenborg), forbilledligt udformet i Louis XIV's Versailles (62).

1. Gardesalen (Litra k) (63).

Approb. Kontrakt og Overslag over Snedker- og Billedhuggerarbejdet af 10. Juni 1739, over Stukkaturarbejdet 26. Jan. s. A., over Malerarbejdet 25. Novbr. s. A. — Gulv af Marmorfliser (ifl. Eigtveds egenhændige Designation over Udgiften for 1741, af 11. Jan. s. A.) — Væggene helt panelklædte: Brystpanel, derover »Boisserie«. Da dette leveres af Snedkrene (J. von Holten og Johan Petersen) uden at Le Clerc's eller nogen anden Billedskærers Navn ses at være knyttet dertil, har det næppe haft udskaarne Ornamerter,

men i Lighed med andre ikke specificerede Panelværker kun haft ret enkle Fyldingsmotiver. Dette bekræftes af et Punkt i Kontrakten om Malerarbejdet, hvor der blot tales om »die erhöhten Rabatten und Leisten« og »die Vertiefungen«. Panelværkets »Rabatter og Lister« males lysblaa, Fordybningerne perlegraa. Gipsornamenter over Kaminen af Le Clerc. Fire Landskaber over Dørene i udskaarne Malerirammer af samme. Stukplafond med Ornamentgrupper i Hjørnerne og midtfor de fire Vægges Hulkehler.

Stukkator: Paul Steltzer. Maler: Gabr. Ferd. Milan.

2. Drabantsalen (Litra i) (64).

Approb. Kontrakt og Overslag over Snedker- og Billedhuggerarbejdet af 10. Juni 1739, over Stukkaturarbejdet 20. Jan. s. A., Malerarbejdet 25. Novbr. s. A.

Gulv af Marmorfliser. Væggene helt panelklædte: Brystpanel, over dette »die Boiserie oder das obere Panehl« med ornamentalt Billedskærerarbejde (41 Fyldinger) af Le Clerc. Alt Træværk marmormalet, Ornamenterne forgyldte. Over de to Kaminer »romerske Historier« af Leinberger, vistnok et Par Aar senere erstattet med Malerier af H. Miani. Begge Kaminerne flankerede af »Pilarer« (ø: Pilastre); disse samt Kaminstykkernes Trærammer udførte af Le Clerc; fire malede Dørstykker af Parrocel (Bataillebilleder).

Stukplafond som ovenfor.

Arbejdet udføres af samme Mestre som i Gardesalen.

3. Lakajgemakket (Litra h) (65).

Approb. Overslag og Kontrakt af 3. Juli 1738 over Snedker-, Billedhugger- og Stukkaturarbejdet, af 25. Novbr. 1739 over Malerarbejde.

Parquetgulv af Fyr, Væggene beklædte med malet Lærred over Brystpanel af Eg. Alt Træværk marmormalet »und zwar dass die Farben nach der Vertiefungen und Leisten different angebracht werden«. Stukkaturer over Kaminen og omkring Ovnpladsen, udført under Le Clerc's Tilsyn. Dørene af Eg, med »forhøjede Fyldinger«, derover (tre) Dørstykker malede af Hofforgylder Milan, indfattede i af Le Clerc udskaarne Rammer. En blind Dør (rimeligvis i Kamin-

væggen); to Vægskabe. Stukplafond med Ornamentgrupper i Hjørnerne og midtfor de to Vægges Hulkehlér.

Stukkatør: Paul Steltzer (under Le Clerc's Tilsyn). Maler: Mathias Böck.

4. Yderste Forgemak (Litra e) (66).

Samme Overslag og Kontrakter som til Lakajgemakket.

Parketgulv af Eg. Paa inderste Langvæg to Kaminer af Marmor, udførte af Le Clerc, over hvilke oprindelig »Romerske Historier« af Leinberger. Væggene beklædte med Gobeliner, oprindelig et Sæt fra Legers Manufaktur i København, senere et Beauvais-Garniture, »Ovids Metamorfoser« efter Oudry. Over Gemakkets fire Døre Malerier af Heuliot (*»les quatre Saisons en fleurs, fruits etc.«*), indfattede i udskaarne Rammer af Le Clerc. Denne leverede 1740 (approb. Kontrakt af 12. Maj) fire Konsolborde, hvert paa to Ben, sikkert til Vinduespillerne. Stukplafond med Ornament i Hjørnerne, »an den 4 Mitten . . . , an der Holung und dem Corniche«; Krocks »Olympen eller Gudernes Forsamling« indsat i Loftets Midte. Alt Træværk blaalakeret, Ornamenterne forgyldte.

Samme Mestre som i Lakajgemakket. Billedhuggerarbejdet: Le Clerc.

5. Inderste Forgemak (Litra d) (67).

Samme Overslag og Kontrakter som til Yderste Forgemak.

Parketgulv af Eg. Væggene beklædte med Tapeter over Brystpanel, oprindelig vistnok Leger-Gobeliner, efter 1768 fem *hautelisse*-Gobeliner, »Esthers Historie« efter Detroy, erhvervede af Christian VII i Paris. Kamin midt for Bagvæggen med Spejl i udskaaren Ramme, derover Stukornamenter »bis an das Gesimse«. Stukkaturer over de fire Vinduer. Leinberger leverede før Febr. 1741 »historische Gemählde« til dette Gemak, deres Antal og Placering angives ikke, var dog formodentlig Dørstykker. Efter 1741 Dørstykker af Lucas, »*quatre sujets de Renaud et Armide*«, i udskaarne Trærammer. Le Clerc leverede Konsolborde med Marmorplader til tre *trumeaux*, sikkert paa Vinduespillerne. Stukplafond med Ornamentgruppe i hvert Hjørne, endvidere har der paa Midten af hver af Gesimsens (Hulkehlens) fire Sider været anbragt Ornament, der har skudt

sig op over denne paa selve Loftspejlet. I dettes Midte indfattet et Maleri af Coffre, forestillende »en Tyrk, som af Fruentimmer opvartes med Musik, Sang og Dans«. Træværket malet hvidt (»matt-weiss«), Ornamenterne forgyldte.

Billedhuggerarbejdet: Le Clerc. Stukkator: Carlo Enrico Brenno. Maler: Milan.

6. Audiensgemakket (Litra c) (68).

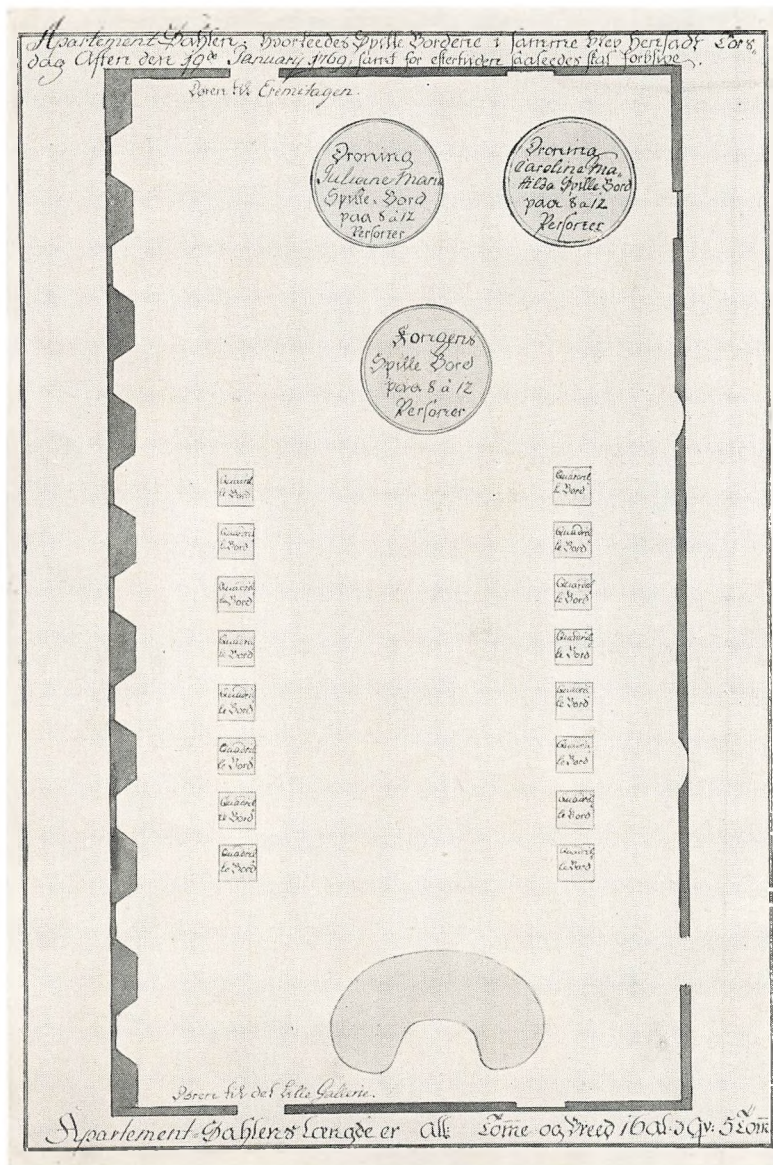
Approb. Overslag over Snedkerarbejdet af 24. Decbr. 1738, over Stukkaturarbejdet d. 17. Decbr. s. A., over Malerarbejdet d. 25. Novbr. 1739. — Fineret Parketgulv af forskellige Træsorter. Væggene har Brystpanel, hvorover franske *hautelisse*-Tapeter (fire Stykker, forestillende Alexander den Stores Bedrifter efter Lebruns Kartoner). Paa hver af Tværvæggene to symmetrisk anbragte Døre, den inderste blind. Midt for hver af disse Vægge et Spejl i Sølvramme over Konsolbord. I Beskrivelser fra 1783 og 1794 nævnes ogsaa disse sidste som forfærdigede af Sølv; Le Clerc leverer imidlertid iflg. approb. Kontrakt af 7. Oktbr. 1739 to udskaarne og forgyldte Konsolborde af Træ med Marmorplader, hvert paa to Ben, til Audiensgemakket; maaske har de været beregnet for Vinduespillerne. Fire Dørstykker: »*La gloire du prince accompagnée de l'immortalité, la paix et l'abondance, la force et la prudence, l'amitié et la fidélité*«, af Natoire. — En Tronstol havde her sin Plads, nævnes udtrykkelig af Christian VI i Marginen paa en af Eigtved indsendt »Explication« af 11. Septbr. 1737.

Alt Træværk hvidlakeret, alt Billedskærerarbejde forgyldt. Midt for Bagvæggen en Kamin af hvidt italiensk Marmor (Le Clerc). Plafonden kaldes 1744 »historisk oliemalet Loft med Stuccaturarbejde og riig Forgyldning«.

Stukkator: Staffieri. Maler: Matthias Böck.

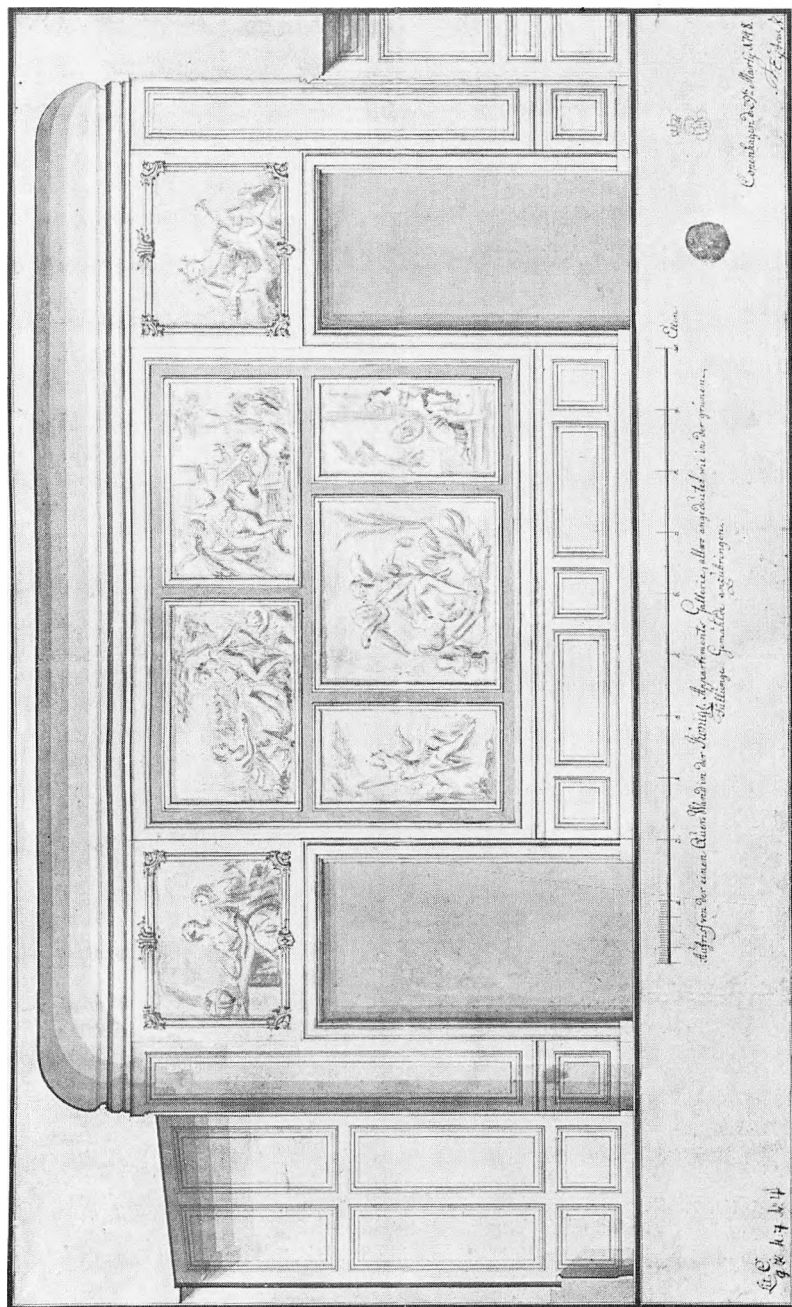
7. Konseilgemakket (Litra b) (68).

Eigtved indsendte d. 31. Maj 1737 en »General Berechnung derer Uberschlägen zum Conseil-Gemach der einwendigen(!) Decoration«, omfattende Snedker-, Billedhugger-, Gips- og Malerarbejde, ialt beløbende sig til 3292 Rd. 1 Mk. 15 Sk. Iflg. Resol. af 3. Juli s. A. skulde disse Overslag forelægges Häusser til Betænkning.

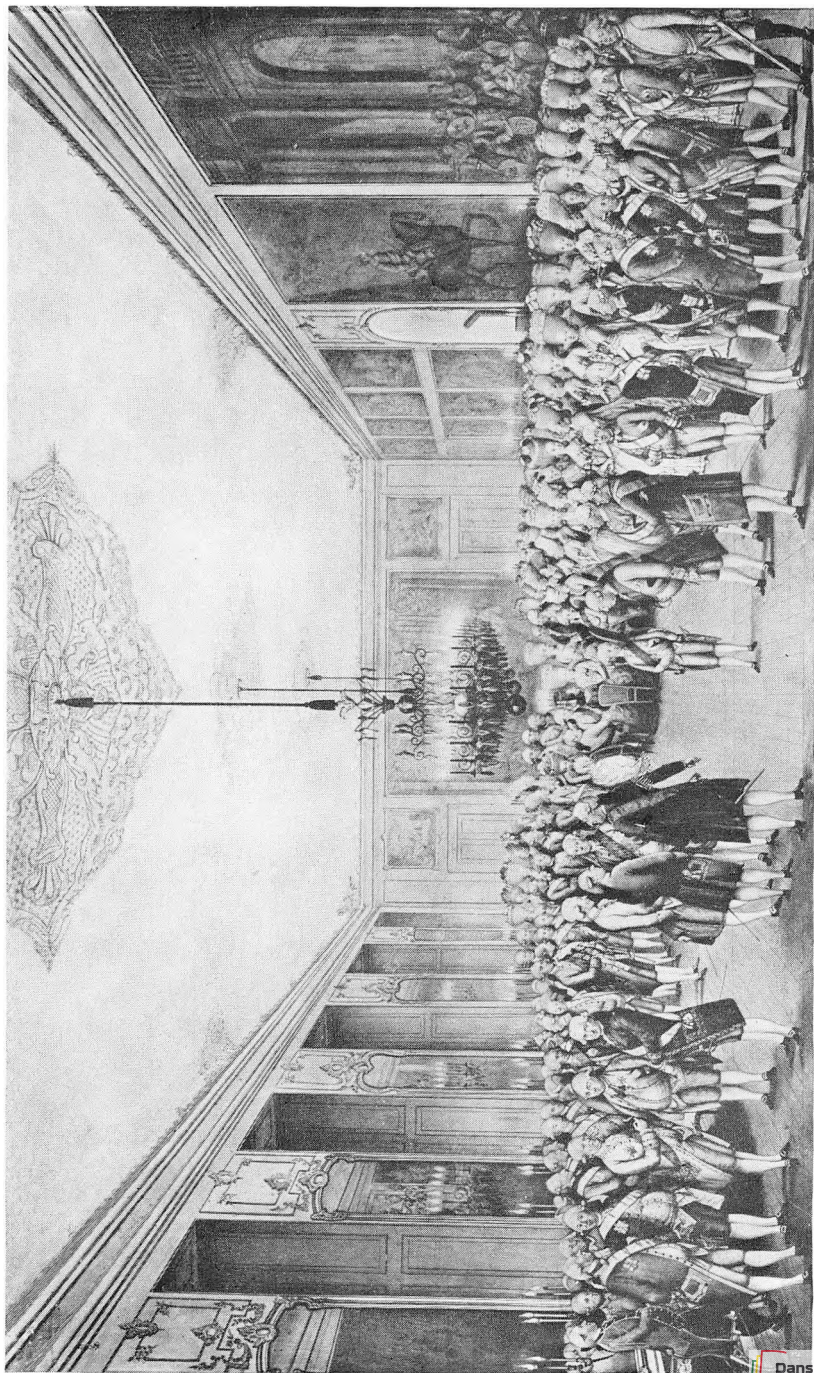

2. Kongens Galleri (Appartementssalen).

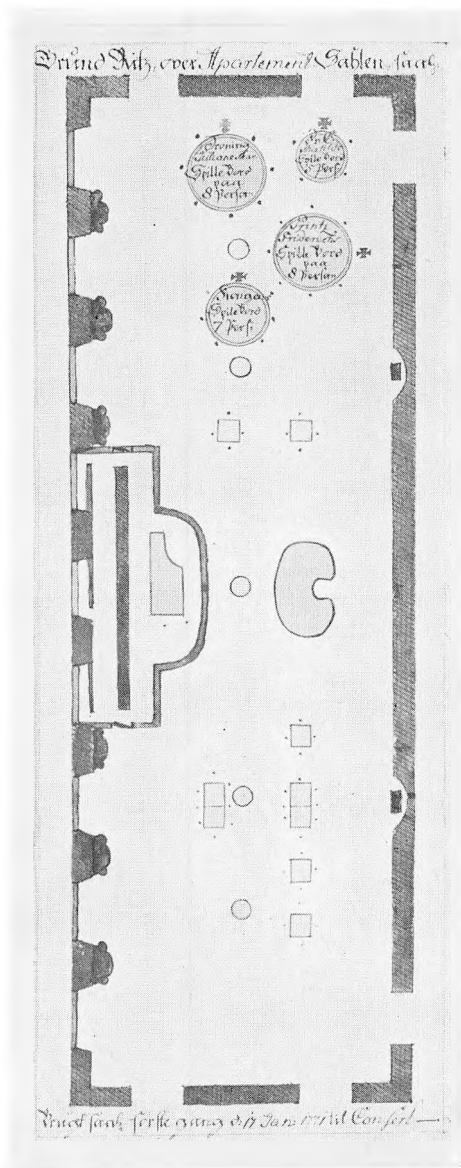
Plan med Anbringelse af Spilleborde til „Appartement“
 Torsdag d. 19. Januar 1769. Forneden Banco-Bordet. (Rigsarkivet).

3. Kongens Galleri (Appartementssalen).
 Nordre Kortvæg. Tegning af N. Eigtved, d. 29. Marts 1748. (H. M. Kongens Haandbibliothek.)

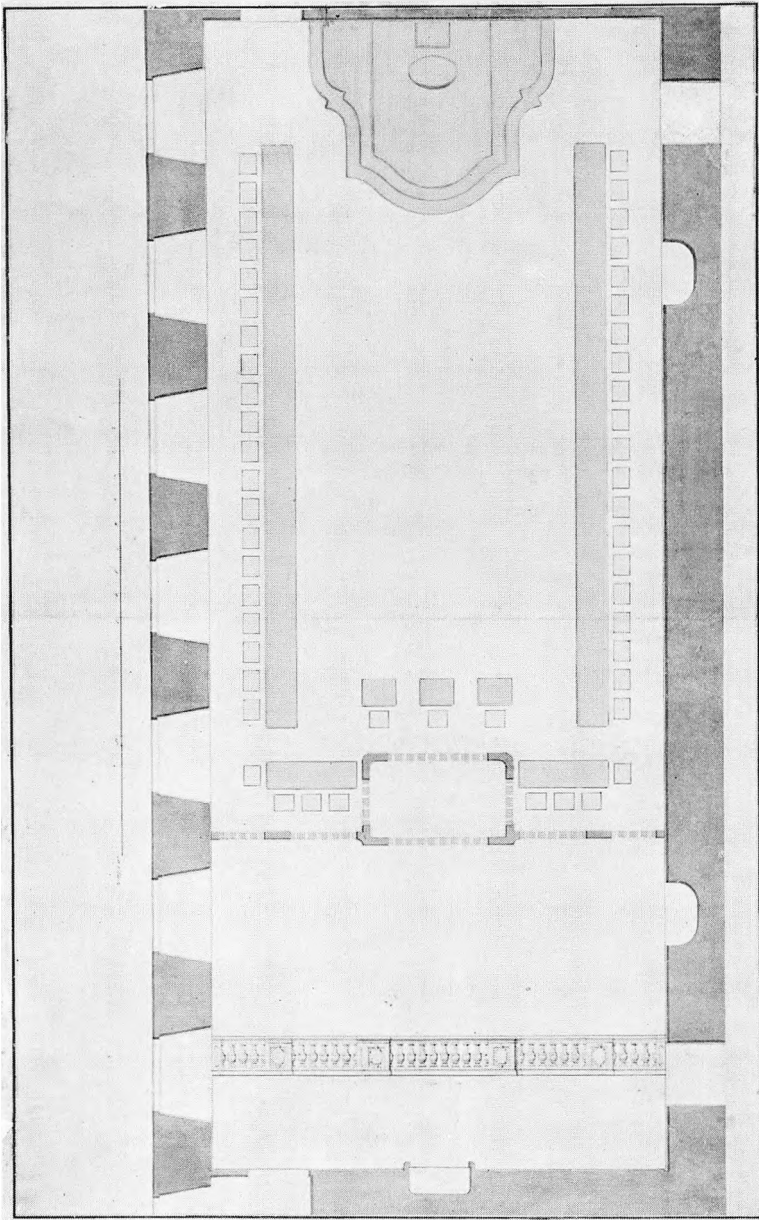

4. Kongens Galleri (Appartementssalen).
 Menneske (Appartement). Kronprins Frederik (VI) staaende alene midt i Forgrunden, ved Bordet i Baggrunden Christian VII,
 Enkedronning Juliane Marie og Arveprins Frederik. Tegning af J. W. Halfner. 1781. (Rosenborg).

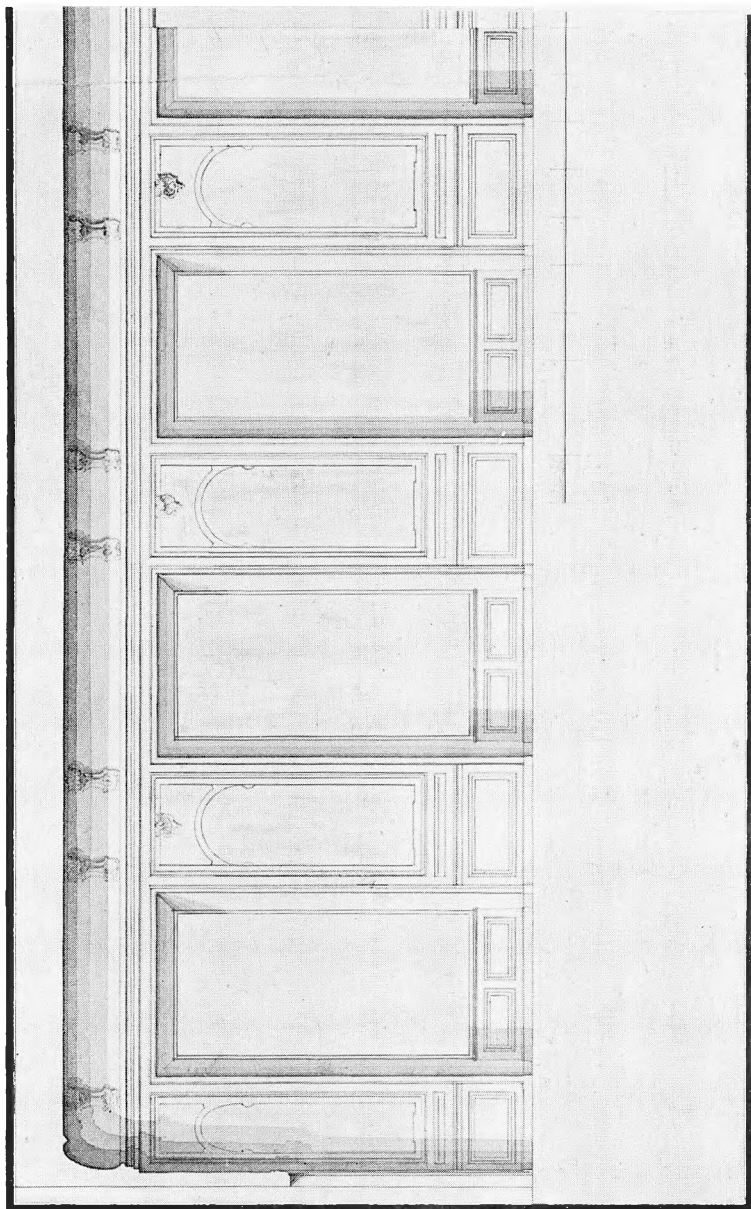

5. Kongens Galleri (Appartementssalen).

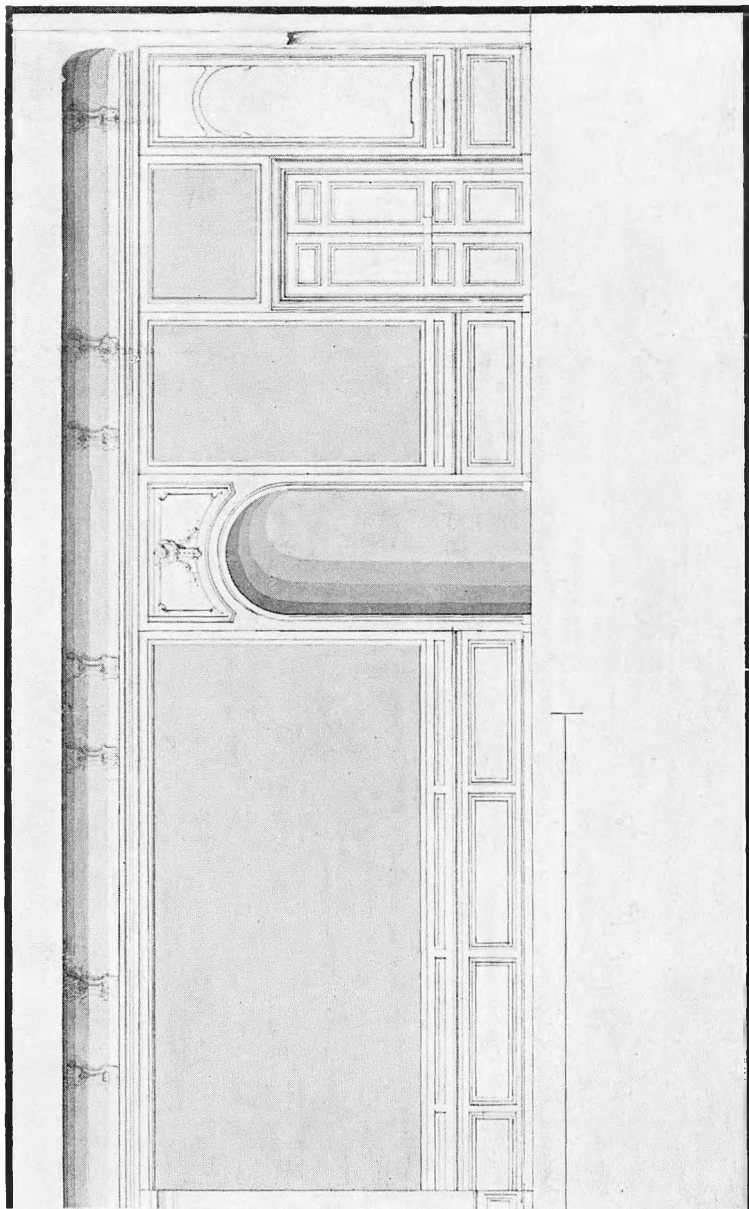
Plan over Salens Indretning til Concert 1771. Tegningen, der skyldes Hoffoureren, gengiver Rummets Proportioner ukorrekt (jfr. Pl. 2). (Rigsarkivet).

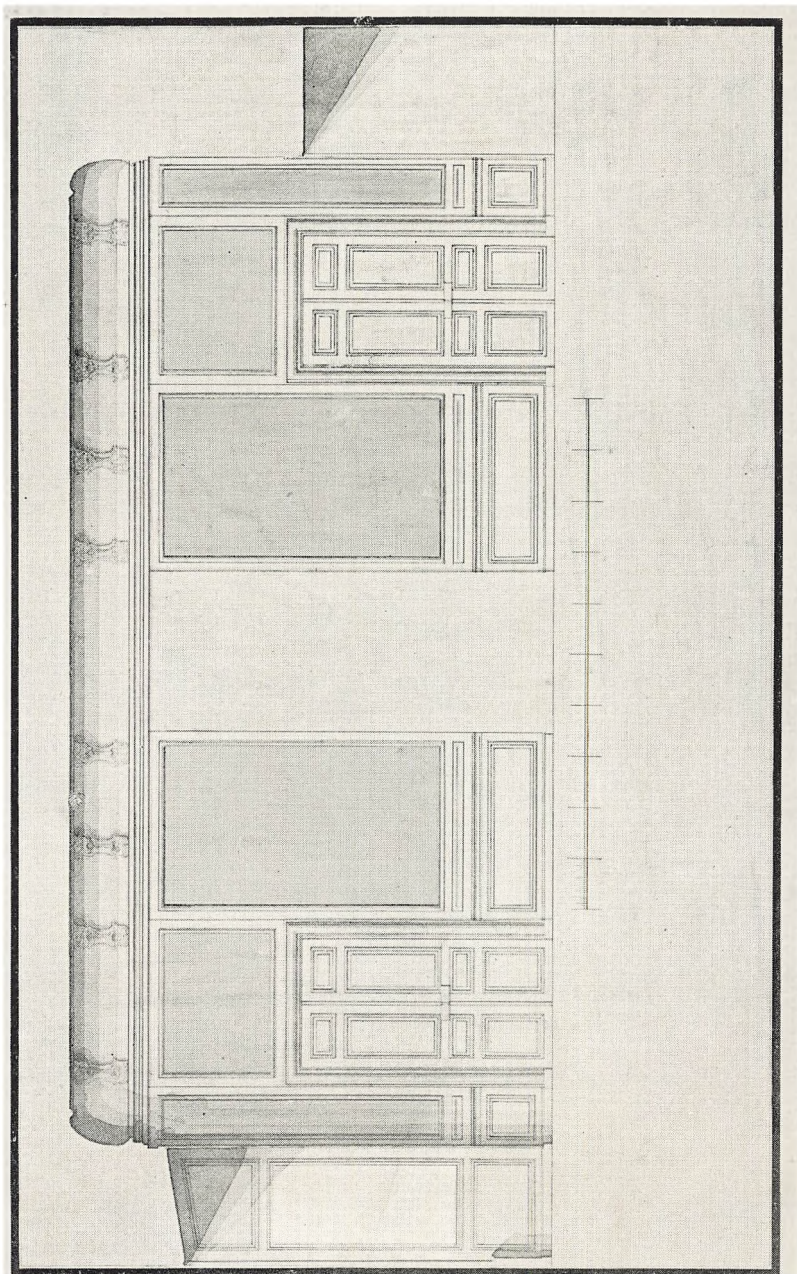
6. Højesterets Sal. Plan. (Rigsarkivet).

7. Højsterets Sal. Halvdelen af Vinduesvæggen. (Rigsarkivet).

8. Højesterets Sal. Halvdelen af Langvæggen overfor Vinduerne. (Rigsarkivet).

9. Højesterets Sal. Vestre Kortvæg med Tronens Plads. (Rigsarkivet).

Sagen har øjensynligt voldt Vanskeligheder, thi Overslagene forelagdes ogsaa Slotsbygningsskommissionen kort efter dens Opretelse, hvilket resulterede i en approberet Forestilling fra denne (8. Febr. 1738) med Forslag om forskellige Ændringer, dog gennemgaaende kun af økonomisk Art, bestaaende i Nedsættelser af de enkelte Poster. Ved Overslaget over Snedkerarbejdet nævnes Tegningerne udtrykkeligt som leverede af Eigtved.

Parketgulv af Elmetræ, forfærdiget efter Tegning og Model. Væggen mod Sovekabinetet (lit: u): To korresponderende Fløjdøre med skulpterede Fyldinger, den inderste blind. Midt for Væggen mellem disse en Kamin af norsk Marmor, hvorover et Spejl med udskaaret, forgyldt Ramme (af Le Clerc), Væggen beklædt med textile Tapeter over Brystpanel. — Væggen mod Audiensgemakket (lit: c): svarer til foregaaende naar undtages, at Kaminen mangler. Paa dens Plads et rigt dekoreret *trumeau* af Le Clerc over udskaaret, forgyldt Konsolbord paa 4 Ben med Marmorplade, ligeledes forfærdiget af Le Clerc i 1739 (Kontrakt approb. d. 9. Oktbr.). — Vinduesvæggen: Vinduespillerne har Brystpanel hvorover Tapet, paa den midterste et Spejl over Konsolbord som ovenstaaende (2 Ben), forf. af Le Clerc samme Aar. — Fjerde Væg: To Fløjdøre, den ene blind. Paa Midten en Niche med Gipsornamenter, hvori en »Porcellainsovn« fra Fabrikken bag Blaataarn (leveret 1741). Loftet: Stukplafond, udføres efter Eigtveds Tegning. Karnissvunget Gesims, baaret af forgyldte Konsoller, imellem hvilke Festons er ophængt. Om selve Plafondens Spejl er det ikke let efter det givne at opnaa en exakt Forestilling. Det hedder: »Die Ornamenten umb den Quader (Ϸ: glatte Gips-Arbeit) . . . den Fries herumb mit Ornamenten und 6 Bildern zu verfertigen . . .«. De 6 »Billeder« er formodentlig identiske med de »Gibs-Medaillons med allegoriske Forestillinger en bas relief over Gemaksdørene«, som Jonge nævner; der var jo netop 6 Døre. Umiddelbart over disse kan de dog ikke have haft deres Plads, da Dørstykkerne sad her, men maa have været anbragt enten over Gesimsen eller i Hulkehlen. — I dette Gemak kun Malerier over de to Døre nærmest Vinduerne. — Alt Træværk hvidlakeret, alt Billedskærerarbejde (paa Døre, Paneler etc.) forgyldt, ligeledes Plafondens Stukkaturer.

Billedskærerarbejdet: Le Clerc. Stukkator: Carlo Enrico Brenno. Malere: G. F. Milan og J. F. Krüger.

8. Sovegemakket (Litra u) (69).

Approb. Kontrakt og Overslag over Snedkerarbejdet af 24. Decbr. 1738, over Malerarbejdet af 25. Novbr. 1739.

Parketgulv af kostbare Træsorter (rødt og gult Oliventræ, Ibenholt etc.), forskrevet fra St. Croix, udleveret til Eigtved i Aug. 1739. Væggene beklædte med textile Tapeter over Brystpanel, der nævnes baade blaåt Damask med Guldgaloner »paasyede i Figurer« (1742) og grønt Møbeldamask (1783). Ovn i Hjørneniche; Hjørnekamin. Stort *trumeau* paa Vinduespillen. To runde Blomsterstykker over Dørene. Gemakkets store Paradeseng med »Himmel« har været anbragt saaledes som Theorien siden Louis XIV krævede det: opstillet mod Bagvæggen og afsondret fra den forreste Del af Værelset ved en forgyldt Balustrade (70). Stukplafond med *embellissements* i Hjørnerne, Spejlet glat med den Motivering, at en Midtroset vilde blive delvis dækket af Sengehimmelen. Alt Træværk hvidlakeret med forgyldte Lister og Ornamerter. Gemakkets Bagvæg har ikke flugtet med Bagvæggene i denne Suites øvrige Værelser, idet den er rykket saameget frem, at der mellem den og Fløjens gennemgaaende Skillerumsaxe har kunnet indskydes *dégagements*: en Trappe og en Gang til udvendig Indfyring i Ovnen. Denne sidste Bekvemmelighed skyldes Eigtved, og Christian VI tilføjer sin anerkendende Godkendelse i Marginen paa dennes »Explication« derover: »der gang zum einhitzen ist guht« (d. 11. Septbr. 1737).

Billedhuggerarbejdet: Le Clerc. Malerarbejdet: Milan.

9. Kabinettet (Litra w) (70).

Approb. Kontrakt og Overslag over Snedker-, Billedhugger- og Stukkaturarbejdet af 9. Juni 1736, over Malerarbejdet af 25. Novbr. 1739.

Væggene beklædt med textile Tapeter over Brystpanel; Parketgulv som i foregaaende Gemak. Eigtved havde i Septbr. 1737 foreslaaet at anbringe en Dør midt paa Bagvæggen ind til Billardgemakket, men Kongen ønskede den ikke og resolverede: »statt der Thüre nach der *Chambre de Billard* kan ein beyleger öfen angebracht werden, der von aussen gehitzt wird«. Det fremgaar dog af Billedhuggerkontrakten, at ogsaa en Kamin har været anbragt

i dette Gemak; ifølge Planen maa den have faaet sin Plads midt paa Rummets Bagvæg. Den dekorative Plastik synes at have været særlig rig: Supraportaindfatningerne over de to Døre i *enfiladen* bestod inderst af en rigt udskaaet Træramme, yderst »von Gips mit Ornamenten«; ogsaa Kaminens *trumeau* har baade haft sin skulpterede Træramme og været kronet af rige Stukkaturer til Gesimsen. Paa midterste Vinduespille et *trumeau* med Konsolbord i lignende dekorativ Indfatning. — Da der til dette Kabinet iflg. Eigtveds tidligere citerede »Designation« fra 1741 var indkøbt 4 Dørstykker, Boucher's »les quatre poëmes«, og Gemakket kun havde to Døre (i *enfiladen*), maa der have været to korresponderende blinde Døre paa Tværvæggens inderste Del, uagtet der i Overslagene kun omtales Forfærdigelse af to Døre og to Supraportarammer. — Stukplafond med Ornament i Spejlets fire Hjørner »mit die kleinen Ecken auff die Architraven«, to store Ornamentgrupper (à 16 Rd.) som Midtakcenter over Tværvæggene, to mindre (à 10 Rd.) over Langvæggene. Hulkehlen udsmykket med lette Stukkaturer. Alt Træværk hvidlakeret med Forgyltning.

Billedhuggerarbejdet: Le Clerc. Stukkator: Brenno. Maler: Milan.

10. Kongens Galleri (Appartementssalen) (Litra a).

Denne Sal var det største Rum i Slottet efter Riddersalen. Da denne sidste som bekendt først blev udsmykket (efter Jardins Tegninger) og gjort brugbar i 1760'erne, maatte Kongens Galleri indtil da fungere som Residensslottets egentlige Festsal.

Ejendommeligt nok har det ved en Gennemgang af Slotsbygningsskommissionens Arkiv ikke været muligt at fremdrage blot nogenledes udtømmende Data vedrørende dette Galleris Udsmykning. At Eigtved har ledet denne er dog efter det overfor anførte en given Sag, ligesom ogsaa positive Beviser foreligger herfor. Rummet anføres saaledes som »a. Des Königes Gallerie, zu Schildereyen, Statuen u. desgl.« i den kgl. Resolution af 21. Novbr. 1736, der meddeler Listen over Værelserne i Eigtveds Departement (71), ligeledes i dennes »Explication« af 11. Septbr. 1737 vedrørende Ændringer af Gemakkerne i Kongens Etage, hvor det hedder: »a. E. K. M. Gallerie bleibet unverändert ausser dass bey No. 1 und 2 Ofens kommen, so Thüren präsentiren« (72). Det turde være

klart, at Kongens Galleri har skullet tjene dels som en repræsentativ »Spadseresal«, dels — for at bruge Sturms Definition — som »en lang lukket Gang eller Plads, i hvilken allehaande Kunststykker af Maleri og Skulptur bliver anbragt« (73). Langvæggen overfor Vinduerne maatte da vel undvære arkitektonisk Leddeling (Pilasterstilling) for at kunne afgive Plads til Ophængning af Malerierne.

Denne fyrstelige Billedgalleritype var i høj Kurs i Slutningen af det 17. og gennem Størstedelen af det 18. Aarhundrede, den anvendtes i de fleste Residenser og i talrige Stormandspalæer; Kongen (og Generalbygmesteren) har anset et slikt Galleri for et uomgængelig nødvendigt Led i den danske Vinterresidenses komplicerede Organisme. Som de berømteste Exempler nævner Sturm Fyrst Giustinianis Galleri i hans Palads i Rom, Kongens Galleri i Versailles, Gallerierne i »Hotel Brion« i Paris, i Hertugen af Savoyens Palads i Torino (nuv. Palazzo Reale), i den kurfyrstelige Residens i München og i Hertugen af Brunsvigs Slot Salzdahlum »her ved Wolfenbüttel« (74). Selvom Eigtved notorisk har set de to sidste af disse klassiske Gallerier, muligvis ogsaa det i Palazzo Giustiniani, er det ikke sandsynligt, at han her kan have gjort Iagttagelser, der kunde komme det danske »Kongens Galleri« til Gode (75); naar man ser bort fra Spejlgalleriet i Versailles, som han kun har kendt gennem Afbildning (f. Ex. i Sturms »Architectonische Reise-Anmerkungen«), har de alle haft størst Betydning i museologisk Henseende, medens de som arkitektoniske Rum betragtet har tilhørt en for Eigtveds Tid umoderne Stil, af hvilke han intet har villet lære. Som mulige Forbilleder kommer derimod Gallerierne i Schleissheim og i Prins Eugens Belvedere i Betragtning, muligt ogsaa Galleriet i det Liechtensteinske Havepalæ i Wien. Schleissheimergalleriet, der var indrettet under Joseph Effners Ledelse før 1727 og som Eigtved havde besøgt 1734, maa som Type betragtet have kunnet lære den danske Arkitekt et og andet. Det var længere og smallere (11 Vinduesaxer mod 9), men disponeret paa lignende Maade som Salen paa Christiansborg. I Schleissheim havde Kortvæggene Dør + Kamin + Dør, begge Langvægge var uden Pilasterorden, beklædte med Brokadestapeter over *lambris*, Konsolborde paa Vinduespillerne, malet Plafond over Corniche med Dobbeltkonsoller. I Kongens Galleri havde ogsaa Kortvæggene to »Døraxer«, idet Planen dog viser, at de to inderste oprindelig var Nicher;

formodentlig har de to omtalte Ovne »so Thüren präsentiren« skullet anbringes her. I Schleissheim var de to yderste »Døre« (ø: nærmest Vinduesvæggen) forklædte Vinduer. Iøvrigt var baade det bayerske Galleri, i hvilket Pilasterinddeling oprindeligt var planlagt, og — som Wackernagel fremhæver (76) — ogsaa det Liechtensteinske Galleri frie Kopier efter *Galérie des Glaces* i Versailles. Hvad angaar Billedsalen i Prins Eugens Belvedere er Principperne for dets Udformning af lignende Art, medens det i Henseende til Dekorationen repræsenterer et ældre Stilstadium (77).

Imidlertid, — Christiansborg-Galleriet var nok et imponerende Rum. Med sin Længde af 65 Alen var det kun 5 Alen kortere end Raadhushallen i København og omtrent dobbelt saa langt som vort Universitets Solennitetssal. Men ellers var det et temmelig beskeden Interiør af en kongelig Galla-Sal at være. Man sammenligne det blot med det samtidige »Nedre eller lille Galleri« i Stockholms Slot, indrettet 1737—38 efter Hårlemans prægtige, endnu bevarede Tegninger (78). Den paafaldende Kontrast mellem vort Galleris oprindelige Prættioner og den saare jævne Dekoration, der blev udført, finder sin Forklaring derved, at de første Projekter overhovedet ikke blev realiserede. Galleriet fik en hastigt udført, billig Interimsdekoration og slap aldrig af med den igen; gennem hele sin Existens, indtil Slotsbranden 1794, fremtraadte det i en simpel Dragt og ventede forgæves paa at blive iført de rette Højtidsklæder. Denne Omstændighed forklarer den sælsomme Mangel paa arkivalske Oplysninger. Men til alt Held besidder vi et ganske godt Billedmateriale, der tillader os en Rekonstruktion af Salen i Hovedtrækkene.

Kong Christian havde i November 1736 resolveret, at Kongegalleriet skulde staa færdigt i Efteraaret 1738 (79). Denne Befaling er sikkert ikke blevet efterlevet, Kongens ivrige Optimisme skuffedes idelig; han gjorde ejheller selv Arbejdet lettere for sine Arkitekter ved sine uafsladelige Krav om Ændringer. Men vi véd, at Slottets indre Udsmykning blev i høj Grad forceret i Aaret før Kongeparrets Indtog (d. 26. Novbr. 1740), hvilket paa mange Maader kom til at præge Dekorationens Kvalitet. Og sikkert er det, at Galleriet i hvert Fald var nogenlunde præsentabelt, da Herskabet tog Residensen i Besiddelse, thi efter hvad Thomas Clitau fortæller blev det benyttet umiddelbart efter Indtoget: »Samme Aften (ø: 28.

Novbr. 1740, Sofie Magdalenes Fødselsdag) blev holdt et Galla-Taffel paa Hs. Kgl. Maj.'s eget Galleri« (80).

Det bedste Vidnesbyrd om, at Salen paa dette Tidspunkt ikke har været betragtet som et perfekt Interiør, finder vi i den Kendsgerning, at Christian VI saa tidligt som i Januar 1742 gennem Schulin gav Ordre til en Deling af Galleriet i tre Gemakker (Sovegemak, Bibliothek og Spise- samt Forgemak), liggende paa Rad bag en smal Korridor til Gaarden, ad hvilken Gang der blev uhindret Passage fra »Eremitagen« (Litra X) til Højesteretskorridoren i Sydfløjen. D. 1. Februar s. A. indsendte Eigtved et henhørende Overslag paa 5318 Rd. Det var dog næppe tænkeligt, at Kongen kunde planlægge en total Ødelæggelse af Galleriet kun to Aar efter at det var taget i Brug, saafremt dets Dekoration havde krævet forholdsvis ligesaa store Ofre og en ligesaa stor kunstnerisk Omhu som de øvrige Rum i det kongelige Appartement. Monarken sundede sig godt paa Sagen og lod indtil videre Eigtveds Projekt uafgjort. Aaret efter, 1743, blev der placeret 6 »Pyramide Opsats Ovne«, forfærdigede paa Fajancefabriken bag Blaataarn efter Kongens mundtlige Befaling, i Galleriet, — som det udtrykkelig hed: *ad interim* (81). Salen blev stiltiende som den alt var, uden at attakeres. Det falder godt i Traad med de givne Oplysninger om dens forjagede Tilblivelse og dens tvivlsomme Tilstand, at den allerede i 1745 maatte grundigt repareres, hvilket især gjaldt Stukloftet. Vi erfarer af Overslaget, at der var indføjet Skilderier i Plafonden, uvist hvilke. Samme Overslag giver den interessante Oplysning, at der paa dette Tidspunkt ønskes lagt Marmorfliser paa Gulvet, til hvilket Arbejde der blev ansat det betydelige Beløb af 3046 Rd. (incl. Betaling for Materialier). Vi maa heraf drage den Slutning, at Galleriet indtil da har haft simpelt Bræddegulv (82).

Endelig i Marts 1746 bekvemmede Christian VI sig til at give Resolution paa Eigtveds Forestilling fra Februar 1742 om den ønskede Deling af Galleriet. Han fastholdt Projektet og approberede Hofbygmesterens Tegninger til de nye Værelser, dog med Forbehold af visse mindre Ændringer. Resultatet blev andre Tegninger og fornyet Skriveri (83). Galleriet var dødsdømt. Men før Dommen blev eksekveret, døde Kongen d. 6. August 1746.

Det interimistiske Interiør blev nu permanent. Hoffets selskabelige Liv under den glade Kong Frederik V kom til at give Salen Indhold

og Mening. Den fik nu ogsaa et nyt Navn, først »Appartements-Galleriet«, senere — og hele sin Tid ud — »Appartementssalen«. Endelig opnaaede den en let kunstnerisk Retouche.

En Tegning af Eigtved, dateret d. 29. Marts 1748, giver os god Besked baade om Salens Karakter og om den foreslagne Ændring i Udsmykningen. Dette Blad, der beroer i Hans Majestæt Kongens Haandbibliothek og publiceres her med Majestættens Allernaadigste Tilladelse, er et overordentlig betydningsfuldt Dokument i Christiansborgs Interiørhistorie. *Det er den eneste samtidige Arkitekttegning, der eksisterer til en Væg af normal Gemakstype i det ældste Christiansborg* (84). Tegningens Paaskrift lyder: »Aufriß von der einen Quer-Wand in der Königl. Appartements Gallerie, allwo angedeutet wie in der grünen Füllunge Gemählde anzubringen«. Tværnittet af Salen viser den Endevæg, der stødte op til »Eremitag« (Litra X); Døren til venstre gav Adgang til dette Gemak, Døren til højre var blind (Dørfløjene er begge Steder udeladte paa Tegningen). Vi bemærker den dybe Vinduesniche til venstre, hvis Lysning er beklædt med Panelværk, retkantede, enkelt profilerede Fyldinger mellem Ramstykker, vi noterer de tilsvarende smalle *panneaux* i Hjærnerne, det godt 1½ Alen høje Brystpanel (*lambris*) med vxlende kvadratiske og aflange rektangulære Fyldinger, og de enkle Dørgerichter. Vi hefter os ved Plafonden med dens blødt svungne Corniche (Hulkehl) over Gesimsen. Yderst til højre ser vi Snittet af den lave Dør, der fører ind til selve Monarkens Konseilgemak. Alle disse Detailler i Salens Snedkerarbejde kan betragtes som typiske for Eigtveds Interiørstil paa Christiansborg; vi har nøje Analogier til dem i Prinsens Palæ (1743—44) og i en Gruppe samtidige Herregaardsinteriører af samme Arkitekt (Frederiksdal, Lerchenborg, Ledreborg). Det er en Rokoko bragt paa den simpleste Fod. Vi skal analysere den andetsteds. Ingen udskaarne Panelfyldinger, ingen Kurvaturer og Blomster og Muslinger, end ikke Stukornamenter i Plafondens Corniche. Kun de udskaarne Rammer om de to Dørstykker (85) har Agraffer og Hjørneornamenter i Rocaille-Stil. Og Vægfladen mellem Dørene kaldes »en grøn Fylding« ɔ: er et jævnt Tapetfelt, øjensynlig betrukket med et grønt Textil (maaske »malet Lærred«).

Tegningen er udført for at vise, hvorledes dette grønne Tapetfelt kunde dekoreres ved Ophængning af Malerier. Det oprindelige

Billedgalleri-Projekt synes da først nu at blive realiseret. Øjen-synlig i Forbindelse hermed blev Salen paa anden Maade pyntet og gjort mere beboelig, — den mistede sin sonore Klang, sin majestætiske Magerhed og vandt en varmere Tone. Ifølge en Designation fra Eigtved (Aug. 1748) over indkomne Regninger havde Hof-tømrmester Zuber i det forløbne Aar forfærdiget et simpelt Parketgulv i Galleriet; der kan ikke være Tale om Reparation, da Tømmerhandler v. Osten ses at have leveret Planker og Søm for over 300 Rd. Fliserne maatte nu vige for det mere salonmæssige Træ. Vi ser Gulvet paa Haffners Tegning. Le Clerc reparerede ogsaa Konsolbordene. Endelig forsvandt de gammelmodige pompøse Plafondmalerier og Hofstukkatur Fossati opsatte i Stedet tre store Loftrossetter (færdige 1750). Den, vi ser forrest paa vort Billede, maa vel være en af dem, den ligner godt nok hans rige og flydende Stil. Ved samme Lejlighed har vel ogsaa Loftets Corniche faaet sin rundtløbende, omrankede Stav og Ornamentgrupperne, medmindre Eigtveds Tegner har ment at turde udelade dem paa sit Rids fra 1748, hvilket meget vel er tænkeligt. Pillespejlene er formentlig de oprindelige; om de udskaarne Fyldinger over dem ogsaa er det, turde maaske være tvivlsomt. Pillespejlernes to Typer skal, sammen med andre Enkeltheder, blive bestemt andetsteds i en stilistisk Undersøgelse. Det maa være nok her at gøre opmærksom paa, at de er typiske for Eigtveds Manér og kan afledes direkte fra franske Mønsterstik. To af Væggenes Billeder kan identificeres: Carel van Manders Rytterportræt af Christian IV (ca. 1640, nu paa Frederiksborg) og — yderst til højre — Hendrick Krocks mægtige Allegori over Kunstens og Videnskabens Trivsel i Fredens Danmark, malet som Forlæg for et Gobelin af François Leger (87).

Under Frederik V og Christian VII afholdtes store Tafler, Baller, Koncerter og Appartementer (Assembléer) i denne Sal. Kun de allerstørste Festiveter, med Rang som Statsakter, fandt Sted i Riddersalen, da den stod færdig, saaledes Geburtsdagstafler og Højtidelighederne ved Christian VII's Formæling i 1766.

Vi meddeler her tre Planer af Salen fra Struenseetiden. De viser, hvorledes den blev indrettet henholdsvis til de ugentlige Koncerter og til de jævnlige Appartementer, Hoffets Aftenselskaber, ved hvilke Kortspil (fortrinsvis *Loup*) var den væsentlige Adspredelse. Vi ser Spillebordenes Placering og faar at vide, hvor Herskaberne

tager Plads, vi finder Vej til det nyreformede »Banco-Bord«, kan udmaale Hofviolonernes Estrade, opstillet til Kammerkoncerter, og udpege Kapelmesterens Cembalo. Om vi ønsker det, kan vi paa bevarede Bordplaner overskue det kongelige Taffel og granske dets Topografi, beundre den sindrige Fordeling af Opsatser og Fade, Lystemager og Salatiører, Dessertskaale og Tallerkener. (88). I et halvhundrede Aar har de fleste Danske af Rang og Stand været Gæst i denne store lyse Sal, der ingenlunde pranger med den glimrende Rigdom i Stilen, men har virket godt, med en egen reserveret Fornemhed. Appartementsgalleriet var et centralt Interiør i det 18. Aarhundredes danske Kulturhistorie.

11. Højesteretssalen (Litra n) (89).

Dette Mødelokale for Rigets højeste Domstol, formelt præsideret af Kongen selv og aarlig aabnet af ham personlig med stor Højtidelighed, var beliggende i Kongeetagen overfor Biblioteks- og Kunstkammerbygningen (nuværende Rigsarkiv). Den stod i Forbindelse med Kongens egentlige Appartement ved en Korridor med perlegraa Vægge og Flisegulv og med nogle Aftrædelsesværelser for Assessorer og Advokater i Fløjens modsatte Ende, Hjørnet til Ridebanen. Højesterets Sal var Slottets trediestørste, kun Riddersalen og Kongens Galleri overgik den. Før Kongeparrets Indtog d. 26. Novbr. 1740 havde man maattet foretage omfattende »Interims-Indretninger« for at gøre den præsentabel. Under Kongefamiliens Ophold paa Slottet i Vinteren 1740—41 hvilede Arbejdet, men da Slotsbygningskommissionen d. 1. Febr. 1741 indsendte en Forestilling til Kongen, tales der imidlertid ogsaa her udtrykkeligt om »Interimsindretningen« efter Eigtveds Tegning, idet der anmodes om Approbation af denne for at Arbejdet nu kan fremmes saa meget som muligt. Det foreløbigt mente Udstyr blev permanent. Vi nævner dets Hovedtræk.

Væggene var beklædte med Lærredstapeter over Brystpanel. Midt for den vestre Tværvæg den kgl. Throne mellem to Døre, den ene blind. Paa Langvæggen overfor Vinduerne to Nicher, indrammede af Stukkaturer, hvori to Jernovne. Midt paa den nordlige Tværvæg en Marmorkamin. En udskaaret, forgyldt Balustrade (af Schäffer, med Skulptur af selve Le Clerc) tværdelte Salen. — Af særlig Betydning var

Loftsdekorationen. Det fremgaar af et Brev fra HIERONIMUS MIANI til Slotsbygningsskommissionen af 17. Juli 1739, at han allerede for længere Tid siden havde leveret Udkast til Plafondmaleriet og nu var i fuld Gang med selve Udførelsen. Imidlertid synes det som hans Arbejde var Genstand for Kritik; den har rimeligvis fundet Vej til Kommissionsmedlemmerne og er blevet delt af disse, thi hans Brev har nærmest Karakteren af et Forsvarsindlæg, i hvilket han anmoder om Taalmodighed. Det hedder i hans kuriøse Sprog: »*Eyant eu l'honneur de projeter un Modele de la Sale de la haute Justice, Iespere (j'espère) Leurs Excellances ne refuseront point d'agreer ma petite disposition, et en cas qu'il y auret qulque(!) movais raport, Iespere aussi que Leurs Excellenzes m'acorderont qulque Foy apres que cette sale sarait bientot achevez, Leurs Excellances pouront mieu.x connaite ma petit capacitet, car d'un petit modele on peut pas voire La Forze d'un professeur . . .*« — Det lykkedes øjensynligt Miani at besværg Stormen, thi han beholdt Arbejdet (færdigt 1741). Hans mægtige Frescomaleri, forestillende »Lasternes og Uretfærdighedens Flugt for den retfærdige Guds Aasyn«, et vægtigt memento for Assessorerne derunder, bedækkede hele Loftet, hvilende paa en af Konsoller baaret Gesims. Det havde oprindeligt været Mening at lade Mellemrummene mellem disse Konsoller staa uprydede, men i Begyndelsen af 1741 fremkom Eigtved med det Forslag, at der i disse »Fyldinger«, ialt 20, skulde anbringes Brystbilleder af græske, romerske og danske Lovgivere, og han indleverede »en *ebauché* for Tydeligheds Skyld« til Kommissionen. Denne anerkender Eigtveds Udkast, dog holdt den det for bedre, om alle Brystbilleder »kunde tages af den danske Historie«, og forfølgende denne Tanke henvendte den sig til Hans Gram for at udbede sig dennes Mening om Sagen (Brev af 19. Jan. 1741). Gram svarede, at der virkelig i Nordens Historie kendes ligesaa mange berømte kongelige Lovgivere som Gesimsen havde tomme Pladser. Eigtveds Dekorationsplan med de af Gram foreslaaede Ændringer fik da kgl. Approbation, og den 5. Juli s. A. indsendte Stukkatør Carlo E. Brenno en Regning paa 400 Rd. for de 20 »Portrætter«.

De paa Plancher gengivne Tegninger af Salen er uden Datering og Signatur. Planen giver god Underretning om dette temmelig oversete Interiør, der hidtil kun har været kendt gennem et yderst tarveligt lille Træsnit (90).

Den kongelige Trone, et mægtigt Apparat, skyder sig frem foran den vestre Kortvæg, langs Siderne strækker sig Borde med de talrige Assessorers Pladser. Endvidere ses Prokuratorernes samt Justits- og Protokolsekretærens mindre Borde og selve »Skranken«, der gengives baade i Plan (med de anklagedes Indelukke) og i Oprids. Tronen, Bordene og Bænkene lyste i rødt.

Loftsmaleriets bovnende Apotheose, de henfarne Lovgiveres Profilhoveder og Inventarets Carmoisin kunde dog ikke bringe Salens ret borgerlige Vægge i Forglemmelse. Deres Art røbes af de øvrige Tegninger, to sammenhørende Blade, af hvilke det ene viser vestre Kortvæg med Tronens (tomme) Plads mellem to Døre (den ene blind), det andet kombinerer Halvdelen af hver Langvæg. Kortvæggen og den indre Langvæg havde unægtelig en foreløbig Karakter med sit jævne Brystpanel, de enkle Døre og sine malede Lærredstapeter (grønne paa Tegningen). Saaledes, i Hovedtræk, saa Væggene ud i »Salen« hos en rig Brygger paa Nørregade. Nok vel inddelte og rolige, typisk dansk Rokoko i al sin Simplicitet, sympatisk for en umiddelbar æstetisk Betragtning, men rigtignok ikke egnede til at give Højesterets Sæde Anselighed. Mere statelig var dog Vinduesvæggen. De brede Piller mellem Fagene beklædtes i fuld Højde med Panelværk, hvis Storfyldinger har en særpræget, foroven indsnøret og afrundet Figur. Muligvis har de været af samme Type som »de runde Fyldinger i *Paneaux*« der efter Eigtveds Ønske skulde have dækket Væggene i Garde- og Drabantsalene, men blev forkastede (Okt. 1738) paa Grund af deres relative Kostbarhed (91). Der var intet stødende i en Parallelisering mellem Højesterets og Hestgardens Sale. Livgarden til Hest var et Korps, der nok kunde holde Maal med den høje Ret i Absolutismens Rangforordning. Det forstaar vi, naar vi besøger det kgl. Geschirrkammers Lokale, en enorm Sal over »den høje søndre Stald« ved Slottets Ridebane, det Rum, i hvilket Jardins Hoftheater blev indrettet i 1760'erne. En lille Rest af Geschirrkammersalen (fra ca. 1740) eksisterer endnu, ganske upaaagtet, i det nuværende Theatermuseums første Udstillingsværelse (Theatrets gamle Forsal). Og paa dens Vægge genfinder vi den samme Panelfyldingstype som i Højesterets Sal. Den forekommer ogsaa i Prinsens Palæes Riddersal. Denne saavel som Geschirrkammeret var Arbejder af Eigtved (92). Tegningerne af Højesteretssalens Vægge kan ikke være et originalt Projekt af

denne, men maa opfattes som en noget yngre Opmaalning. Den stammer næppe fra Eigtveds Tegnestue, hidrører snarere fra Anthon's Embedstid. Men Tegningerne giver uden nogen Tvivl en nøje Reproduktion af Salen, saaledes som Eigtved havde projekteret den.

Portrætmedaillonerne mellem Cornichens Konsoller er ikke indtegnede; de nævnes hos Jonge. Væggene havde siden 1751 været betrukne »med virkede Tapeter«.

12. Excurs: Arkitekt og Billedhugger.

Det var Opgaven i denne Afhandlings første Kapitel at gøre Rede for Hofbygmestrenes respektive Arbejdsomraader indenfor Christiansborgs Mure, hvor en udpræget Kollektivismе herskede. Eigtveds Værk er blevet udskilt fra Häussers og Thuras, og vi har skaffet os en Udsigt over de Interiører, der udgjorde hans Departement; de var som Helhed identiske med Kongens Lejlighed. For en indgaaende Vurdering af, hvad Hofbygmestrene har ydet, vil imidlertid en yderligere Sigtning af Materialet være paakrævet. Var det før de forskellige Stokværksplaner, der blev Genstand for en Fordelingsproces, bliver det nu nødvendigt at tage Udgangspunktet i det enkelte Værelse og herfra foretage en Indkredsning af Stoffet: det maa oplyses, paa hvilke Punkter Arkitekten har givet Interiøret sit Præg og hvor Le Clerc har gjort det.

Den Le Clerc overdragne »Direktion« over Billedhugger- og Stukkaturarbejdet havde givet Anledning til idelige Rivninger mellem ham og de tvende Hofbygmestre, idet disse søgte at opnaa en større Indflydelse paa Værelsernes ornamentale Udsmykning end den eksisterende Ordning med dens noget flydende Grænser mellem Arkitektens og Billedhuggerens Opgaver havde beskaaret dem; ja endogsaa ønskede at faa Le Clerc fjernet som »Direktør«. Forholdene var da efterhaanden blevet saa utaalelige, at en skarpt og utvetydigt formuleret Instruktion for hver af de to Parter ikke turde vente længere paa sig. Foranlediget ved en Forestilling fra Eigtved, fremkom Slotsbygningskommissionen da den 11. Marts 1738 med et Forslag desangaaende, der er saa betydningsfuldt, at det her skal gengives ordret (93). Den hævder, »daß folgende Methode künfftig zu beobachten: nemlich der Baumeister hat eine Zeichnung von dem zu verfertigendem Zimmer in der Commission

ezzulieferu, worin bloss die Haupt-Eintheilung von Wander, Thuren, Fenstern, Caminen, Panehl-Werck, etc. angedeutet. Diese Zeichnung wird dem Bildhauer von der Commission zugestellet, damit er an den Orten, wo einige Bildhauerey erforderlich, solche gleich einzuzeichnen und dabey das dessein von dem Platfond mit seinem Gesimse entwerfen soll, welche Zeichnung sodann von der Comm. dem Baumeister wiederum zugestellet wird, um die gesamte Tischler-Arbeit an Panehlen, Fuss-Boden und sonsten darin vollig zu exprimieren, worauf sodann solche complete Zeichnung von jeglichem Gemach Ew. Konigl. Maytt zu allergn. approbation mit Beyfugung unserer ohnvorgreiflichen allerunterth: Anmerkungen vorgeleget werden soll. Wir erachten diese Methode zu Beforderung der Sachen und Vorkommung vieler Streitigkeiten diensam und nutzlich zu seyn, und erbitten hieruber E. K. M. allergn. approbation.«

Dette Forslag fik den onskede kgl. Godkendelse, og i Kommissionmødet d. 15. Marts besluttedes det at tilstille begge Hofbygmestrene skriftlig Meddelelse derom (94). Det er vel herefter klart, at Eigtved normalt kun har givet Tegninger til Gemakernes arkitektonisk-dekorative Skelet, har inddelt Veggene i Axer med Angivelse af Døre, Panelfelter, Kaminpladser etc., medens den egentlige ornamentale Dekoration overalt skyldes Tegninger af den medvirkende Billedhugger (-skærer), i de fleste Tilfælde Le Clerc. Eigtved har udformet de forskellige Panelfelter med Hensyn til Anbringelse, Størrelse, Form og Profilering (95), hvorpaa Le Clerc har udsmykket Fladerne indenfor de givne Rammer med Ornamenter. Den praktiske Fremgangsmaade har da varet den, at Arkitekten indleverer en Tegning af hver Væg for sig med dens almindelige Inddeling og Billedskæreren kompletterer denne ved at vedlægge sine Detailtegninger til Udsmykning af de udsparede Pladser. Desuden har han naturligvis leveret egentlige Arbejdstegninger til Haandværkerne. Som konkrete Exempler paa, at dette Arbejdsystem er blevet fort ud i Livet som tilsigtet, kan tjene Kongens Kabinet, om hvilket det hedder i Kommissionens Mødereferat af 6. Maj 1738: »die ubrigen 3 Blatter dieses desseins (: Eigtveds) waren, nachdem selbige nur die generale Eintheilung des Zimmers in sich hielten, von Le Clerc in seinem angeschloenem dessein vollig ein-gezeichnet, bey welchem nichts zu erinnern ware« (96) og Konseilgemakket (d. 18. Jan. s. A.): »Ferner ist von demselben (: dato)

die Zeichnung vom Capitaine Eigtwedt No. 2, vorstellend eine Wand . . . nebst dem dessein eines Tremeau (o: *trumeau*) von dem Bildhauer Le Clerc eingeliefert« (97), endelig om samme Gemak d. 2. Decbr. 1739: »An den Cap: E. solte auch geschrieben werden, daß, nachdem zur *tapisserie* vor des Königes Conseil-Gemach eine Zeichnung von den Wänden, wie die Banden kämen, erforderlich wäre, um solche an den *Brodeur* nach Berlin zu schicken, so hätte er eine Zeichnung von den 3 Wänden, wo die Tapeten kämen, so weit es zu diesem Ende erforderlich, zu verfertigen . . .« (98). Denne Arbejdsdeling mellem Bygmester og Dekorator har været almindelig praktiseret ved Interiørarkitektur udenfor Danmark i denne Periode (99).

Vi tør dog regne med, at der i den paagældende Arkitekts Tegnestue ogsaa har været udført »Præsentationstegninger«, beregnet til at forelægge Monarken, i hvilke saavel Arkitektens som Billedhuggerens *desseins* er blevet sammenarbejdede, — altsaa en Slags »sekundære Projekter«.

Bærer et saadant Blad Hofbygmesterens Signatur, betyder denne 1) at Bladet er udført i den paagældende Hofbygmesters Tegnestue, 2) at denne Arkitekt er kunstnerisk ansvarlig for Udkastet som Helhed, medens de ornamentale Detailler kan antages primært at hidrøre fra Billedhuggeren. En mere indgaaende Analyse af dette for vor Enevældes Arkitekturhistorie saa vigtige Problem skal blive givet i en Monografi af Eigtved; en skærpet Kritik er paa sin Plads, altfor ofte er en Arkitekts Signatur paa en Tegning uden videre Prøvelse blevet taget som »Ægthedskriterium« og Bevis for, at det omhandlede Blad helt og fuldt er Kunstnerens personlige Ejendom.

At de tvende Hofbygmestre kun ugerne har fulgt den nye Ordning, kan ikke undre. Som sædvanlig var det den varmlodige og autoritære Thura, der gav Udtryk for Arkitekternes Misnøje. Forbitrelsen koger i hans Skrivelse af 4. Marts 1738 til Kommissionen. Hvorfor egentlig Billedhugger Le Clerc har tragtet efter at opnaa »Directionen« over sit eget Arbejde, skriver han, og saaledes unddrager sig Bygmestrenes Ledelse og Kritik, er mig ubekendt, med mindre han er af den Mening, at Arkitekterne ikke forstaaer sig paa Billedhuggerkunst og er ude af Stand til at *jugere* det. Dog, siger Thura, med harmfuldt Eftertryk, jeg formener, at jeg ved omfat-

tende Studium af den bedste og mest *moderne* Skulptur i Europa har erhvervet mig en saadan Fortrolighed (*habitude*) med Tingen, »at jeg i det mindste kan se, om et Arbejde er godt eller slet, proportionerligt eller u-proportionerligt«. Arkitekten følte det som en bitter Krænkelser af sin Autoritet og Indsigt, at Billedhuggeren blev gjort til hans Jævning indenfor Interiørets fire Vægge (100).

Men Kongen havde talt.

III. HOVEDTRAPPERNE

Christian VI havde, som ovenfor nævnt, ved en Resolution af 12. Septbr. 1736 efter gentagne Stormløb fra Hofbygmestrene paany fastslaet, at Opførelsen af Slottets Hovedtrapper skulde besørges af Häusser. Men med en forbavsende Haardnakkethed fremkom Eigtved og Thura allerede d. 25. Septbr. s. A. med et fornyet Andragende om, at ikke blot Dekorationen af disse Trapper maatte blive dem tillagt, men ogsaa at selve Opførelsen maatte fratages Häusser og overgives til dem. D. 10. Oktbr. faldt den kgl. Resol. herpaa. Om der i denne Mellemtid har været andre og stærkere Kræfter i Bevægelse for at støtte dette Krav lader sig ikke eftervise, men sikkert er det, at Kongen nu desavouerede Generalbygmesteren og dekreterede »daß die große oder Haupt-Treppen des Schloßes von vorbemeldten Unsern beyden HoffBau Meistern bewereckstelliget werden solle« (101). — Der rejser sig da det Spørgsmaal: hvad forstås der ved »Hovedtrapperne«, da der i Slottet var planlagt fire Trappeanlæg af monumental Karakter, dernæst: hvilke af disse Anlæg har Eigtved ledet, hvilke Thura? Eller har de maaske været fælles om Arbejdet? Spørgsmaal, hvis Løsning er af Betydning, men tillige af en vis Vanskelighed, aldenstund Betegnelserne paa hver af de fire Trappeanlæg netop i den første Periode, da Planerne for deres Opbygning diskuteres og fastlægges, ikke er konstante. Først senere, under Opførelsen, benævnes de med bestemte Navne: Taarntrapperne, søndre og nordre, Hovedtrappen paa Dronningens Side, o: i Nordfløjen, ogsaa kaldet »Sandstenshovedtrappen« og Hovedtrappen paa Kongens Side eller »Marmorhovedtrappen«. I det følg. vil Betegnelserne: Taarntrapperne, Kongens og Dronningens Hovedtrappe blive benyttet. Desuden har der paa Christiansborg naturligvis været adskillige andre Trapper, alle af underordnet Betydning, tjenende som Forbindelsesled mellem

de forskellige Etager for Tjenerskabet og uden mindste Krav om Monumentalvirkning. Disses Opførelse har Häusser ledet (102).

1. Dronningens Hovedtrappe.

Christian VI gav d. 29. Juni 1737 General Scheel Ordre til sammen med Häusser, Thura og Eigtved at begive sig til Slotsbygningen for at besé og vurdere de Steder, hvor det var Kongens Mening at Trapperne skulde opføres. Et Par Dage senere foretog de det befalede Eftersyn og Scheel indsendte d. 2. Juli en Forestilling, hvori han fremsatte sin og sine Medsynsmænds Mening om Sagen. Denne var langtfra gunstig: vel er det muligt, at Trapperne kan opføres paa de udpegede Steder, men de vilde umuligt kunne faa den anselige og repræsentative Karakter som ønskeligt var, da den indrømmede Plads var for snæver, ligesom en rummelig Vestibule »welches von einer Haupt-Treppe inseparable ist« ikke lod sig indrette (103). Denne de sagkyndiges Udtalelse er af ikke ringe Interesse for en Bedømmelse af de senere udførte Anlæg, thi da Kongen i sin Resolution af 15. Juli ikke tog Hensyn til deres Indstilling, men approberede de oprindeligt fastsatte Pladser, er vi i Stand til at kontrollere denne Dom og betragte Vanskelighederne ved Arbejdets Udførelse ud fra de Forudsætninger, der saaledes gives os (jfr. Planerne paa vor Planche 1).

I samme Resolution paabydes det de fire Arkitekter hver for sig at levere Tegninger og Planer. Først d. 18. Februar 1738 indkom Thuras *dessein* til Slotsbygningsskommissionen (104), og da der derefter forløb over 2 Maaneder uden at de øvrige Deltagere i Konkurrencen lod høre fra sig, saa Kommissionen sig d. 3. Maj foranlediget til at indskærpe baade Häusser og Eigtved, at de saa hurtigt som muligt ogsaa skulde indlevere deres Tegninger (105). Da der saa endelig i September kom 3 Tegninger fra Häusser, blev disse refuserede for deres Ufuldstændighed, idet Arkitekten, der øjensynlig havde misforstaaet sin Opgave, kun havde givet Udkast til Trappens nederste Parti i dens Forhold til Vestibulen og Indgangen fra Slotsgaarden og ikke ført den op gennem alle Etager, hvilket naturligvis var ønsket (106). Ejendommeligt nok havde ogsaa Thura undladt dette i sit forlængst indsendte Projekt, thi han fik dette sendt tilbage med Ordre til at indhente det forsømte (107);

for at undgaa, at ogsaa Eigtved skulde følge sine Fagfællers Exempel, modtog han en Instrux desangaaende fra Kommissionen (d. 24. Septbr.). D. 5. Novbr. fremførte han sine Undskyldninger fordi han endnu ikke havde leveret sine Tegninger, d. 26. s. M. indsendte han endel af dem og først d. 3. Decbr. overrakte han de manglende (108); men da var der ogsaa hengaaet 1½ Aar siden Befalingen blev udstedt.

Saaledes som det var dens Pligt, gennemgik Slotsbygningsskommissionen nu i sit Møde af 3. Decbr. 1738 de indkomne Projekter og indsendte en refererende Forestilling derom. Om Udkast fra Scheels Haand foreligger ingen Oplysninger. Häusser bliver i enhver Henseende diskvalificeret. Rent formelt var hans Tegninger mislykkede, »unvollkommen und nicht ausgeführt«, omend tilstrækkelig tydelige til at vise »daß nach selbigen die Treppe klein und unansehnlich(!), die Stufen schmal und das Vestibule mit einer unförmlichen balustrade würde beenget werden«. Den største Interesse knytter sig derimod til Thuras Projekt, idet han foreslog at opføre en Vindeltrappe over ovalt Grundrids, beliggende til venstre for Indgangen fra Slotsgaarden. Denne Løsning er uægtelig højst karakteristisk for Thura som den udprægede Barokarkitekt; der kan vel næppe være Tvivl om, at hans ovale Trappeplan har sine direkte Forbilleder i Italien, nærmere bestemt Berninis Trappe i Palazzo Barberini (Rom), muligvis dog ogsaa Trappen i Vignolas Pal. Farnese i Caprarola eller et lignende Anlæg i det hertugelige Slot i Modena (109).

Kommissionen var dog betænkelig ved at godkende hans Plan paa Grund af forskellige »Inconvenientien«, hvorimod det Eigtvedske Projekt vandt fuldstændigt Bifald (110). Denne Godkendelse motiveres ordret som følger: ». . . angesehen der Eingang von dem Hof nur mit einer Stufe . . . beobachtet, eine räumliche Vestibule conserviret, der Antritt der Treppe in die Mitte gebracht und die Stufen eine ansehnliche Breite gelassen wird. Ferner verbleibet in der Dames-Etage die freye *passage* durch das Vestibule à *plein pied*. Bey den Zeichnungen sub 2—5 wie die Treppe durch alle Etages fortgeführt wird, item bey N° 6 welche die *Face* von der Treppe anzeigt, fiel nichts zu erinnern vor. Bey N° 7, als dem Durchschnitt der Treppe, ward angemerkt, daß, anstatt die Balustraden von ausgeschauenen Steinen angedeutet worden, solche

vielleicht besser von eisernen Grillies (*grilles*) seyn könnten, als welche dauerhafter, von wenigeren Kosten sind und ein leichteres Ansehen haben. Bey N° 8 als der äusserliche *Face* des Schloßes ward bemerkt, daß der Thüre noch 1 Elle von aussen in der Höhe gegeben werden müsse, um eine bessere proportion in derselbigen zu erhalten. Da der Capit: Eigtwedt auch in der angelegten Explication . . . anführet, wie er die idée habe, an dieser Treppe Cascaden anzubringen, welche sowohl wegen Ablauf des Regenwassers als auch in Feuers-Gefahr guten Nutzen haben könnten, so fand die Comm: solche ganz gut zu seyn . . .«

Kongen godkendte foreløbig dette Projekt, men endnu d. 10. Decbr. 1738 var Finalapprobationen ikke faldet, da Kommissionen befrygtede at Vestibulen, der jo kun havde Kælderstokværkets Højde, ikke skulde være høj nok og særlig da vilde synes trykket, naar Portalen forhøjedes en Alen (111). D. 24. Decbr. indkom Eigtveds desaaarsag ønskede Variant. Han havde da raadet Bod paa den lave Vestibule ved at hæve dens Loft 6½ Alen op i Trappehuset, hvorved rigtignok klæbede den »Inconveniens«, at Adgangen fra den umiddelbart ovenover liggende Dameetage til Trappen ikke mere blev *à plein pied* men ad to Trapper paa hver 7 Trin. Da denne Ændring imidlertid ikke var udvendig synlig, — et karakteristisk Ræsonnement —, og ejheller bragte synderlig »Incommoditet« og »Difformitet« med sig, blev vor Arkitekts Forslag godkendt (112).

Hvorledes var nu Eigtveds Dronningetrappe paa Christiansborg? Vi kan kun bedømme den ud fra de bevarede Planer af Slottet og de Oplysninger, som Overslag og Kontrakter meddeler; Tegninger eksisterer til alt Uheld ikke mere. Traadte man ind i Vestibulen, førtes man ad et Midtløb op til en bred *Repose* (*palier*, »Ruheplatz«), i hvis Bagvæg, vendt mod den opadstigende, et Fontainebassin var indføjjet. Fra denne førte et Par Trin til højre og til venstre op til smalle Sidereposer, fra hvilke to symmetriske Trappeløb gik op til den næste Hovedrepose. Man foretog altsaa en hel Vending under Opstigningen. Dette System af alternerende Midtløb og dobbelte Sideløb var gennemført i hele Bygningens Højde. Som Type betragtet var denne Trappe, *escalier à trois rampes*, højst moderne og ganske ny for Danmark. Den er først blevet monumentalt udformet i Frankrig af Levau, hvor den i 17. og 18. Aarh. ikke er blevet synderlig anvendt (113). Den blev indført i Tyskland af den

franskskolede Joseph Effner i Schleißheim, hvor den endnu stod under Opførelse, da Eigtved besøgte Slottet. Til fuld Klarhed over dens Udseende har vor Arkitekt kunnet komme ved Betragtning af den Træmodel, som Dubut allerede i 1719 havde forfærdiget efter Effners Forskrifter (114). Den opførtes af Marmor og forsynedes med gennembrudte Stenbalustrader, som ogsaa Eigtved havde projekteret dem, tilmed med det Baandslyngmønster (*rincaux*), som han har benyttet overalt paa sine Bygninger. Det er da hævet over enhver Tvivl, at hans Trappe paa Christiansborg har Trappen i Schleißheim til direkte Forudsætning, saameget mere som den da var noget ganske nyt, epokegørende i Tyskland. I hele den følgende Udvikling paa Profanbygningskunstens Omraade her, varieres dette Trappeskema i talrige Slotsanlæg, stundom paa genial Vis. Det er tilstrækkeligt at erindre om Trappehusene i Brühl (1743—48) og Würzburg (1750—53), begge af Neumann, Rumfantasier, der er uden Lige i Frankrig og selv Italien. At vor Arkitekt før disse Mønsteranlæg har benyttet det samme Skema i det afsides Danmark er da al Ære værd, — ogsaa her viser han sig som den vaagne, intelligente og fuldt moderne Mester. Rigtignok tør vi ikke vente os en lignende svimlende Lethed og berusende Linieføring i Christiansborgs Trappehus, først og fremmest af den Grund, at den indrømmede Plads, som allerede Slotsbygningskommissionen havde paa-peget i 1737, var for snæver og ikke tilstrækkelig dyb. Det har ikke kunnet undgaas, at Trappen har virket trykket og mørk, at den ikke som de nævnte Anlæg har kunnet udtrykke en jublende, magtfuld Opadstræben.

Om denne Sandstens-Hovedtrappes Dekoration er os kun lidt bekendt. Vi erfarer dog, at der har været Stukkaturornamenter »paa Hvælv og Gjordbuer« (115) og at Le Clerc havde udført forskelligt dekorativt Billedhuggerarbejde efter approberede Tegninger. I hans godkendte Overslag af 24. Aug. 1740 nævnes til Vestibulens 8 Trofæer, 8 »Stykker« over Trofæerne, 4 Slutsten og »4 Ecken in den Rahm von der Niche«, hvoraf det ses, at Fontænenichen har været indfattet i en profileret Ramme med Ornamenter i Hjørnerne. (Jfr. Hovedtrappen i Christian VII's Palæ.) Disse specificerede Dekorationselementer nævnes uden synderlige Afvigelser for samtlige Stokværker (116). Ganske ejendommeligt var Fontæneindlægget. I øverste Mezzaninetage var bag Trappen anbragt et stort »Wasser-

Revisor(!)« (Reservoir), fra hvilket Vandet lededes ned gennem Etagerne for at sprudle frem i smaa Vægfontæner paa hver Hovedrepose (117). I Barokken er Fontæneindlæg i Bygninger ingenlunde sjældne. Herhjemme havde Thura benyttet dette virkningsfulde Motiv i Havesalen paa Hirschholm Slot (118); i arkitektoniske Lærebøger afbildes de ofte, fx. i P. J. Sängers »Vorstellung einiger Modernen Gebäude . . .«, Nürnberg u. A., tab. G (119), i Deckers »Fürstlicher Baumeister« I, tabb. 1, 8, i J. R. Fäsch's »Anderer Versuch seiner Architekturwerke . . .« V Del, tabb. 7—10, i J. J. Schüblers »Zweyte Ausgab seines vorhabendes Wercks«, tab. 2, i Sal. Kleiners »Wahrhaffte Vorstellung beyder Hoch-Gräffl. Schlößer Weißenstein ob Pommersfelden und Gaibach«, tab. 2, o. a. St. Paa Eigtveds Tid var et Fontæneanlæg i Funktion i Dresdnerguldsmêden Dinglingers Hus (120), og endelig havde jo selve Ambassadørtrappen i Versailles Fontæner paa Reposerne. Her fandt Christiansborg sit mest monumentale Forbillede.

Dronninge-Trappens almindelige Bygningshistorie skal ikke beskæftige os nærmere her. Opførelsen blev paabegyndt i 1739 med Hjælp af indkaldte wienske Stenhuggere (121) og var vistnok færdig i Begyndelsen af 1746. Ihvertfald var Hofmaler Milan i Slutningen af 1745 i det væsentlige færdig med at omstryge Stenhuggerarbejdet (122) og paa samme Tid havde Fortling kittet Vandreservoirs Sammenføjningsfuger og altsaa bragt det i brugelig Stand.

2. Kongens Hovedtrappe.

Da Eigtved gik sejrrig ud af Konkurrencen 1737—38 med sit Projekt til Dronningens Hovedtrappe, blev han derved ganske mekanisk ansvarlig ogsaa for Kongens Hovedtrappe, da begge Anlæg skulde svare til hinanden ogsaa i Opbygning. Alligevel var der, som alene Betegnelserne »Kongens« og »Dronningens« tilkendegiver, — jfr. Gallerierne —, ikke helt ringe Forskelle tilstede, dels i Dekorationen, men først og fremmest i Byggematerialet, der her var den kongelige Sten Marmor i Modsætning til den mindre fornemme Sandsten. Denne rangmæssige Sondring i arkitektoniske Spørgsmaal behøver vel ikke i sig selv at belægges med Exempler udenvælts fra, men alligevel skal Versailles ogsaa her drages frem

som Forbillede. Dette Slots to Hovedtrapper, beliggende overfor hinanden paa hver Side af *la cour de marbre*, benævnedes henholdsvis *Escalier des Ambassadeurs* (el. *du Roi*) og *Escalier de la Reine*, den sidste endnu bevaret. Hvad Anlæggelsesplanen angaar har Ambassadørtrappen, der var Residensens fornemste, kun fundet enkelte Efterligninger udenfor Landets Grænser (123). Derimod var dens ægte Lebrun-barokke, koldt prunkende Dekoration med brogede Marmorfyldinger vidt berømt. Eigtved, der formodentlig har kendt denne Trappe gennem Stik, har vel henledt Slotsbygningsskommissionens Opmærksomhed derpaa, thi i Begyndelsen af Decbr. 1738 skrev denne til den danske Gesandt i Paris, General von der Schulenburg, og bad ham skaffe en Tegning af »der so genannten *escalier des Ambassadeurs aux Versailles*« (124).

I Slutningen af samme Maaned spurgte Eigtved utaalmodigt Kommissionen, om Kongetrappen skulde opføres helt op af Marmor eller kun til den øverste Mezzanin, hvilket Spørgsmaal forblev ubesvaret (125). Først i April 1739 meldte Schulenburg, at han snarest skulde afsende den ønskede Tegning (126). Det havde imidlertid ikke stor Hast dermed. Kongetrappen forblev uopført, formodentlig paa Grund af de enorme Udgifter. Eigtved, der var overmaade ivrig for sit Projekts Gennemførelse, pustede gentagne Gange til Ilden uden Resultat. Saaledes fremkom han i September 1740 med en udførlig Specifikation over det Kvantum Marmor, der behøvedes, hvorpaa der svarede ham af Slotsbygningsskommissionen: »Damit eile es gar nicht weil annoch nicht resolviret, ob die Treppe im künftigen Jahre gebauet werden soll oder nicht« (127). Det skete hverken det første eller det andet Aar. I Decbr. 1743 bestemtes det, at Opførelsen ihvertfald af de nederste Løb skulde finde Sted i 1744 (128), hvilken Ordre affødte et Generaloverslag af 4. Jan. 1744 fra Eigtved paa 10.900. Rd. til Marmortrappens »Anfang« i indeværende Aar (124). Dog heller ikke den gang blev Arbejdet grebet an. Først d. 20. April 1746, ikke længe før Christian VI's Død, fremkom den endeligt gyldige Resolution: Kongen havde besluttet, at Trappen skulde opføres og Arbejdet begyndes samme Aar (130). Det fremgaar af denne Resolution, at Eigtved i de foregaaende Aar havde indsendt adskillige Tegninger, nu alle forsvundne, og at et Projekt fra hans Haand, dateret 14. Marts 1746,

bestaaende af 3 Blade, alene nød Godkendelse. Hofbygmesterens Explikation til det approberede Projekt eksisterer endnu (131), og vi forstaar deraf, sammenholdt med Stikkene i »Danske Vitruvius«, at dette Trappeanlæg som Type betragtet ikke har afvejet fra det ovenfor omtalte. Derimod var dets Dekoration, specielt den skulpturelle, langt rigere. Trappehusets Vægge prydedes med Marmorfyldinger af forskellige Kulører, der opstilledes »Grouppen« og »Kindeln« (ø: barokke *putti*-Figurer) i Nicher og paa Kragsten, »Bassains auf zweyerley Art« til Valg; de konstruktive Buer og deres Piller, Balustraderækværk, Gesimser m. m. var foruden Trinnene af norsk Marmor, — alt i alt et virkelig storladent Projekt (132).

Sin første Kontrakt om Leverance af norsk Marmor til dette grandiose Anlæg, 9888 Kubikfod, at levere i 3 Aar, sluttede Eigtved d. 13. April 1746 med Etatsraad Lillianschiold (133). Arbejdet fortsattes langsomt i de følgende Aar, men det gik hermed som med Marmorkirken: Opgaven oversteg Bygherrens Kræfter. Ved Arkitektens Død 1754 var Trappen langtfra færdig, og da Slottet brændte 1794 henlaa den som en sørgelig Torso.

3. Taarntrapperne.

Foruden de just omtalte, korresponderende Repræsentations-trapper, beliggende i Slottets Tværaxe med Adgang fra den indre Gaard, fandtes endnu et Par Hovedtrapper, der laa i Vestfløjen under Taarnet med Indgang fra Hovedportalen mod Ridebanen, de saakaldte Taarntrapper. Disses Bygningshistorie begyndte paa samme Tid som Dronningens Hovedtrappes, altsaa i 1738. Som Anlægstype betragtet frembød de intet særlig bemærkelsesværdigt, idet de var almindelige 3-løbede Trapper over kvadratisk Grundrids med »aaaben Spindel«. Konstruktionen vakte dog Samtidens Beundring ved sin Dristighed, da Løbene, som Hauber siger, »ohne andere Unterstützung, bloß auf ihren Bogen ruhen« (134). Slige symmetriske Trappeanlæg er ingeniørlunde ualmindelige i Barok og Rokoko. De er saaledes karakteristiske for den store Barokmester Decker's Arkitektur; i Sachsen forekommer de fx. i Slottet Moritzburg, ombygget 1720 af Pöppelmann (135). — Baade ved Projektering og Opførelse har Eigtved fra første Færd ubestridt været

den ledende. Allerede i Januar 1738 var hans *dessein* approberet, og en Model dertil under Arbejde, der blev forevist Slotsbyggningskommissionen d. 8. Marts (136). Fortling blev antaget til at lede Stenhuggerarbejdet, der skulde udføres paa Dagløn og ikke i Entreprise, og d. 17. Maj blev en Kontrakt mellem Hofbygmesteren og Firmaet Fabritius & Wever om Leverance af Bremer- og Dresdner-Sandsten approberet (137). I Slutningen af November d. A. gik Arbejdet efter Eigtveds Beretning atter rask fremad efter en Stilstandsperiode, eftersom »es ihm weder an *Ouwriers* noch *Steinen* fehlte« (138), og i næste Maanedes Begyndelse gik Kleinmedene Mentzell og Schwartz i Gang med at forfærdige Prøver til de Smedejerns-Rækværk, der skulde pryde Trapperne (139). Den endelige Kontrakt med dem blev sluttet d. 11. Aug. 1739 (140).

Da Trappernes Opmuring hen paa Vinteren 1739 vel var halvvejs fuldendt, bad Eigtved d. 2. Decbr. om en Resolution: »welchergestalt die Wände und Fenster an den Thurm-Treppen bekleidet werden solten?« (141). Af de tre Muligheder, Eigtved derefter opstillede i Marts 1740: Marmor, Gipsmarmor og Træpanel (142), blev den første, — man fristes til at sige naturligvis —, valgt af Kommissionen og kgl. approberet. Først Aaret efter, Marts 1741, fremlagde Arkitekten et behørigt Overslag (143), og d. 13. April blev der bevilget ham 3000 Rd. til Marmorindkøb med Ordre om ufor-tøvet at paabegynde Arbejdet (144). Om denne Marmorbeklædning oplyses vi af et Overslag fra Fortling og Drexel af 5. April 1742 (approb. d. 28.) (145): Alle Trappehusets Vægge, Piller og Vinduesbrystninger belægges med Marmorplader i Fyldingsmotiver »som Snedkerarbejde« (146), ligesom ogsaa Gesimser og Dørgerichter forfærdiges af dette prunkende Materiale. I stærk Kontrast hertil stod Væggens øverste Del over Marmorbeklædningen, der, ligesom »Gehvælvterne«, var gipset og sparsomt prydet med Stukornamenter (147). — I September 1743 blev 3. Termin af Kontrakten med Fortling og Drexel udbetalt, d. 26. Juni 1744 blev Marmorbeklædningen beordret snarest fuldendt og d. 17. Aug. s. A. indberettede Hofbyggningsinspektør Soherr til Kongen, at Arbejdet var færdigt (148).

Ved Taartrapperne blev anlagt en Elevator (»Maskinstol«) mellem Dameetagen og Kronprinsens Etage. Eigtved sluttede i April 1740 Kontrakt med Snedker Joh. Jeremias Reusse om dens For-

færdigelse (149). Der blev ogsaa installeret en Elevator op til den Lejlighed, som beboedes af Prinsesse Charlotte, Kongens skrantende Søster. Den maa have været en prægtigt Stykke, thi den var forsynet med udskaarne Ornamentter af selve Le Clerc (150.)

Disse Hovedtrapper ved Porten til Ridebanen var Christiansborgs mest brugte Entré i det 18. Aarhundrede. Lyse og letsvungne, graa og hvide, med spændstige Jerngelændere, har de været helt modene af Præg og franske i Stilen. Den herlige Trappe i Bernstorffs Palæ i Bredgade (»Baltica«s Ejendom) kan give os et Indtryk af deres Art, men rigtignok ikke af deres Størrelse.

IV. DRONNINGENS APPARTEMENT

Den regerende Dronnings Lejlighed var beliggende paa Kongeetagen i Slottets Nordfløj ud mod Prins Jørgens Gaard og Slotskirken. Formelt set begyndte Suiten med de to »Parade-Forgemakker« (Litra F og E) ved Taarntrappen og sluttede med Dronningens Sovegemak (Litra y), Side om Side med Kongens Kabinet (Litra w) ud til Slotspladsen.

1. Eremitagen (Litra x) (151).

Dette rummelige Gemak indtog en Nøglestilling i Kongeetagen, thi det fungerede som en Art Forværelse for Kongens Galleri, var samtidig forbundet med Kongens Allerhelligste, Sovegemakket, med en Dør og laa tillige umiddelbart foran den Trappe, ad hvilken der var Adgang fra Porten mod Slotspladsen til Herskabets Værelser. Saaledes løb mange Traade sammen i dette Rum, der var som et stort *antechambre* baade for Kongens og Dronningens Lejligheder; dette Hjørne af Etagen var overhovedet forbeholdt Herskerparrets intime Liv. Gemakket Litra x maatte derfor naturligt tjene flere forskellige Formaal. Begrebet »et fyrsteligt Forgemak« var overhovedet mangesidigt, et sligt Rum tjente jo ikke blot som Ventesal, men inddroges helt i Herskabets daglige Tilværelse, brugtes fx. ofte til Spising. Det her omtalte Interiør var fra første Færd specielt anlagt ogsaa som »Billard-Gemak«, og kongelige Personers Dyrkelse af nævnte Spil havde upaatvivlelig en mere familiær end repræsentativ Karakter, trods alt.

D. 3. Juli 1738 meddelte Thura Slotsbygningsskommissionen, at han havde Tegningerne i Arbejde og regnede med at blive færdig med dem i Løbet af en halv Snes Dage. Da de var indkommet i Slutningen af Maaneden, tog Schulin dem med sig fra Kommis-

sionens Møde for sporenstregs at give dem videre til Le Clerc, der skulde indtegne Skulpturornamenterne paa dem. I Februar følgende Aar forelaa Kontrakterne med Snedkeren Didrik Schäffer. Men saa bestemte Dronningen sig for en ny Dekoration af Væggene, øjensynlig en lettere og mere moderne Stil. Schulin maatte meddele i Kommissionens Møde d. 4. Novbr., at Sofie Magdalene nu ønskede Billard-Gemakket smykket »in dem *gout* des Tafel-Gemaches von ganz *legerer* Stuccator-Arbeit«; Le Clerc's Elegance stak hende i Øjnene. De allerede af Schäffer udførte *lambris* kunde bibeholdes, men til Dekorationen over Brystpanelerne maatte Thura forfærdige et nyt Udkast. Før Udgangen af November Maaned blev Hofbygmesterens Projekt afleveret. Efter dette skulde Væggene, som ønsket, dekoreres med lette Stukkaturer og lodret inddeles med smalle Baand af Spejlglas, der var forhaanden i et Værelse i den gamle Løngang til Kancelliet. Kongen havde øjensynlig selv henvist til disse alt eksisterende Spejldekorationer og glædet sig over, at de atter kunde finde Anvendelse. Men han havde ikke gjort Regning med Thuras ofte temmelig krydrede Smag. Hofbygmesteren, der elskede Spejleffekter og havde benyttet dem som en Virtuos i den store Sal paa Eremitageslottet, havde øjensynlig gjort formeget ud af Sagen og dygtigt meleret Glasstykkerne med Ornamenter, thi Christian VI's Resolution var meget unaadig: »Wir finden diese Zeichnung vom Billiard-Gemach gar nicht gut zu seyn, sondern wollen, dass die Säulen von Spiegelglass sowie sie auf den Löhn-Gang gestanden, wiederum als Säulen in dem Billiard Gemach sollen angebracht werden, ohne so viel Schnitzwerck darauf zu machen, wie der Obrist Lieutn. Thura in seiner Zeichnung angedeutet hat.« Naar Kongen taler om Søjler, mener han Pilastre; men ellers er Meningen klar nok og Smagen ikke daarlig. Han ønsker altsaa Salens Vægge lodret leddelt af Pilastre, hvis Skafter belægges med Spejlglas; Kapitælerne turde have været i den af Thura meget yndede korinthiske Orden (152). Pilastre med Glasfyldinger (som Døre for Skabe) kendte Kongen fra det af Thura 1736 indrettede saakaldte »Prinsessernes Pandekagekøkken« i Frederiksberg Slot. Kongens Forslag har ikke blot været billigere, det har sikkert ogsaa baadet Interiøret, gjort det mere helt og roligt. Og imellem de glimtende Pilastre med deres forgyldte Hoveder kunde saa Stukkaturerne blomstre og ranke sig i blændende Hvid-

hed, — en Material- og Farvevirkning, vi kender fra Riddersalen paa Ledreborg (1745) (153). Thura fik sit nye og sidste Projekt godkendt og skrev Juleaftensdag 1739 til Kommissionen, at han strax efter Helligdagene vilde gaa i Lag med »at bryde Spejl-Pilarrerne ned i den gamle Løngang og lade dem indrette til det nye Værk«. I 1740 var Dekorationen af Billard-Gemakket færdig, 1741 prydedes det af Oudry's syv runde Dørstykker med Jagt-scener.

Paa dette Tidspunkt havde Salen faaet en ny Akcentuering. Det var Hensigten ogsaa at anvende den til Tafler for en intimere Kreds; Rummets Placering indbød i høj Grad til en saadan Benyttelse. I November 1739 havde Kong Christian udtrykt Ønsket om at faa installeret en »Eremitage-Machine«, et Elevator-Bord (*table volante*), og henviste udtrykkelig til det, der fandtes paa Eremitage-slottet i Dyrehaven, »welches der Capitain Eigtwedt wissen wird«, føjede han til, »wenn Selbiger darüber befraget wird«. Unægtelig vilde det være paafaldende, at Kongen saaledes gik udenom Thura, der baade havde bygget Eremitagen og nu ledede Indretningen af Billard-Gemakket, hvis vi ikke kendte de nærmere Omstændigheder ved Konstruktionen af Taffelmaskinen i det nævnte Jagtslot. Thi for denne havde Eigtved og ikke Thura haft Ansvaret og Æren (154). Det ser ud til, at den først (1736) anlagte Elevator ikke fungerede upaaklageligt, og at Eigtved maatte træde til; her som ved andre Lejligheder har han repræsenteret den mest moderne Boligkultur og dens tekniske Finesser. Han førte Tilsyn med Op-sætningen af et nyt Bord, der udførtes af en Expert i mekaniske Ting, Snedkermester Johann Jeremias Reusse, og attesterede, Juni 1740, at Apparatet var i Orden. Reusses Overslag forelaa i August 1739. Da Christian VI i November s. A. forlangte en »Eremitage« i Billard-Gemakket, var Sagen altsaa aktuel og hans Henvisning til Eigtveds Kompetence saare naturlig. Maskinbordet her, ogsaa konstrueret af Reusse og anbragt 1740, var meget stort, paa 20 Kuverter. Det vakte betydelig Opmærksomhed, ogsaa udenfor Landets Grænser (155).

»Eremitagen« har været Scenen for det mest dramatiske Optrin paa hin mindeværdige Dag, den 14. April 1784, da Kronprins Frederik styrtede Enkedronning Juliane Maries, Arveprinsens og Guldbergs Regering og selv tog Magten. Et Blik paa vort Grund-

rids af Kongens Etage hjælper os til at faa en levende Forestilling om Begivenhedernes ydre Forløb; uden topografisk Kommentar er den overleverede Skildring af Affæren, der skyldes Bülow og er ført i Pennen af Charlotte Dorothea Biehl (156), vel næppe helt anskuelig i Detailler.

Geheimstatsraadet traadte sammen om Eftermiddagen og holdt Møde under Kongens Forsæde i det oprindelige Konseilgemak (Litra b). Da Kronprins Frederik paa Trods af Arveprinsen havde opnaaet Christian VII's Underskrifter paa saavel en Resolution om Regeringsændringen som paa en dertil svarende Ordre til Kancelliet, sprang den overrumplede Monark op fra sit Sæde, »han styrtede ud af Døren, og Arveprinsen fulgte efter ham til hans indre Gemakker, idet han slog Døren i efter sig og skjød Skodden for«. Kongen og hans Halvbroder er med andre Ord ilet ind i Sovegemakket (Litra u) og det med dette forbundne Kabinet (Litra w). Det maa have været Arveprinsens Hensigt hurtigst muligt at føre Kongen til Enkedronningen, der logerede i Etagen ovenover; Vejen derop gik ad Trappen i Vinklen mellem »Eremitagen« (Litra x) og Damegemakket (Litra T). Fra Kongens intime Værelser var der normalt Adgang til denne Trappe dels fra Sovegemakket gennem »Eremitagen«, dels gennem Dronningens Hjørneværelser (Litra y, z og u). Vi maa imidlertid antage, at disse sidste, paa dette Tidspunkt ubeboede Rum har været utilgængelige og Passagen fra Christian VII's Kabinet (Litra w) til Dronningens Sovegemak (Litra y) følgelig været spærret, den syge Suveræn har utvivlsomt kun haft vel kontrollerede Udgange fra sine Værelser (157). I hvert Fald ser vi, at Kronprinsen, der regnede med Kongens Retraite og Arveprinsens Forsøg paa at bortføre ham til Enkedronningens trygge Havn, i Tide havde truffet sine Forholdsregler netop med en Flugt gennem »Eremitagen« for Øje. Derfor havde han posteret nogle betroede Folk i denne Sal, og efter at Statsraadmødet var hævet, skyndte han sig selv derhen — og kom netop tidnok til at tørne sammen i »Eremitagen« med Kongen og den febrilske Arveprins, der hastede hen mod den frelsende Trappe. De naaede ikke Glasdøren ind til denne. Arveprins Frederik forgreb sig i opbrusende Hidsighed paa Kronprinsens Person og blev slynget tilbage af en Hofmand. Kong Christian blev standset, Echapperingen var forpurret. Det hele Optrin udspillet i en Sal, der glimtede af Spejlglas

paa alle Vægge og gengav de lidenskabeligt bevægede Figurer i mangfoldige Billeder og brudte Reflexer, — en Sal med Jagtscener over Dørene, »En Ørn, der nedstiger for at tage to Vildænder i Vandet« og lignende Sujetter.

2. Den forgyldte Spisesal (Litra k).

Dette Interiør var Residensslottets egentlige repræsentative Taffelgemak, den eneste Spisesal, der blev indrettet specielt til sit Formaal. Men skønt det ubestridelig er at regne blandt Christiansborgs betydningsfuldste Rum, har det indtil nu været aldeles upaaagtet, blot et Navn i de gamle, temmelig summariske Beskrivelser af Slottet. Dog er vi saa lykkelige at besidde et særdeles godt Billede af denne Sal, men man har ikke hidtil gjort sig klart, hvilket Interiør det fremstillede.

Den forgyldte Spisesal var, som vor Plan viser, beliggende i den vestre Del af Dronningens Appartement i Fløjen ud mod Prins Jørgens Gaard. Den var det eneste Rum i Kongens Etage, der havde Fløjens fulde Dybde og skar igennem det fortløbende Længdeskille- rum mellem Etagens to parallelle Rumsuiter. Salen delte Skæbne med de øvrige Værelser i Dronningens Lejlighed: efter Caroline Mathildes Fald i 1772 stod hele Appartementet tomt i en kortere Aarrække, thi Enkedronningerne var (Sofie Magdalene fra 1746 til 1770, Juliane Marie fra 1766 til 1794) indlogerede i Kronprinsens Etage ovenover. Imidlertid blev den regerende Dronnings ledige Appartement i 1782 endelig overladt til Kronprins Frederik efter at Harsdorff havde underkastet Værelserne en Reparation og delvis moderniseret deres Udsmykning. Litra E tjente herefter som Kronprinsens Lakajgemak, Litra M, den tilstødende lille Stue mod den indre Slotsgaard, var hans Sovegemak, og i de tre Værelser, der var fremkomne ved Galleriets (Litra L's) Deling i 1754, blev indrettet henholdsvis som Audiensgemak, Retiradegemak og Kabinet (158). I denne Suite indgik endelig den forgyldte Spisesal i intakt Stand som Repræsentationssal.

Udrustet med denne Viden formaar vi da rettelig at vurdere et bekendt, flere Gange gengivet Interiørprospekt paa Rosenborg, en Tegning af W. Haffner, dateret 1781, der bærer Underskriften: »Hans Kongelige Høyhed Kron-Prinds Friderichs Cour Gemack

den 28de January 1781.« Den dilettantisk-omhyggelige Tegning giver en Fremstilling af den unge Fyrstes Fødselsdagskur. Og det prægtige »Cour-Gemack«, der er Rammen om den talstærke Kreds af Dignitarer, *er identisk med den forgyldte Spisesal*. Allerede i 1781, Aaret før Kronprins Frederik formelt tog den tilstødende Suite Værelser i Besiddelse, har altsaa denne Sal været stillet til hans Raadighed; Hoffets Etikette forbød ham at bruge Kongeetagens egentlige Gallarum til Kur, disse var selvsagt hans Fader forbeholdt. Som det skal vises i det følgende, svarer de ret fyldige arkivalske Oplysninger om Spisesalen i eet og alt til Haffners Prospekt, ligeledes de eksisterende Planer af Rummet. I Jonge's Beskrivelse af Christiansborg (1783) henregnes ydermere Spisesalen blandt Kronprinsens Gemakker.

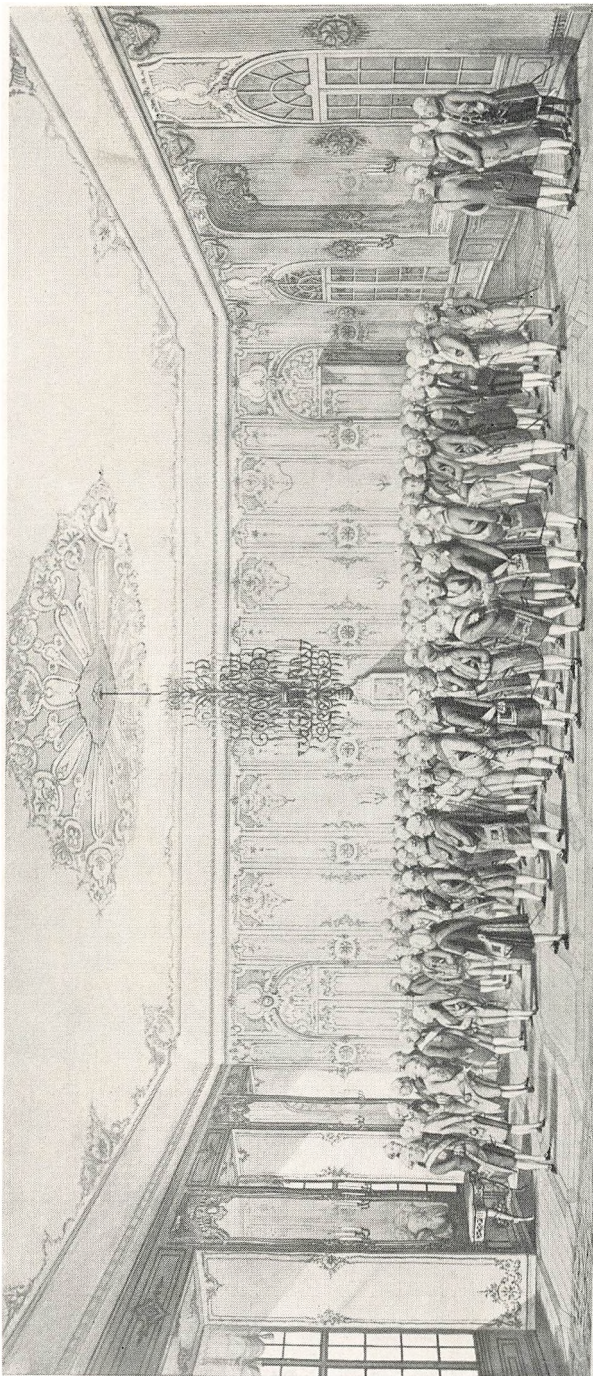
Thura, til hvis Departement Salen hørte, afleverede sine Tegninger omkring d. 20. Juli 1738 (159), hvorefter Schulin bragte dem videre til Le Clerc for at han kunde indtegne Skulpturdetailler paa dem (160). Billedhuggeren gav sig god Tid og maatte rykkes for sine Ornamenttegninger. Men da han endelig var færdig, havde han ogsaa udarbejdet et fuldstændigt Sæt Udkast, ikke blot til Dekorationerne, men øjensynlig til Salens hele Disposition; muligvis er det sket i Forstaaelse med Dronningen. Det er i hvert Fald sikkert, at Kommissionen i sit Møde d. 12. Novbr. s. A. maatte sætte sig til Doms over to indkomne Projekter, nemlig Thuras og Le Clercs; Billedhuggeren havde tilkæmpet sig en Plads helt jævnsides med Hofbygmesteren, et remarkabelt Tilfælde. Kommissionsherrerne var ikke i Tvivl om deres Valg. De skønnede, at Le Clercs Projekt i højere Grad fortjente Kongens *attention* end Thuras, gav det en varm anbefaling og undlod, taktfuldt nok, at give en fyldig Kritik af den vragede Arkitekts Arbejde. Des mere indgaaende var deres *remarques* om Le Clercs Tegninger. Det fremgaar nu først og fremmest af disse, at Hofbilledhuggeren var misfornøjet med Salens lange og smalle Form. Han foreslog derfor en Korrektur af den allerede foreliggende Plan, der vel var gennearbejdet af Thura paa Grundlag af det Häusser'ske Projekt, med det Øjemed at forkorte Rummet. En Afskæring lod sig bedst praktisere i den Ende af Salen, der vendte ind mod Slotsgaarden. Som et Blik paa vor Grundplan viser os, var denne Part prædestineret til at blive Gennemgang fra Paradeforgemakket Litra G til Værelset Litra M.

Afsondrede man denne Passage med en Tværmur, saaledes at der opstod en kort Korridor af godt $5\frac{1}{2}$ Alens Bredde (11 Fod 3 Tommer), vilde Spisesalen blive isoleret og faa mere harmoniske Proportioner (Længde ca. 25 Al., Bredde ca. 18 Al.). Samtidig opnaaede man at nærme den indre Kortvæg, hvor Buffet'en skulde placeres, til Vinduesvæggen og dermed at give denne vigtige Indretning et bedre Lys. Kommissionen bifaldt dette Ændringsforslag.

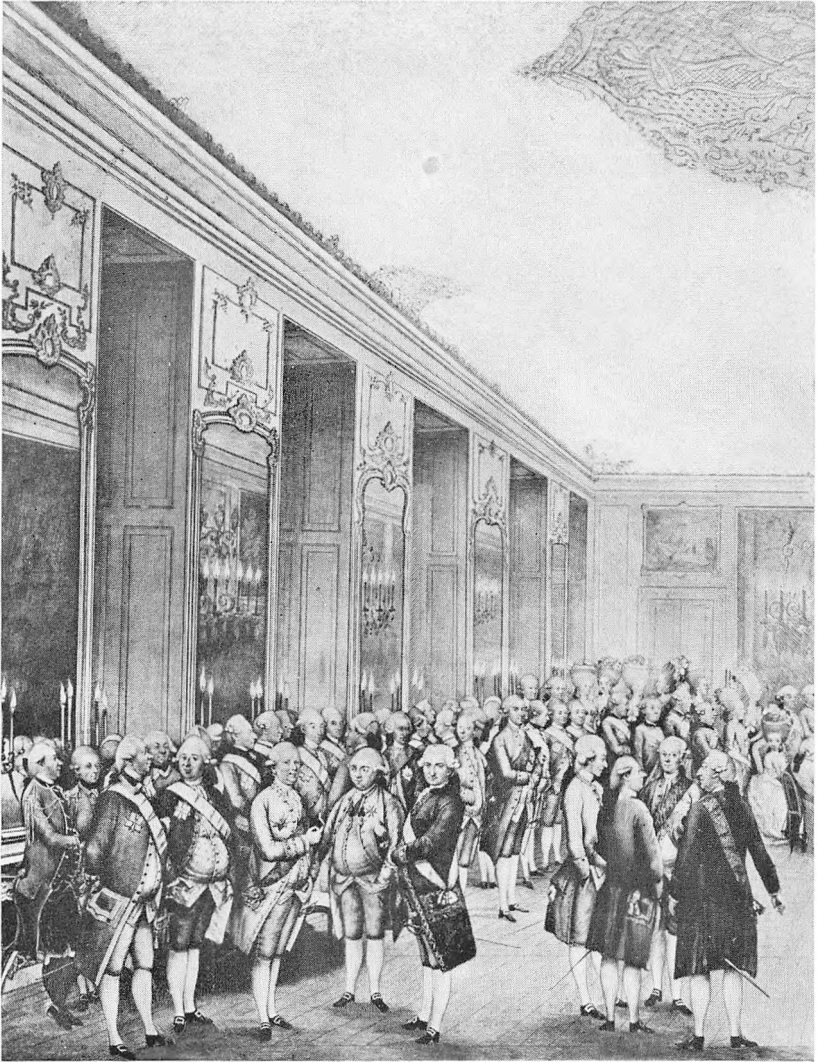
Buffet'en, udført af Marmor og indføjet i en Niche, skulde efter Le Clercs Udkast flankeres af en Glasdør til hver Side, og hele Væggen tænktes leddelt af fire Pilastre, svarende til de tre Fag. Gennem Glasdørene kom der Lys ind i Passagen bagved. Om Buffetpartiets Udsmykning gjorde Kommissionen en Bemærkning, der demonstrerer dens aktive kritiske Holdning selv overfor Detailler: Cartouchen over Skænken burde hæves, saaledes at den *en agraffe* greb op i Cornichen. Men ogsaa rent praktiske Problemer havde her, som overalt i Slottet, de høje Herrers Opmærksomhed. Derfor tilraadede de at forsyne Glasdørene med Træskodder ud mod Korridoren; de skulde holdes lukkede om Dagen, dels for at hindre Lakajer og slige Folk i at slaa Ruderne i Stykker, dels for at holde al Trækvind borte om Vinteren fra den kuldskeære Monarks og den skrantende Dronnings Fødder.

Vinduesvæggens Udsmykning var paa Forhaand givet: der maatte Spejle med Konsolborde paa Pillerne. Mere variabel var Dekorationen af de to Langvægge. Le Clerc forelagde to Variantudkast; Kommissionen afviste det ene med den fine Motivering, at de store Fyldingsfelter (*panneaux*) ikke løb ned paa Brystpanel (*lambris*), men direkte paa Sokkellisten, »folglichs einem ordentl. Wohn-Zimmer nicht so gar ähnlich und mehr in dem *goût* von einer *Salette* eingerichtet ist«. De bygningskommitterede viste her deres nøje Fortrolighed med *la bienséance*, den moderne franske Boligkulturs Grundbegreb (161); en nobel, ja prægtig Salon i en Vinterresidens bør paa ingen Maade have ubekymrede Detailler tilfælles med Salen i en Havepavillon eller Kuppelrummet i et forældet Palads. Videre erfarer vi, — med et Suk —, at Le Clerc havde præsteret tre forskellige Udkast til Dørfyldinger; ingen af dem er bevarede.

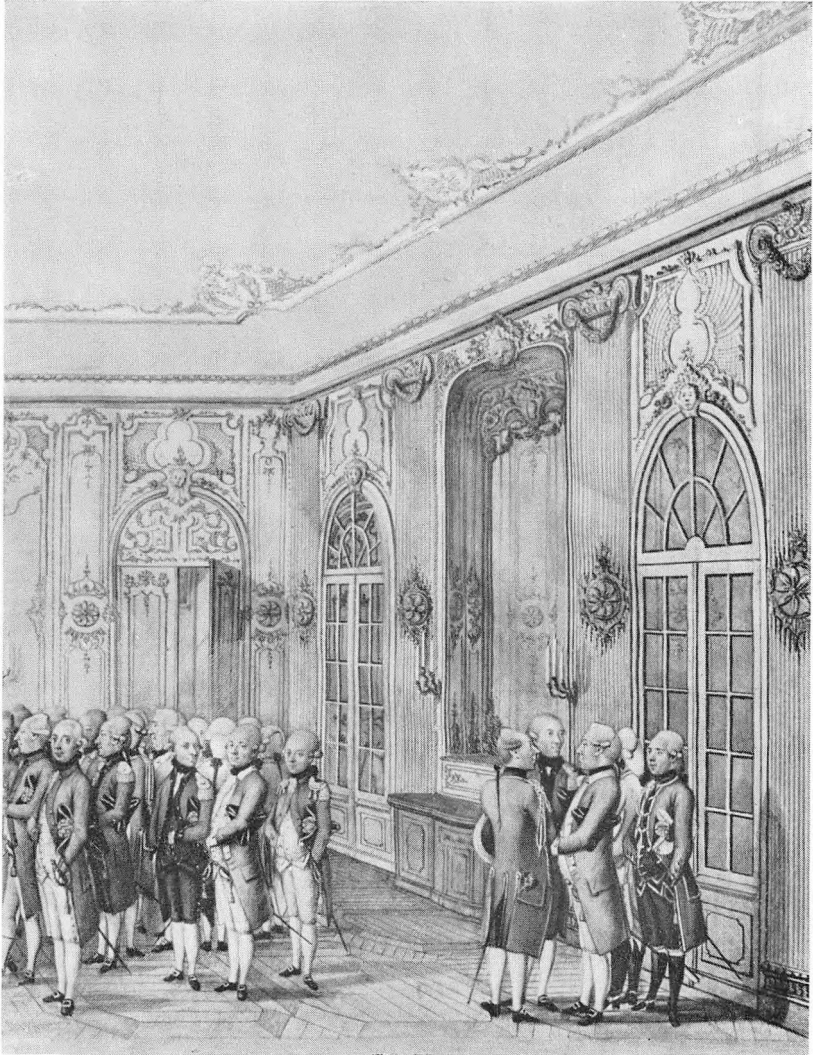
Den modstaaende Langvæg maatte naturligvis være ganske til-

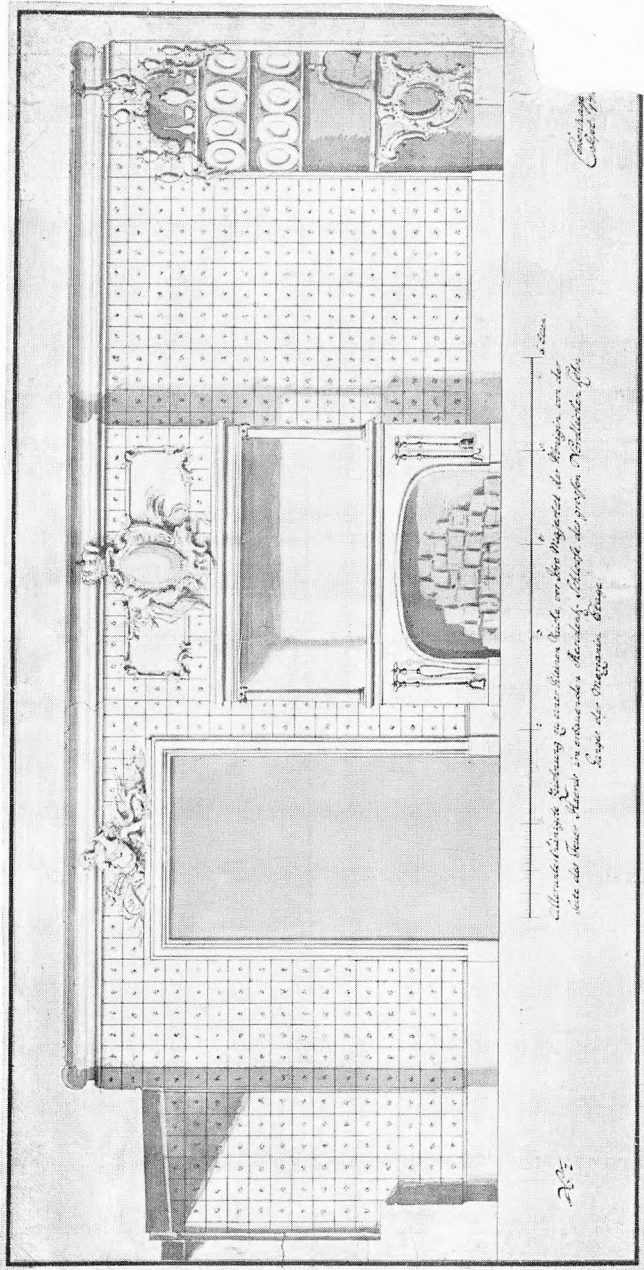
10. Den gyldne Spisesal.
Kur hos Kronprins Frederik d. 28. Januar 1781. Tegning af J. W. Haffner. 1781 (Rosenborg).

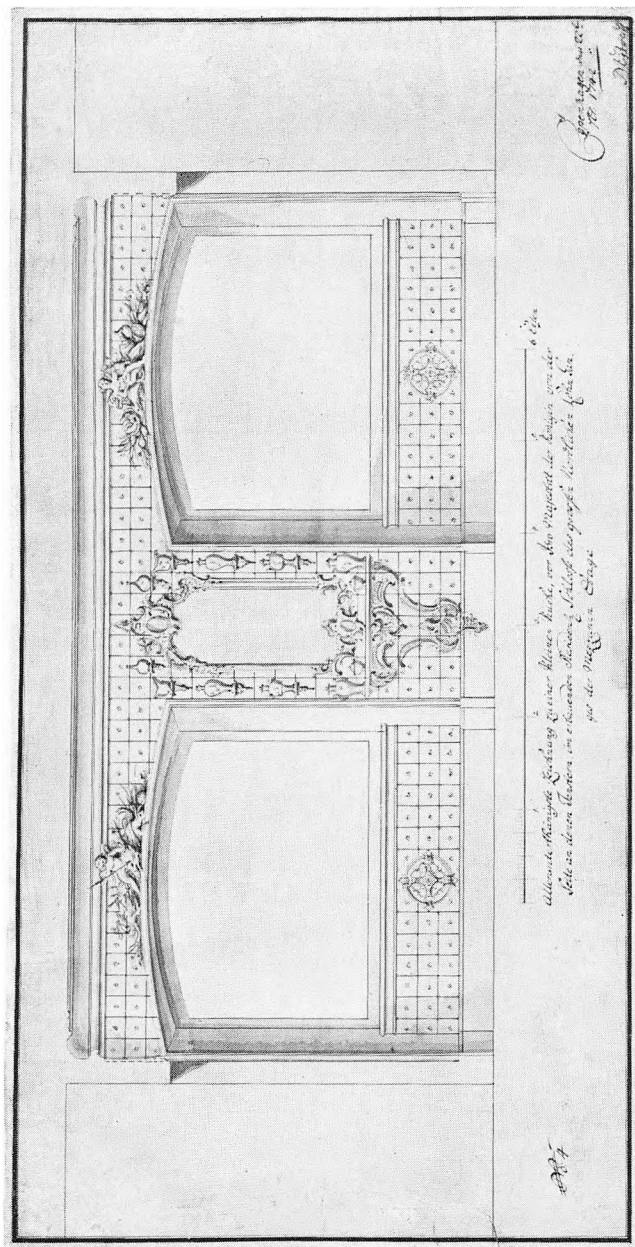
11. Kongens Galleri (Appartementssalen). Vinduesvæggen. Udsnit af Pl. 4.

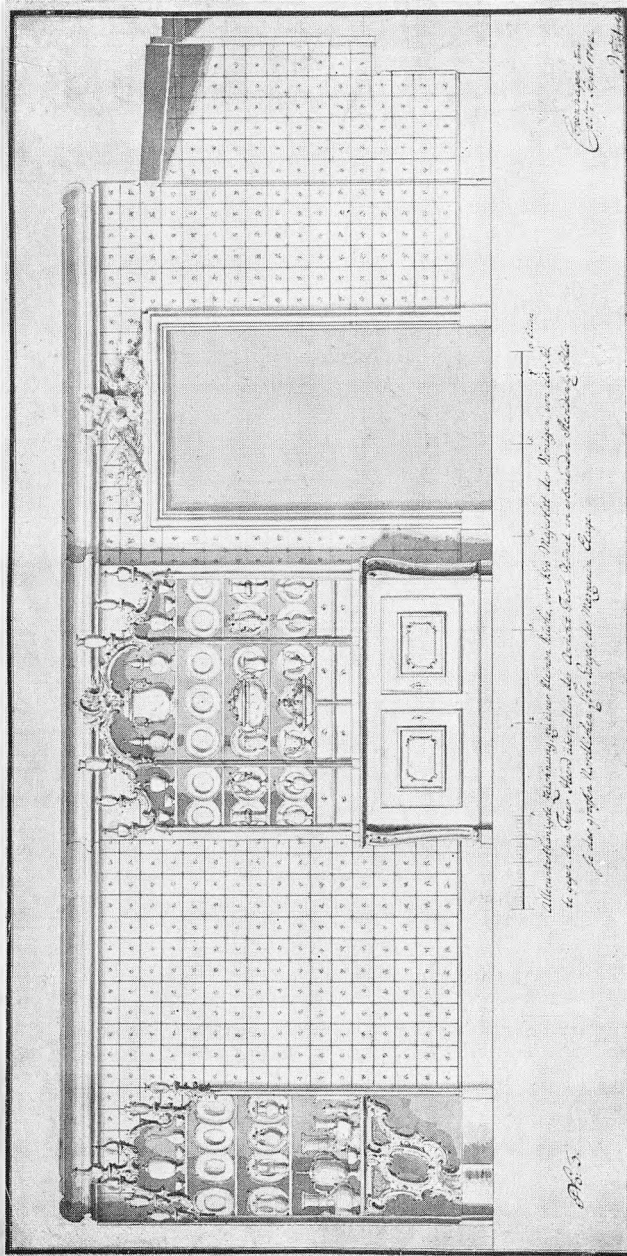
12. Den gyldne Spisesal. Endevæg med Buffet. Udsnit af Pl. 10.

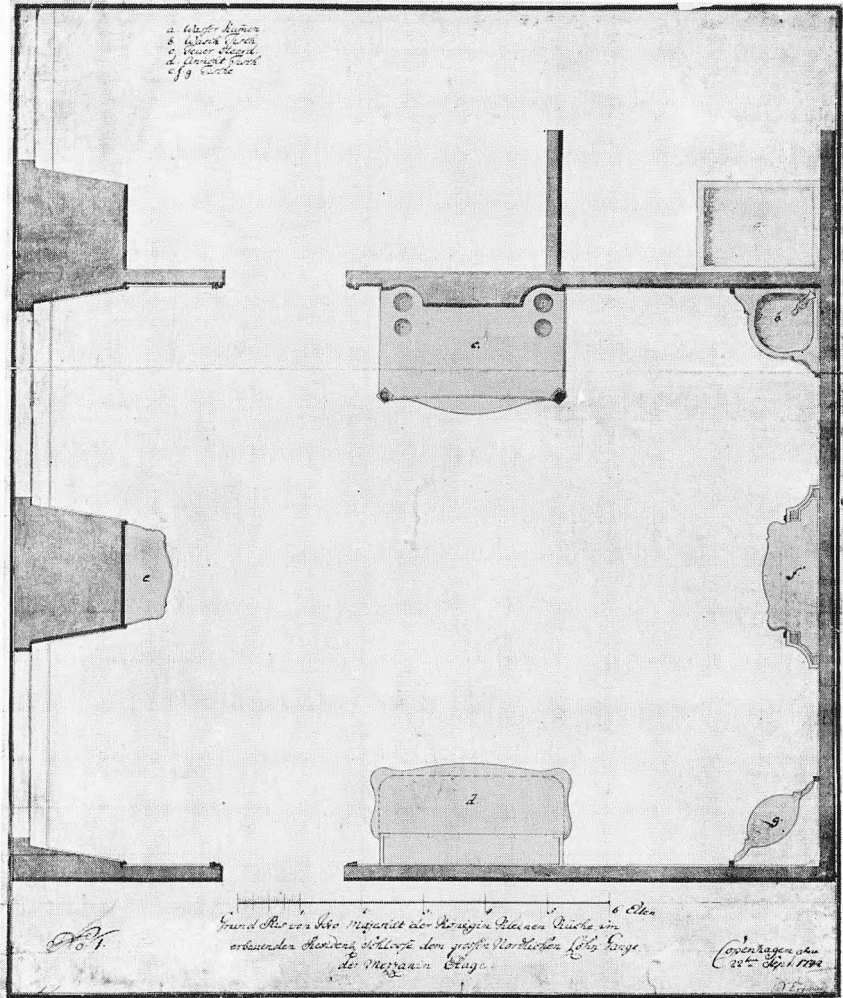
13. Dronning Sofie Magdalenes lille Køkken. Sønder Tværvæg.
 Tegning af N. Eigtved. 1742 (Nationalmuseet).

14. Dronning Sofie Magdalenes lille Køkken. Vinduesvæggen.
 Tegning af N. Eigtved. 1742. (Nationalmuseet).

16. Dronning Sofie Magdalenes lille Køkken. Nordre Tværvæg.
 Tegning af N. Eigtved. 1742 (Nationalmuseet).

17. Dronning Sofie Magdalenes lille Køkken.
Grundrids. Tegning af N. Eigtved. 1742 (Nationalmuseet).

svarende. Som Pendant til Kaminen paa den førnævnte Væg burde opstilles en blind Kamin, »der tillige kunde tjene som Ovn«.

Sluttelig omtalte Kommissionen Vægudsmykningens Art som Helhed. Le Clerc's Udkast kunde omsættes i to forskellige Materialer. Unægtelig vilde det være baade mest holdbart og *propre*, om Væggenes ornamenterede Fyldinger blev udført som *boiserie*, skaaret i Træ. Men det blev for dyrt. Man indstillede derfor at gøre samtlige *panneaux* i Stuk, overtrukne med en hvid Fernis. Blev alene de fornemste Ornamentgrupper og Prydværket i Felterne over Dørene forgyldte, vilde Salen opnaa et smukt og muntert (*riant*) Udseende.

Det er glædeligt at bemærke den husholderiske Omsigt, som de kommitterede lagde for Dagen jævnsides med deres æstetiske Overvejelser. Næppe havde de godkendt Vægge med Gipsbeklædning før de forudsaa disses Skæbne i et Hus fuldt af Mennesker. En almindelig Fauteuil med let tilbagelagt Ryglæn vilde ufejlbarligt skramme de sarte Stukornamenter, naar den blev rykket op mod Væggen. Følgelig foreslog de kyndige at lade udføre et Sæt Spisestuestole af en ny og speciel Type med langt udløbende Bagben, der kunde hindre Ryglænet i at berøre Væggen. En saadan Model burde konstrueres.

Efter endelig at have oplyst, at Le Clerc efter Dronningens Ønske skulde levere Udkast til en stor Lysekroner (*lustre*) i Midten og fire smaa til Siderne, indlod Kommissionen hele Sagen til Kongens Afgørelse (162). Denne faldt umiddelbart derefter, Le Clerc's Tegninger approberedes praktisk talt uden Kritik; atter engang har Thura maattet trække det korteste Straa i Konkurrencen med den elegante nye Stils Foregangsmænd. Christian VI erindrede blot om en Tronhimmel (*dais*), hvor Herskabet skulde sidde til Taffels. Som det var at vente, approberede han ogsaa Valget af Gipsbeklædning, dog skulde samtlige *trumeaux*, Spejlrammer, Vindueslysninger og de ornamenterede Fyldinger i Lunetterne over Dørene forfærdiges af Træ. En ny Stolemodel burde forevises Dronningen, der, — med Monarkens Udtryk —, havde *Dispositionen* over Slottets Møblering (163).

Saa kunde man skride til Arbejdet. Stukkatøren Carlo Staffieris Overslag indkom allerede i December 1738 (164), i Februar følgende Aar forelaa Kontrakter med Didrik Schäffer om Snedker-

arbejdet og med Didrik Gercken om Kamingerichter (165), og i Foraarets Løb havde Spisesalen begyndt at tage Form. Midt om Sommeren leverede Le Clerc en ny, noget ændret 'Tegning til Buffet'en (166), efter hvilken der i September blev sluttet Kontrakter med Billedhuggeren selv, Schäffer og Marmoreren Drexel (167). Men før denne monumentale Skænk var fuldført (168), som Hovedstykket i den nu næsten færdige Sal, slog Kongen pludselig kontra. I November var det fyrstelige Ægtepar kommet til den Erkendelse, at det af Le Clerc forkortede Rum alligevel vilde blive meget for lille, Skillerrummet maatte fjernes og Buffet'en flyttes tilbage til den Plads, der oprindeligt var tiltænkt den (169).

Vi maa tro, at saavel de kommitterede som Kunstnerne har været indignerede, skønt slige Indgreb langtfra hørte til Sjældenhederne. Ganske svagt kommer Misnøjen til Orde i Kommissionens Forestilling af 25. Novbr. Thura vilde nu ufortøvet gaa i Gang med Ændringen, — »men naar Værelsets hele Proportion skal forandres, Plafonden nedrives, Kaminen forrykkes og mindst Halvdelen af de to lange Sidevægge, nemlig fra Kaminpladserne til Bagvæggen, dekoreres paa ny, saa kan det næppe haabes, at det nye Stukkaturarbejde kan tørre tilstrækkeligt i indeværende Vinter til, at der i det kommende Foraar kan gøres Begyndelse med Forgyldningen«. Indvendingen var fint pointeret, den ramte Kongen paa hans ømme Punkt som Bygherre: Frygten for at skulle vente evindeligt paa at flytte ind i sit Hus. Dog, Suverænen var denne Gang hverken til at hugge eller stikke i. Hans lakoniske Resolution var inappellabel, isnende: »Dieses kan nicht anders seyn.« (170). Og saaledes blev det. Kongeetagens Grundplan (som Læseren jævnlig vil have konsulteret) og Haffners Tegning godtgør det.

Dette sidste meget anskuelige og selv i Detailler sikkert tilforladelige Prospekt turde overflødig gøre en Beskrivelse. Vi kan indskrænke os til at fremhæve Interiørets mest karakteristiske Træk og fixere dets Plads i vor Rokoko.

Salen betjener sig af to Vægsystemer. Den bageste Endevæg med Buffet'en er leddelt med Pilastre, der sammen med de rundbuede Glasdøre udgør en Paradebaggrund af pompøs klassicerende Holdning, — den »Klassicisme«, der under Rokokoen ogsaa forlener Alkovepartiet i meget repræsentative Sovegemakker med Majestæt og som giver Slotsvestibuler Resonans. Selve Buffetens Form og

Nichens svungne øvre Afslutning er attesteret af gode Mestre i fransk Ungrokoko (171). J.-F. Blondel hævder dog, at slige Buffet (og Vægfontæner) nu (1737—38) fortrinsvis anvendes i Privatpersoners Landslotte, medens de i *les maisons des grands* kun har en betinget Ret: »*je suis pour qu'on y observe une certaine prudence: par conséquent dans un lieu destiné aux repas des personnes d'une distinction supérieure, il ne faut point affecter un vain étalage, qui ne donneroit qu'une foible idée de leur puissance*« (172). Buffeten i Christiansborgs Taffelsal maa siges at være formet med ønskelig Takt og Tilbageholdenhed.

Det andet Vægsystem, der behersker Salens to Langvægge, er ikke af streng arkitektonisk Karakter men bestemmes alene af *panneaux*, alternerende brede og smalle, hvortil kommer de to Døraxer, en yderst til hver Side. En nogenledes exakt Bestemmelse af disse Panelfyldingers Stiltrin lader sig selvsagt ikke foretage, da Haffners Redegørelse for Ornamentikens Detailler lader meget tilbage at ønske. Men deres Struktur som Helhed er saa tilpas tydeliggjort, at vi dog kan henføre dem til den franske Rokokos »klassiske« Periode (1730'erne) (173). Mere oplysende er de statelige rundbuede Dørfelter med deres Lunetter, en ikke særlig almindelig Type (Bue à *plein ceintre*). De kan jævnføres med Arbejder af CUVILLIÈS fra første Halvdel af 1730'erne, fx. med Salonens Døre i Amalienburg (1734—39) (174). Dekorationen er dog fastere, Ornamentiken mere behersket og udrenset end der, Manéren er lutret under Indflydelse af noget yngre og ublandet parisiske Ornamentstik. Vi tør betegne Spisesalens Stil med Ordene: »fransk, ca. 1735«, med Tilføjelsen: »let provinsiel«; Panelfelterne (*panneaux*) synes virkelig, paa Trods af Kommissionens Indvendinger, at være ført direkte ned til Fodlisten i Stedet for at hvile paa et Brystpanel, — at dømme efter Vindueslysningernes Sider. Den rækkevise Sammenstilling af Felter synes ogsaa nok saa mekanisk, en virksom Akcentuering af Midten savnes paa den af Haffner viste, kaminfrie Væg. (Det indtegnede lave Stykke Inventar kan være en Ovn eller muligvis et stort Künstuhr) (175). Anvendelsen af Gips paa Langvæggene i Stedet for Træpaneler, der efter fransk Opfattelse giver et Interiør af denne Rang et subalternt Præg, kan i dette Tilfælde ikke tages til Indtægt, da Tegningerne forudsaa saavel det ene som det andet Materiale.

En Stilanalyse fører ingenlunde til Resultater, der er bemærkelsesværdige i sig selv. Men set i Sammenhæng med Salens Tilblivelse har de Interesse, ja virkelig kunsthistorisk Betydning. Det kan ikke noksom fremhæves, at »det forgyldte Spisegemak« paa Christiansborg, konciperet 1738, er det ældste, rigt udformede Interiør i dansk Rokoko, af hvilket vi kan danne os en klar Forestilling. Fremtidig maa det sættes i Spidsen for enhver vurderende Skildring af denne Stils Historie i Danmark. De nærmest følgende Interiører i Rækken stammer alle fra 1740'ernes første Halvdel.

Ikke mindre vigtigt er det, at Spisesalens Autor kan bestemmes uden mindste Vaklen. Som tidligere vist i denne Afhandling, er de kongelige Værelser paa Christiansborg blevet udsmykket under et Samarbejde mellem den paagældende Arkitekt og den ledende Billedhugger. Særlig i de Tilfælde, hvor den projekterende Hofbygmester var Eigtved, er en Sondring mellem Arkitektens og Skulptørens (Le Clercs) Andel i det kunstneriske Arbejde saare vanskelig at foretage, da begge disse delvis har samme Forudsætninger som Dekorører. Hvor Thura og Le Clerc havde virket i Fællig, lader det kollektive Værk sig lettere opløse i sine Bestanddele og fordele paa de to Hænder. Spisesalen hørte netop til Thuras Departement. Men da Sagen her kom til at udvikle sig saaledes, at Thura og Le Clerc hver for sig indgav et selvstændigt Projekt og altsaa traadte i indbyrdes aaben Konkurrence, er vi i den enestaaende Situation at kunne isolere Interiørets Autor, slaa en Kile imellem Arkitekt og Billedhugger. Da Le Clercs Projekt blev foretrukket for Thuras og derefter bragt til Udførelse, har vi fuldstændig Sikkerhed for, at Spisesalen som Kunstværk er et helt personligt Arbejde af Billedhuggeren (176). *Det er det eneste Interiør vi kender af Le Clerc*, overhovedet det eneste Værk af virkelig Betydning, der kan paavises af den begavede franske Kunstner i Danmark. Mario Krohn har godtgjort, at det udskaarne Panelværk m. v. i Riddersalen i A. G. Moltkes (Christian VII's) Palæ paa Amalienborg er udført 1752—54 af Le Clerc (177), men da Eigtved vitterlig som Arkitekt har ledet Interiørarbejdet, maa hans Delagtighed tages i Betragtning, her som ofte paa Christiansborg; Salens Dekoration som Helhed kan følgelig kun i meget betinget Grad opfattes som et Værk af Le Clerc. »Den forgyldte Spisesal« er derimod i saa Henseende et ganske uproblematisk Arbejde. Det

giver en helt klar Afspejling af den franske Billedhuggers Stil i hans første Periode efter Indkaldelsen 1735. Jeg har andetsteds (178) kunnet paavise, at Le Clerc var skolet under selve Cuvilliès, medens denne var virksom i Kurköln (Bonn, Brühl, Falkenlust). Vor Billedhugger kom direkte til København fra Bonn. Naturligt nok, at hans Stil er beslægtet med Cuvilliès' kurbayerske og kurkölnske Rokoko, mest med den sidstes beherskede Manér. Til Buffet-Nichens Form og ganske særlig dens kronende Ornament-gruppe med *Espagnolette*-Hovedet i Midtaxen findes en nøje Analogi paa Brühl Slot (Alkove-Nichen i Sovegemakket, udført mellem 1727 og 1732 af Cuvilliès) (179). Det kan dog næppe betvivles, at Le Clerc's Dekorationsmanér er blevet yderligere lutret under Paavirkning fra J.-F. Blondels navnkundige, tidligere citerede Skrift »*De la distribution des maisons de plaisance*«, hvis andet Bind udkom 1738, det Aar, da Spisesalen blev projekteret. At Blondels Bog, den smagfulde parisiske Rokokos Bibel, kort efter sin Udgivelse har været brugt paa Christiansborg, kan bevises ad indirekte Vej. De i Nationalmuseet opstillede Rokoko-Stuer fra Huset Magstræde 6 er, som jeg tidligere har godtgjort (180), forfærdiget ca. 1740 af Hofsnedker Didrik Schäffer. Et Kaminparti i den store Stue er nøje kopieret efter et Stik i Blondel II (1738). Og Schäffer, der som Interiørsnedker var førende i Residensslottet og følgelig i intim Kontakt med Le Clerc, udførte netop Snedkerarbejdet (1739) i dennes »forgyldte Spisesal«. Hofsnedkerens »private« Laan fra Blondel, frugtbargjort i Magstræde, maa kort forinden være blevet optaget paa Christiansborg under Hofbilledhuggerens Auspicier.

3. Dronningens lille Køkken.

Den store nordlige Løngang, der forbandt Christiansborgs Karré med Slotskirken, havde direkte Tilknytning til Dronningens Lejlighed i Kongeetagen. En Gruppe Værelser i Løngangens øverste Stokværk, der laa i Plan med nævnte Etage, udgjorde et Annex til den regerende Dronnings Parade-Appartement og fungerede som en mere privat Aftrædelseslejlighed. Og ved en Trappe var der Adgang fra denne til Værelser i Mezzaninen nedenunder. Jo større et Slot var, des mere følte dets Herskab Trang til i ledige Stunder at kunne isolere sig i intime Rum og mere familiære Omgivelser.

Indretningen af komfortable og halvt forstukne Kabinetsuiter til Suverænerens helt personlige Brug er derfor et konstant Fænomen i alle Rokokotidens Residensslotte. Her gjorde de fyrstelige Personer sig frie af Repræsentationens Baand, behagede sig i Rollen henholdsvis som blot og bar *homme de qualité* og *femme du monde* og hengav sig til hjemlige Idrætter (saasom Læsning, Opklæbning af Kobberstik, Drejerarbejde i Ben o. desl.) og andre ofte meget menneskelige Sysler. De luxuøse »Rottereder«, *les petits appartements*, som Louis XV lod indrette oppe i Versailles' Mansart-Etage (181), er denne Boliggenres berømteste og mest typiske Exempel.

Sofie Magdalene havde megen Smag for denne Mode, maaske mere af Respekt for den end af Tilbøjelighed for en skjult Existens og dens fredelige Timer. Hendes Retraite var i hvert Fald ikke en Flugt fra det larmende Hofliv, — »vi lever som Eremiter«, skrev Kongen i 1735 til Grev Stolberg (182) —, og visselig end mindre et Skalkeskjul for clandestine Glæder. Dronningen lod indrette intime Smaagemakker for at lave Mad i dem, en Kendsgerning, som rent umiddelbart vækker vor Undren; thi vel var hun paa sin Vis en god, omend fordringsfuld, Husholder, hvad hun ikke mindst viste under sin Enkestand paa Hirschholm (183), men man mistænker hende dog ikke let for at nære Ambitioner som Madmoder og Kogerske, saa meget des mindre, som hun idelig laborerede mod en daarlig Mave (184). Sikkert nok har Sofie Magdalenes Lyst til Køkkengerning i det væsentlige været et Maskespil, Udslag af Luxusmenneskets Hang til Forklædning i borgerlig Dragt, — ogsaa det et velkendt Fænomen i den enevældige Fyrstes Kulturhistorie; længe før den følsomme Tid og Marie Antoinettes Trianon-Periode figurerer Monarken som Urtegaardsmand, Dronningen som Mejerske og Prinsessen som Bondepige. Og alligevel, der er et Glimt af Ægthed i Sofie Magdalenes Iver efter at gaa Køkkenvejen, det er, som om den kolde og stive Kvinde, der havde kendt smaa Kaar som ung Prinsesse i Sachsen, alligevel røber en Stump Menneskelighed for os, naar vi overrasker hende over Potter og Pander. Hun havde dem parat i alle sine store Slotte, Thura havde indrettet Køkkener til hende baade paa Hirschholm og paa Frederiksberg Slot, det i sidstnævnte (fra 1736) er som bekendt endnu bevaret under det misvisende Navn »Prinsessernes Pandekagekøkken«. Og

endelig begærede Sofie Magdalene ogsaa et lille Privatkøkken paa Christiansborg.

Det skulde indrettes i Kirkeløngangen, og det var fra første Færd Hensigten at anbringe det i et Rum paa dennes Kongeetage, med Vinduer ud mod Slotspladsen. I November 1739 var Thura i Færd med at udføre Interiørtegninger til Værelserne i Løngangen. Ved den Lejlighed bad han Kommissionen om nærmere Oplysninger, bl. a. om »Dronningens lille Køkken«, og stillede Forslag om nogle Ændringer. Det Rum (Litra B), der var tiltænkt Køkkenet og som omfattede to Fag, faldt efter Hofbygmesterens Skøn lovlige lille ud; ikke mindst fordi Skorstenen sprang næsten tre Alen frem foran den ene Sidevæg og derfor ikke alene *occuperer* megen Plads, men ogsaa vil gøre en slet *parade*. Der var heller ingen Lejlighed til at indrette Skabe, hvilke han dog formoder Hds. Majestæt vil *agreere* her. Thura henstillede derfor, at Naboværelset (Litra C) blev slaaet sammen med Køkkenet og Ildstedet (Skorstenen) flyttet over paa Langvæggens Midte, overfor Vinduerne. Hvad Ildstedet (»Komfuret«) angik mente Thura det bedst, om det blev indrettet i Hovedsagen paa samme Maade som i »Dronningens lille Parade-Køkken paa Frederiksberg«, nemlig: »der Heerd nach Brust Höhe eingerichtet, der Schorstein Mantel von Eyserne, mit Kupfer oder Messing überzogene Stangen getragen, und dass selbiger an beyden Seiten offen bleiben« (185). Det er meget karakteristisk, at Thura gerne vil have god Plads at røre sig paa, han tænkte sig sikkert Køkkenet udført i den samme ganske pompøse Pilasterstil, som han havde betjent sig af i Køkkenet paa Hirschholm (186). Men i sin Resolution af 6. Novbr. tog Kong Christian Vinden fra Hofbygmesteren med den nøgterne Bemærkning, at »Dronningens Køkken vilde blive stort nok til det, hvortil det var bestemt«; derimod billigede han Forslaget om et Ildsted efter Mønsteret paa Frederiksberg (187).

I Slutningen af samme Maaned opholdt Kongeparret sig en Tid paa dette Landslot. Dronningen maa da have gjort Studier i sit derværende Køkken og vundet visse Erfaringer med Hensyn til en passende Størrelse, thi hun fandt nu — i Modsætning til Gemalen — Rummet i Christiansborgs Løngang alt for lille og gav Kontraordre. Løvenørn overbragte personlig Sofie Magdalenes Befaling til Slotsbygningsskommissionen at Thuras Udvidelsesprojekt skulde følges (188), og dermed gik Sagen foreløbig i Staa. Andre og vig-

tigere Arbejder i Residensslottet gjorde sig gældende. Først i 1742 blev den genoptaget; men da havde Magtforholdene indenfor Bygningsetaten forskudt sig. Efter d. 12. Januar 1742 var Eigtved Christiansborgs Enearkitekt. Hans Plads i Kongeparrets Gunst var i stedse Stigen, allerede overfløjede han Thura. Stilhistorisk udtrykt betød det, at Rokokoer nu helt havde sat Senbarokken paa Porten.

Ledelsen af det lille Køkkens Indretning gik saaledes over til Eigtved i Løbet af 1742. Muligvis er det Hofbygmesteren, der har overbevist Dronning Sofie Magdalene om det rigtige i at berøve Køkkenet enhver repræsentativ Karakter og Størrelse og gøre det til et intimt Rum, en Slags »Boudoir«, i Overensstemmelse med de mest moderne franske Prinsipper. Sikkert er det i hvert Fald, at det blev flyttet ned i den lave Mezzanin i Løngangen, vistnok umiddelbart under det Værelse, der oprindeligt var bestemt for det, og blev indrettet i en Stue paa kun to Fag.

Dets Indretning blev bestemt ved kgl. Resolution af 25. Sept. 1742; i Februar 1743 indsendte Eigtved Haandværkernes Regninger til Kommissionen (189); ved den Tid maa vel Køkkenet have været færdigt. Da Hofbygmesterens Projekt, fem Blade daterede 22. Sept. 1742, er bevaret i sin Helhed, formaar vi at danne os et nøje Billede af dette fængslende Interiør. Det er Christiansborgs bedst kendte Værelse fra den Tid, takket være et lykkeligt Samarbejde mellem Tegninger og Kontrakter, — ironisk nok, da det i enhver Henseende er anormalt som Type.

Grundridset fører os midt ind i Rummet. Paa den søndre Sidevæg stod Komfuret med Røgfang, baaret af to Kobberpiller i Skikkelse af joniske Søjler med Messingkapitæler (udførte af J. Høvinghoff) (190). I Dronningens Køkken paa Frederiksberg Slot var de tilsvarende Støtter simple Dragere, men Eigtved elskede den elegante Jonisme og brugte den overalt, hvor det var gørligt, ogsaa stundom naar det ikke var det. Midt paa Røgfangets Front prangede en skæv Rocaille-Cartouche i Stuk (af Brenno). Paa Grydehullerne kunde man finde et Par Kasseroller fra Schwartz & Mentzells Hofkleinsmedie. Ildstedets Gesimser var af Marmor.

Det hele Interiør stod i de kolde, haarde og rene Materialiers Tegn, ligesom moderne Køkkener. Ogsaa Rokokoer kendte Hygiejens Æstetik og lod den gerne raade i Toilet- og Badeværelser samt

i Køkkener af luksuøs Standard (191). Dørenes Gerichter, Vinduernes Indfatninger og Karme var beklædt med norsk Marmor, Gulvet var lagt med italienske Marmorfliser. Og Væggene stod dækkede med Fajancekakler. Denne sidste Dekoration kan gøre Krav paa vor særlige Interesse; thi Kaklerne stammede fra Fabriken ved Blaataarn. »Porcellænmester« Ferdinand, Værkets Driftsleder, havde leveret 1795 Stk. »glasserede hvide firkantede og med Pousserarbejde paa Hjørnerne forsynede Fliser« for en Pris af 6 Rd. pr. 100 Stk. (192).

Blaataarnsfabriken var blevet grundlagt 1738 som en Hofmanufaktur med den specielle Opgave at fremstille Ovne, Vaser, Blomsterpotter o. a. til de kgl. Slotte. Eigtved, der var kunstnerisk Administrator, havde i en Forestilling til Kongen af 4. Maj 1739 udtalt, at Fabriken — naar visse tekniske Forbedringer var sket — vilde kunne producere »ikke blot Ovne men ogsaa Konsoller og hele Vægbeklædninger med Ornamenten« (193). Af Fabrikens Frembringelser eksisterer som bekendt kun saare faa. Først for nogle Aar siden lykkedes det at paavise et helt bevaret Interiør med Vægfliser fra Blaataarn-Værket, nemlig Vestibulen paa Ledreborg (1746) (194). Hertil kommer nu vore Tegninger af Sofie Magdalenes lille Køkken, der giver det autentiske Billede af et Slotsinteriør med Vægbeklædning fra den gaadefulde Manufaktur. Tilmed demonstrerer de Form og Placering af et karakteristisk Fabrikat, Vægkonsollen af Fajance; intet Exemplar af en saadan er kendt. Ferdinand havde afsendt 16 pousserede Konsoller af forskellige Størrelser. Vi har Fornøjelsen at finde dem alle afbildet, — otte omkring Pillespejlet, fire paa hver Side af det modstaaende Vægskab.

Hvidt og graablaa Marmor, hvide Fajancefliser, hvide Gips-trofær over Døre og Vinduer, — i denne kølige Tone sættes gyldne Akcenter. Den koloristiske Klang har været fortryllende, har haft hele Rokokoens svale Gratic. Vægflisernes Midtornamenter var belagt med »ægte Metalguld«, ligeledes Stukkaturernes Prydværk og Inventarets Billedskærerarbejde. Og dette var rigt. Der fandtes to aabne Hjørneskabe med Hylder til Servicet, en Slags moderniserede »Pyramider« (195), kronede af stærkt svunget Kamværk med Snitværkskonsoller til Vaser; i det ene Hjørne var installeret en Vaskekumme med Vandtilførsel fra en Beholder i Naboværelset, selve Vasken baaret af udskaaret Rocailleværk. Paa Tværvæggen

overfor Ildstedet saa man et lukket Anretterbord med skabformet Overdel; paa Hylderne bag Glasdøre var ogsaa opstillet alskens Taffelservice. Endelig et Spejl med Konsolbord paa Pillen mellem Vinduerne og endnu et Konsolbord, lidt større, midt paa den modsatte Væg foran det indbyggede Skab.

Det førstnævnte komplette *trumeau* kræver Opmærksomhed, thi dets skulpturelle Udformning skyldes Le Clerc, ligeledes det store Konsolbord overfor og alt det øvrige Billedskærerarbejde i Rummet. Vi ved, at Le Clerc havde udført de fleste af alle de fornemste Væg-spejle og Konsolborde paa Christiansborg; ogsaa hvad disse Møbeltyper angaar har han været banebrydende for Rokokoen i Danmark. Men saa mærkeligt det end lyder, besad vi indtil nu end ikke en tilforladelig Tegning af et saadant Stykke Inventar fra Mesterens Værksted, og intet originalt Stykke lader sig endnu eftervise. De her publicerede Tegninger raader Bod paa det førstnævnte Savn og giver Haab om, at ogsaa det sidstnævnte kan stilles; vi har nu vundet et værdifuldt Udgangspunkt for videregaaende Forskning i Emnet. De anvendte Rokokoformer er fuldmodne, usymmetriske, udpræget organiske i Strukturen. Særlig det store Konsolbord er et prægtigt Arbejde.

Det lille Køkken paa Christiansborg har sine direkte Forudsætninger i det tilsvarende paa Frederiksberg Slot, der ogsaa er fliseklædt. Typen er ikke ualmindelig ude i Europa. Der kan paapeges smukke Exempler paa den indenfor baade Eigtveds og Le Clercs Synskreds (196). Men ved sin udpræget boudoir-agtige Karakter virker Christiansborg-Interiøret originalt. I Virkeligheden fungerer det jo ikke blot som et Luxuskøkken men ogsaa som et Porcellænskabinet. Hjørnepyramider og Vægkonsoller var obligate i slige Rum, saa yndede i Senbarok og Rokoko (197). Sofie Magdalene, der havde stærke æstetiske Anfægtelser og var Samler om en Hals af Pretiosa, lod Aaret efter, 1744, indrette et Gemak i det just opførte Sofienberg som rent Porcellænskabinet. Her var »gamle Pyramider udi Hjørnerne med forgyldte Zirater, derpaa 54 Figurer samt Porcellæn- og Træ-Urtepotter«, og ikke mindre end 62 forgyldte Konsoller paa Væggene (198), Ostindisk Porcellæn, Vaser og Kopper, Marekatte og Nikkedukker fra Kina har indtaget deres Pladser paa de smaa snørklede Fodstykker (199). Men Sofienberg-Kabinetet smagte af Raritetsskammer, det var ikke kunstnerisk gennem-

arbejdet som det lille Køkken i Løngangen, var ikke Arkitektur som dette.

Rokokoen trives indenfor snævre Vægge med utvungen Værdighed, mere end nogen anden Stil gør den sig hjemme i det trange Rum og gør sig til eet med det. Slet ikke fordi den selv er af Dværgeæt, men fordi den er høflig, den afslaar at krænke det smaa ved at give det en kunstig Storhed. *La vraisemblance* er et Grundbegreb i Rokokoens, jævnsides med Munterheden Vidnesbyrd om dens karske Aand. Stilens arkitektoniske Takt svigter aldrig paa fransk Grund og mærkes selv paa dens nordiske Overdrev.

Christiansborgs kongelige Bygherre, hans Gemalinde og Raadgivere forstod ganske godt denne Takt og gav den jævnlig Raaderum. Løvenørn og Schulin vilde gøre Spisesalen leende og forskaane den for pompøse Lader. Som vi har set, fandt Christian VI Dronningens Køkken »stort nok til sit Brug«, det skulde ikke lave sig til. Og ofte udtalte han Ønsker om Dekorationer i en let Smag og Uvilje mod det chargede og krusede i sine Stuers Udsmykning (200). Han forstod det overlegne i den franske Kunst, — Læremesteren for vor egen naar den er bedst.

Midt i Christiansborgs vidtløftige Hus hævder Kongen sig godt, selv omgivet af store Kunstnere. Den sky og nervøse Monark levede sig helt ind i Slottet, hjalp med til at forme det og tog det i Besiddelse ogsaa med et artistisk tonet Sind.

HENVISNINGER OG NOTER

Anvendte Forkortelser:

SLOTSBYGNINGSKOMMISSIONEN 1731—45
(Partikulærkammerets Arkiv, Rigsarkivet).

- 1737—45. Resolutionsprotokoller = Res. Prot.
1734—41. Kgl. Resolutioner = Resol.
1737—45. Forestillinger med paategnede Resolutioner = Forest. Res.
1735—45. Kommissionsprotokoller = Com. Prot.
1740—45. Brevconcepter = Concp.
1740—45. Adskillige Sager = Adsk. Sa.

Naar intet andet bemærkes, beroer samtlige andre citerede Aktstykker i Rigsarkivet.

I. HOFBYGMESTRENES OPGAVER

- 1) Mnemosyne el. Saml. af fædrelandske Minder og Skildringer, III, 104.
- 2) Carl Bruun: Kjøbenhavn, II, 681.
- 3) Fr. Weilbach: Architekten Lauritz Thura (1924), 66—67.
- 4) O. von Munthe af Morgenstjerne: Nicolai Eigtved (1924) giver flere nye Bidrag, men indlader sig ikke paa en systematisk Redegørelse og er i kunsthistorisk Henseende et diletantisk Arbejde.
- 5) Om Häusser og Christiansborg: Fr. Schiött i »Architekten« IX, 1906—07, 324 ff.; Christian Elling: Die Baugeschichte der Schlosskirche von Christiansborg (ARTES, VI, 1938, 89—137); samme Forf.: E. D. Häusers Christiansborg og Wiener-Barokken (Aarb. for nord. Oldkyndigh. og Hist., 1941, 1—21).
- 6) V. E. Tychsen: Fortifikationsetaterne og Ingenieurkorpset 1684—1884 (1884), 127.
- 7) Rentekammeret. Kammerkancelliet. Instruktioner for Hofbetjente, Slotsfogder, Bygningsbetjente etc. 1680—1819.
- 8) Part. Ka., Bestallingsprot. Nr. 1; Weilbach: Thura, 21.
- 9) Part. Ka., Bestallingsprot. Nr. 1, pag. 144.
- 10) Hirsch's personalhistor. Saml., Kgl. Bibl.
- 11) Res. Prot. 1737 Nr. 18 (Bilag).
- 12) Ibid.
- 13) Ibid., Nr. 18.
- 14) Dat. 3. Sept. 1736 (Res. Prot. 1737, Bilag ad Nr. 19 a).
- 15) Ibid., Nr. 19.
- 16) Forest. Res. 1737 Nr. 7.
- 17) Slotsbygningkomm.' Arkiv.

- 18) Kgl. Bibl., Ny Kgl. Saml. 181, 8°; jfr. ogsaa senere Kopier som J. B. Magens' »Grundtegnning af enhver Etage i Christiansborgs Hovedbygning...«, 1784 (Ny Kgl. Saml. 675 d, 4°).
- 19) Om Le Clerc og Häussers »Chicaner« se bl. a. Mnemosyne III, p. XCVI, C.
- 20) Res. Prot. 1737 Nr. 18.
- 21) Ibid. 1736 Nr. 19.
- 22) Forest. Res. 1737 Nr. 6.
- 23) Res. Prot. 1737 (24. Juni).
- 24) Jfr. fx. Mnemosyne III, p. CX f.; Overslag vedr. Konseilgemakket d. 24. Maj 1737 (Resol. 1737) og Forest. vedr. Dronningens Galleri d. 23. Juni s. A. (ibid.).
- 25) Resol. 1737 (Bilag); Leverancen gælder egentlig »Vognskud«; om dette fine Træmateriale og selve Ordet jfr. F. R. Friis: Bidrag til dansk Kunsthist. (1890—1901), 131—32; »Kulturen. En Årsbok till Medlemmarna av Kulturh. För. för Södra Sverige«, 1943, 106; Industrifören.s Maanedsskrift, 14. Aarg., 138—40.
- 26) Res. Prot. 1737 (15. Maj).
- 27) J. Møller: Mnemosyne III, p. LXV; Mario Krohn: Frankrigs og Danmarks kunstner. Forb. i 18. Aarh. I (1922), 14; Christian Elling: To Rokobilledhuggere. 1. Le Clerc og Cuvilliers (»Kulturminde« 1942—43, 107 ff.).
- 28) Mnemosyne, anf. St.
- 29) Vilh. Lorenzen: Landgaarde og Lyststeder I (1916), 29.
- 30) F. Beckett: Frederiksborg. II. Slottets Historie (1914), 206—08.
- 31) Om dette Mindesmærke og Häussers Andel deri: Christian Elling i Tilskueren, 1938, II, 259—66.
- 32) Mnemosyne III, p. XCIV.
- 33) Ibid.
- 34) M. Krohn, anf. St. I, 17.
- 35) Mnemosyne III, p. XCVI.
- 36) Res. Prot. 1737 (d. 24. Juli).
- 37) G. N. Kringelbach: Civile Direktioner og Kommissioner . . . under Enevælden (1899), 44—45.
- 38) Mnemosyne III, p. LXXXV.
- 39) Anf. St., II, 682.
- 40) Jfr. fx. Res. Prot. 1737 (d. 17. Juni).
- 41) Danmark-Norges Hist. 1720—1814, II (1894), 297.
- 42) L. Koch: Christian VI's Historie (1886), 69.
- 43) Tychsen, anf. St., 10.
- 44) I Frankrig stiller Forholdet sig noget anderledes, idet den akademiske Undervisning (*l'Académie Royale d'Architecture* stiftet 1671) her har haft fundamental Betydning.
- 45) Pontoppidan: Danske Atlas, II, 120; Weilbach: Thura, 103 ff.; en nærmere Redegørelse vil blive givet af nærv. Forf. i »Danmarks Kirker«.
- 46) Var kun karakteriseret Ingeniørkaptajn (1746 kar. Ing. Major), jfr. Skr. fra P. Løvenørn af 6. Marts 1737 til Rentekammeret (Krigskancelliet, Koncepter til Overkrigssekretærens udf. Haandbreve 1737, Jan.—Juni). Weilbach kender intet af Müller opf. Bygningsværk (Dansk Bygningskunst i 18. Aarh., 1930, 90); det kan da anføres, at der i Kbh.s Stadsarkiv findes en Tegn. af ham, dat. 1729, til Pastor Schultz's Hus i Altona (Bygn. Komm.s Diverse Sager). Müller maa ogsaa have ledet Ombygningen 1741—42 af Amtsgaarden i Slesvig for Carl Holstein, der i et Brev af 16. Juni 1741 til sin Broder J. L. Holstein beder denne foretage nogle Udbetalinger for sig »sur les assignments du Bau Capitaine Müller à l'Entrepreneur Dose (o: Cai D.)« (Kgl. Bibl., Ledreborgske Haandskriftsamling Nr. 523, 4°). Se endvidere P. Hirsch-

- feld: Schleswig-holst. Herrenhäuser . . . des 18. Jahrh.s (1935), 59, 78.
- 47) Vilh. Lorenzen: Københavnske Palæer I (1922), 124; Weilbach, Thura, 26.
- 48) Christian Elling: Der Architect Joh. Fr. Oettinger (ARTES, V, 1937, 69—106), her ogsaa om J. S. Sibrand og J.-B. de Longueville. — Ing. Officeren Poul Terckelsen virkede som Tilsynsførende ved Christiansborgs Opførelse allerede 1734 (Res. Prot. 1740, Bilag ad Nr. 49) og i hvert Fald til 1746 (Part. Ka., Kgl. Resoll. Bau Protok. vedk. 1739—69 Nr. 93, 95; smign. fx. Comm. Prot. 1739—41, p. 1614); om ham Tychsen, anf. Skr. Biogr. Nr. 162. — I Conduitelisten af 10. Jan. 1738 over danske Fortifikationsetat, udfærdiget af Häusser, siges T. udtrykkelig at besidde Kundskaber i Civilarkitektur; jævnside med Ing. Kap. Jørgen Thomsen er han den eneste i Etaten, over hvilken dette siges (Krigskancelliet, Conduitelisten 1738). — Om Stykjunker *Jochim Eggers* i Holstenske Artillerikorps hedder det i Conduitelisten s. A., at han foregiver at applicere sig paa Architectura civilis og ønsker at employeres derved. — Om Ing. Kapt. *H. C. Lønborg* («hat einige wissenschaft in der *architecture civile*») jfr. Weilbach, Thura, 5—6, ogsaa Krigskancelliets Ref. Sager 1737, Jan-Febr. (Brev fra Klingenberg af 8. Jan. 1737, Ref. 4. Febr.). Om *H. Rosenkrantz*: M. Mackeprang i Sorø. Kirken, Skolen, Akademiet gennem Tiderne, II, 1931, 274 ff.
- 49) C. W. Schnitler: Fredriksvern (1914), 6, 37. — Om Militærarkitekter i Norge i denne Periode og deres civile Virksomhed se Harry Fetts aandfulde Afh. »Vernerne« i Foren. til norske Fortidsmindesmerkers Bev.s Aarsberetn. 1921, 7 ff., ogsaa Arno Berg *ibid.* 1925, 3—30.
- 50) Weilbach: Lauritz Thura, 18.
- 51) L. de Thurah: Samlinger til en Beskr. over Danmark, I, 40 (Kgl. Bibl., Additamenta 153, I, Fol.); Eiler Nystrøm: Fra Nordsjællands Øresundskyst (1938), 66. Det er dog ikke helt sikkert, at Scheel selv har givet Tegningen, Bygningen staar Krieger meget nær i Stil. — Om Scheel og Frederiksberg Have: Fr. Weilbach, Niels Maare og Christian Elling: Frederiksberg Slot og F. Have (1936), 118; Eiler Nystrøm: Frederiksbergs Historie (1942), 119 ff.
- 52) Kbh.s Diplomatarium VIII, 430 ff.
- 53) *Ibid.* 605, 637; ogsaa Scheel var virksom her.
- 54) Jfr. Breve fra Hans Gram, udg. af Herman Gram (1907), 40.
- 55) Beckett: Frederiksberg, 206—13.
- 56) Brev af 5. Juli 1739 fra Chr. VI til J. L. Holstein (H. Rordam: Histor. Saml. og Studier II, 438); »aldrig har jeg kendt en Mand med saa daarlige Billeder paa sine Vægge«, skrev Tessin om Løvenørn (A. P. Tuxen: Poul Vendelbo Løvenørn, 1924, 179). Hans Byggearbejder paa Bregentved vidner i hvert Fald om fordringsfulde Krav; hans Søn Frederik blev malet i Paris af Tocqué. Om Løvenørn og Thura: Christian Elling i Smaaskrifter tilegnede Aage Friis, 1940, 121; om hans Forh. til Eigtved: samme Forf.: Nicolai Eigtvedts ital. Reise und sein Briefwechsel mit General Poul Løvenørn 1732—35 (ARTES, V, 1937, 107 ff.).
- 57) Medlem 1740—45 (Kringelbach, anf. St.); jfr. Brev fra S. B. C. til Hans Gram af 19. Jan. 1741 (Kgl. Bibl., Gl. Kgl. Saml. 1101, Fol., Nr. 803).
- 58) P. K., Bestall. Prot. Nr. 1, p. 171.

II. KONGENS APPARTEMENT

- 59) Wasserschlebes »Copier af Breve fra Paris« (Kgl. Bibl., Ny Kgl. Saml. 700 Fol.). — Endvidere er benyttet Christiansborg Slots Inventarieregnsk. 1742—44 o. flg.
- 60) Om Blondels Betydn. for vor Rokoko Arkitektur og Interiørkunst sé Christian Elling: Om Bernstorff Slot og dets Forbilleder (Architekten XXX, 1928, 1—10); samme: Dietrich Schäffer. En københavnsk Rokoko-Snedker (Tilskueren, 1936, II, 81—103).
- 61) En Oversigt over Louis XV's Appartementer i Pierre de Nolhac's grundlæggende Skrift: Versailles au 18e siècle (1926), 100—226.
- 62) P. de Nolhac: La création de Versailles (1925), 169—71.
- 63) Res. Prot. 1739 Nr. 16, 97, 98, 224. Forest. Res. 1741 Nr. 80. — Jonge: Kiøbenhavns Beskr. I (1783), 505; Krohn I, 81.
- 64) Res. Prot. 1739 Nr. 16, 97, 98, 224; 1741 Nr. 42. — Forest. Res. 1741 Nr. 117. — Om Vægbeklædn. af Marmor: Daviler: Civilbaukunst, ed. Sturm (1725), 335.
- 65) Forest. Res. 1741 Nr. 117.
- 66) Res. Prot. 1738 Nr. 68, 69, 71; 1739 Nr. 99, 225; 1740 Nr. 93; 1741 Nr. 42; Com. Prot. 1739—41, p. 1345 ff.; Jonge, 505; Krohn I, 31.
- 67) Res. Prot. 1738 Nr. 68, 69, 70; 1739 Nr. 224; 1740 Nr. 93; »État des tableaux«; Forest. Res. 1741 Nr. 117; Jonge, 505; Dina Sidenius: Un tapisserie français à la Cour de Danemark au 18e siècle (Bulletin de la Soc. de l'hist. de l'art français, 1928, 16 ff.).
- 68) Resol. 1737 (d. 11. Sept.); Res. Prot. 1738 Nr. 176, 1739 Nr. 188, 225; Com. Prot. 1738—39, p. 346; »État des tableaux«; Jonge, 506; F. R. Friis: Bidrag til da. Kunsthist., 111; Krohn I, 29—30, II, 81.
- 69) Res. Prot. 1738 Nr. 176, 1739 Nr. 224; Resol. 1737 (11. Sept.), 1739 (26. Aug.); Com. Prot. 1738—39 p. 237; Jonge, 508; Bruun II, 701.
- 70) Anbringelse af Paradesengen midtfor Bagvæggen, undertiden indføjet i en Niche (Alkove), har været theoretisk fordret og praktisk gængs op gennem Aarhundredet til ca. 1775; forekommer allerede paa Sophie Amalienborg (Vilh. Lorenzen: Kbh.ske Palæer I, 65, fig. 21). — Se iøvrigt Brinckmann: Bauk. des 17. u. 18. Jahrh.s in den roman. Ländern (1915), 246; J.-F. Blondel: Architecture française I, 33. — Godt Exempel paa Alkove: O. Lessing: Schloss Ansbach (1892), tab. IV, 1; herhjemme i Magstræde 6, ca. 1740 (nu i Nat. Mus.).
- 70) Resol. 1737 (11. Sept.); Res. Prot. 1738 Nr. 69, 70, 1739 Nr. 224; »État des tableaux«.
- 71) Forest. Res. 1737 Nr. 7.
- 72) Resol. 1737 (11. Sept.).
- 73) Ersté Ausübung der vortrefflichen u. vollst. Anweisung zu der Civil-Bau-Kunst Nicolai Goldmanns, p.121.
- 74) Om Pal. Giustinianis Galleri jfr. Des Præsidenten de Brosses' vertrauliche Briefe aus Italien 1739—40 (1922), II, 34; et »Hôtel Brion« har ikke existeret i Paris, maa være H. de Brionne (H. d'Armagnac), jfr. Cte d'Aucourt: Les anciens hôtels de Paris (1890), 4, og P. Marcel: Inventaire des papiers manuscrits du cabinet de Robert de Cotte (1906), 58; om Münchener-Galleriet: G. Dehio: Handb. der deutsch. Kunstdenkm. III, 305—06; om Galleriet i Salz-dahlum: H. Schmerber: Studie über das deutsche Schloss und Bürgerhaus (Stud. zur d. Kunstgesch. Nr. 25),

- p. 23, 26; Heinecken: Nachrichten von Künstlern u. Kunstsachen II (1769), 23. Sturm vor Prof. i Mathematik i Wolfenbüttel.
- 75) I det Projekt til et kgl. Lystsloot, som Eigtved 1734 sendte fra Rom til Kbh., foreslog han et Galleri, »i hvilket Malerier af lutter berømte Mestre kunde samles« (ARTES, V, 154—55). Han kendte formentlig ogsaa Galleriet i Pal. Colonna i Rom, vistnok færdigt paa det Tidspunkt.
- 76) Die Bauk. des 17. u. 18. Jahrh.s in den germ. Ländern (1915), 174.
- 77) Til Schleissheim: M. Hauttmann: Der kurbayer. Hofbaum. Joseph Effner (1913), 121, tab. XIII; R. Streiter: Die Schlösser zu S. und Nymphenburg (u. A.), fig. 7. Til Belvedere: Sal. Kleiner: Wunderwürdiges Kriegs- und Siegeslager . . . des Fürsten und Herrn Eugenii Francisci (Augsb. 1731), 3. Del, tab. V; om en hermed beslægtet Billedgalleritype, der dog tangerer Kuriositetskammeret, jfr. Jul. v. Schlosser: Die Kunst- und Wunderkammern der Spätrenaissance (1908), 89—90. — De vigtigste fyrstelige Gallerier af denne Type fra Højrokokoen findes i Slottene Hetzendorf, efter 1742 (Oesterr. Kunsttopographie II, 39, fig. 52) og Ansbach, efter 1750 (Lesing, anf. Skr. tab. XIII).
- 78) Åke Stavenow: Carl Hårleman (1927), 64, fig. 12.
- 79) Resol. Forest. 1737 Nr. 7.
- 80) Ms. i Den Grevel. Ledreborgske Haandskriftsaml., 159 Fol. (Kgl. Bibl.).
- 81) Res. Prot. 1743 Nr. 21. — Prisen var 369 Rd.
- 82) Forest. Res. 1745 Nr. 265.
- 83) P. K., Kgl. Resoll. Bau Prot. vedk. 1739—69 Nr. 16 (6. April 1746).
- 84) I H. M. Kongens Haandbibl. findes endvidere en Opmaal. af samme Væg i Galleriet, signeret af G. D. Anthon; den maa stamme fra dennes Hofbygmestertid, efter 1761, og viser den blinde Dør t. h. erstattet med en Ovnplads.
- 85) I Salen fandtes iflg. Jonge (509) 6 Dørstykker, deraf 2 af J.-F. Detroy »over Gemaksdørene«, hvilket maa forstaas som de to Døre henhv. til yderste Førgemak (Litra d) og Konsejlgemakket (Litra b), og 4 Malerier over de øvrige Døre (4 »Verdensdele«, af ukendt Maler). De paa vor Tegnviste Malerier (der er identiske med de paa Anthon's Tegn.) maa da vel høre til dette Sæt, skønt Symboliken synes dunkel. Der skimtes dog t. v. et forjættende Palmetræ.
- 86) Rentekammeret. Bygnings-Komm.s Indkomne Sager 1746—49 (Design. fra Eigtved af 27. Aug. 1748). — Ibid. 1750—53 (Specif. fra Eigtved af 6. Febr. 1750). — Kbh.s Hof- og Militæretats Kgl. Resol. 1747—49 Nr. 616 (Generalbereg. af 22. Maj 1749). Fossati modtog 528 Rd. for Rosetterne, 1750 Restbeløbet 128 Rd.
- 87) Sidenius, anf. Skr., 29; det store Maleri paa Endevæggen, skjult bag Lysekronen, er muligvis et tilsvarende Arbejde af Krock (ibid., 26).
- 88) Overhofmarskallatets Arkiv. O. 13. »Beskr. og Afrids af forsk. Tafler . . . fra 17. Jan. 1769«; O. 14. »Taflerne efter den nye Indretning, som tog sin Begyndelse 1. April 1771.« Hertil: Q. 2. Appartementstabeller 1761—77; Q. 14—17. Hoffourerens Journaler 1765—72. — Estraden for det kgl. Kapel blev opstillet efter Rekvisition af Grev Enevold Brandt og Overkapelmester Sarti, approb. af Kongen i Januar 1771. — I Efteraaret 1777

- blev et nyt »Banco-Bord« opstillet, »siden det gamle er meget brøstfædig og Klædet forslidt«; ved samme Lejlighed anskaffedes 12 nye Klædes-tæpper til de firkantede Spilleborde (Overhofm. Arkiv. Q. 40. Hirschholm og Christiansborg Slots Møbler vedk.).
- 89) Res. Prot. 1738 Nr. 115, 1741 Nr. 53; Forest. Res. 1741 Nr. 117, 133; Com. Prot. 1739—41, p. 1620, 1625; Adsk. Sa. (Brev fra Miani af 17. Juli 1739); Concp. (til Eigtved 29. Juli 1741, til Chr. VI 1. Febr. s. A.). — (Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1101 Fol.). S. B. C. til Hans Gram af 19. Jan. 1741. — Jonge, 501—04. — Om Mianis Indkaldelse og Virksomhed se Christian Elling i Hist. Medd. om Kbh., 3. Rk., I (1934—35), 382—88.
- 90) Geng. i C. Bruun, anf. Skr., II, 705.
- 91) Com. Prot. 1738 p. 294 (Nr. 164).
- 92) Det vil blive behandlet af Forf. andetsteds, støttet til en fortrinlig Rekonstruktionstegn. af Arkitekt Chr. Kampmann.
- 93) Com. Prot. 1738—39, p. 73—74, Bilag, Febr. Litr. m. — Det kan tjene som Prøve paa Tonen mellem Eigtved og Le Clerc, at denne sidste, netop faa Dage før Komm.s Forslag fremkom, tillod sig at betegne en skriftlig Afgørelse af E. som *ridicule écrit de Eiguehts*(1). (Adsk. Sa., E.s Paaskr. af 1. Marts 1738).
- 94) Ibid. p. 76—78.
- 95) Om Eigtveds Profiltegninger til Dørgerichter se Com. Prot. 1738—39, pag. 15, 17, 20.
- 96) Ibid. p. 147.
- 97) Ibid. p. 5—6.
- 98) Com. Prot. 1739—41, p. 807, 814.
- 99) Jfr. f. Ex. Effners Hovedtrappeanlæg i det kurbayerske Lystslot Dachau, 1717 (Hauttmann, anf. Skr., p. 69, tab. I); det Boffrand-Castelli-ske Dekorationsudkast til Slottet i Würzburg, 1724 (Pfister-Sedlmaier: Die Fürstbischöfl. Residenz Würzburg, 1922, I, 86). Lærerige Paralleler i Andr. Lindblom: Jacques-Philippe Bouchardon och de franska bildhuggarna ved Stockholms slott under Rokotiden, 1924. En Billedhuggertegning fra ca. 1745, supplerende Arkitektens, findes i Ledreborgs Arkiv (geng. i Kunstmus. Aarskr. 1934, S. 251).
- 100) Com. Prot. Bilag 1738, 4. Marts.

III. HOVEDTRAPPERNE

- 101) Res. Prot. 1736 Nr. 20.
- 102) Ibid. 1739 Nr. 201, 202; 1740 Nr. 91.
- 103) Ibid. 1737 Nr. 67.
- 104) Com. Prot. 1738—39 pag. 35.
- 105) Ibid. pag. 142.
- 106) Ibid. pag. 257—58.
- 107) Ibid.
- 108) Ibid. pag. 299, 317, 325—28.
- 109) Brinckmann, anf. Skr., 93; man erindre Konstellationen S. Ivo alla Sapienza i Rom — Frelsers Kirkes Spir.
- 110) Com. Prot. 1738—39 pag. 325—28.
- 111) Ibid. p. 333—34, 345. — Kælderstokværkets Højde var 9 Alen. (Snit af Christiansborg, Ny Kgl. Saml. 675 d, 4°).
- 112) Ibid. p. 355—56.
- 113) Hans Rose: Spätbarock (1922), 193.
- 114) Hauttmann, anf. Skr. 115 ff., tab. XIIe; Pinder: Deutscher Barock (1924), tab. 35.
- 115) Concp. (til E. af 1. Marts 1745).
- 116) Res. Prot. 1740 Nr. 161.
- 117) Ibid. 1745 Nr. 43.
- 118) Da. Vitruv. II, tab. 45.
- 119) Habicht i Monatshefte f. Kunstwiss. IX, 1916, Tavlebd., tab. 15.
- 120) Bau- u. Kunstdenkm. Sachsens,

- VII, 683; Vandreservoiret her stod dog ikke i Forb. med Fontæner ved Trapper. Om Versailles: Rose, anf. Skr. fig. 161.
- 121) Res. Prot. 1739 Nr. 178.
- 122) Ibid. 1745 Nr. 43.
- 123) F. Ex. »Botschafterstiege« i Wiens Hofburg (1750—67), jfr. Oesterr. Kunsttopogr. XIV, p. 294, fig. 254.
- 124) Com. Prot. 1738—39 p. 329.
- 125) Ibid. pag. 366.
- 126) Ibid. pag. 494.
- 127) Com. Prot. 1739—41 p. 1350.
- 128) Forest. Res. 1743 Nr. 226.
- 129) Ibid. 1744 Nr. 228.
- 130) P. K., Kgl. Resoll. Bau Prot. vedk. 1739—69 Nr. 97, talrige Bilag.
- 131) Ibid., Litra A ad Lit. f.
- 132) Ibid., Litra B ad Lit. f.
- 133) P. K., Bygn. Res. Prot. 1746 Nr. 16.
- 134) Beschreib. von Kopenhagen, 12; Friis: Bidrag til dansk Kunsthist. (1890 ff.) 108—09. Om lign. Trappekonstruktioner i 18. Aarh. jfr. Zeitschr. f. Gesch. der Arch. II (1908—09), 155.
- 135) Habicht, anf. St., 55; Decker: Fürstl. Baumeister (1716) I, tabb. 2—3, II, tab. 4; Wackernagel, 170. — Gode Prøver paa senbarokke treløbede Trapper over kvadratisk Plan findes i Hildebrandts Slot Mirabell (v. Salzburg) og i Pal. Harrach, Wien («Kunst u. Künstler» XXV, 1915—16, p. 87).
- 136) Com. Prot. 1738—39, p. 12, 40, 64 ff.
- 137) Ibid. p. 68. — Res. Prot. 1738 Nr. 51, 141.
- 138) Com. Prot. 1738—39 p. 316.
- 139) Res. Prot. 1738 Nr. 165; Com. Prot. 1738—39 p. 329.
- 140) Res. Prot. 1739 Nr. 146.
- 141) Com. Prot. 1739—41 p. 807.
- 142) Ibid. p. 914.
- 143) Ibid. p. 1653.
- 144) Concep.
- 145) Res. Prot. 1742 Nr. 42.
- 146) Friis: Bidrag, 108.
- 147) Res. Prot. 1740 Nr. 144; Forest. Res. 1741 Nr. 80, 1742 Nr. 195; Com. Prot. 1739—41 p. 1684, 1687; Concep. (til E. af 17. Juni 1741).
- 148) Res. Prot. 1743 Nr. 18.
- 149) Res. Prot. 1740 Nr. 76.
- 150) Forest. Res. 1742 Nr. 175. — Kunstsmedene Mentzell og Schwartz, der havde forfærdiget Taarntrappernes Jennrækværk og ligeledes udførte Slottets Gitterport ved Marmorbroen, har været Periodens ypperste Mestre i deres Fag herhjemme; deres øvrige Virksomhed kunde fortjene en Undersøgelse. Om *Joseph Mentzell*, Hofkleinsmed, sé Kollegiebreve til Magistraten 1738 Nr. 107, 118 (Kbh.s Stadsarkiv); han blev begravet 6. Juni 1760, 60 Aar gl. (Petri Kirkes Begravelsesprot., Landsark. f. Sjæll.). — Om *Joh. Gottlieb Schwartz* sé Luxdorfs Dagbøger, ed. Nystrom, I, 237; Skifteuddrag i Stadsark.

IV. DRONNINGENS APPARTEMENT

- 151) Com. Prot. 1738 Bilag Nr. 60, Com. Prot. 1739 pag. 779, Bilag til samme Prot. Nr. 332, 839, 842, 883. — Jonge, 509—10.
- 152) Anvendes f. Ex. i det af ham indrettede Thekøkken paa Hirschholm (Weilbach: Thura, fig. 58).
- 153) Se min Afh. om denne i Kunstm. Aarsskr. 1934, 244 ff.
- 154) [Otto Bauditz:] Jagtslottet Eremitagen i Jægersborg Dyrehave (1936), 40. — Reusse havde i 1739 faaet udbetalt 68 Rd. for en Model til »Eremitagen« (Kabinetskasse-Regnsk. 1739).

- 155) Com. Prot. 1740, p. 862, 869. Om »Eremitager« i Alm.: Bernh. Olsen i Tidsskr. for Kunstindustri 1891, 156 ff. — Udkast til »ein gantz neu inventirter Geheim-Tisch« findes i J. J. Schübeler: Sechste Ausgab seines vorhabenden Wercks (Augsb., u. A.), tab. 3. Om »Confidencen« (endnu bev.) i China Slot (Drottningholm) se Aug. Hahr: De svenska kungl. Lustslotten, 239, ogsaa Gunnar Mascoll Silfverstolpe i »Svenska Kulturbilder« I, 1929, fig. 11. — Om et *table volante* i Versailles, konstrueret af Lorient (en af Jardins Lærere) se Charles Oulmont: La maison (»La vie au 18e siècle«), 1929, 33. Tegn. til en Elevator i et af de Brühlske Palæer geng. i A. von Borovitzény: Graf von Brühl (1930), 341.
- 156) Histor. Tidsskr., 3. Rk., V, 414—19; Edv. Holm: Danmark-Norges Historie 1720—1814, V, (1906), 740.
- 157) Døren til Løntrappen, som gik op til Dronningen, blev lukket af J. Bülow iflg. dennes egen Oplysn.
- 158) Rentekammeret. Bygn. Komm.s Koncepter 1742—55 (23. Aug. 1754). — *Dronningens Galleri* (Litra L) har haft en bevæget Projekteringshistorie, hvis Hovedtræk her kan noteres. De første Udkast til dets Dekoration blev givet i Foraaret 1737 af Le Clerc under Thuras Tilsyn; Chr. VI har kommenteret Sagen flittigt i Breve til Schulin (Mnemosyne III, p. CVI ff.). En enkelt Bemærkning af Kongen viser hans Hensynsfuldhed og belyser Forholdet mellem Thura og Le Clerc i et Glimt; han skriver: »Paa denne Tegning findes tvende *desseins* til Panelværket under Vinduet, derfor har jeg ikke kunnet skikke Thura den«. Man forstaar, hvor skinsygt Arkitekt og Billedhugger har vaaget over hver sit Myndighedsomraade. — Da Le Clerc trak Aflever. af hele Projektet ud, fik Eigtved i Juni s. A. Ordre til at afløse Thura som Arkitekt (Res. Prot. 1737, 3. Juli); 21. Novb. s. A. befalede Kongen ham at han skulde sætte mere Fart paa Le Clerc (ibid. Nr. 108). Hans Projekt til Galleriet indkom i Vinteren 1737—38. I Sommeren 1739 blev det sendt til Paris med den franske Envoyé i Kbh. Chavigny for at blive underkastet en nøjere Prøvelse af parisiske Autoriteter (Comm. Prot. 1738—39 p. 575, 576). Samtidig afleverede Le Clerc sit Overslag: *Mémoire . . . de ce que pourra coullé toute la Sculpture au Bois de la galerie de Sa Majesté la Reine y conpri les table d'ornement*, beløbende sig til 4288 Rd. (Adsk. Sa.). Det er saa udførligt, at en Rekonstruktion af hans Projekt kan foretages i Hovedtræk. Medens dets Skæbne blev afgjort i Paris, foreslog Eigtved i Aug. s. A. at bøde paa Rummets lidet indbydende Udseende: Stilladserne maatte fjernes, et »Interims«-Gulv lægges, der burde forfærdiges et tarveligt Panelværk og ophænges Tapeter paa Væggene (Com. Prot. 1738—39 p. 603). Der var saa meget des mere Grund hertil, som Galleriet var Passage fra Kongens Værelser til Spisesalen. — I Foraaret 1740 endte de vidtløftige Forhandlinger i Paris med Forkastelse af Le Clercs Tegninger; *Ange-Jacques Gabriel*, paa dette Tidspunkt virksom i Versailles, Fontainebleau og Choisy som Interiørarkitekt (Comte de Fels: A.-J. Gabriel, 1924, 24, 25, 186), paatog sig ved Kard. Fleury's Mellemkomst at levere et Projekt til Dronningen

- Galleri og indsendte samt. en *Mémoire sur les desseins de la gallerie de S. M. La Reyne de Dannemarc*, dat. Versailles d. 30. Maj 1740. Overslaget lod paa den enorme Sum af 50,000 livres; alene Forfærdigelsen (i Paris) af de to Kaminer vilde — Marmoret fraregnet — koste 5000 livres (Adsk. Sa.). Om Gabriels Projekt, der ikke blev udført, se endvidere Fr. Weilbach i *Fra Arkiv og Mus.*, 2. Ser., II, 1927, 15—30.
- 159) Com. Prot. 1738, Bilag Jan.—Juli Nr. 60.
- 160) Com. Prot. 1738 Nr. 78, p. 219.
- 161) Brinckmann, 266.
- 162) Com. Prot. 1738 p. 300—306.
- 163) *Ibid.*, Bilag Nr. 187.
- 164) *Ibid.*, Bilag Nr. 218.
- 165) Com. Prot. 1739, Bilag Nr. 332.
- 166) Com. Prot. 1739 Nr. 607, p. 586.
- 167) Com. Prot. 1739, Bilag Nr. 716.
- 168) Løjtnant Sibrand rapporterede 18. Novb. 1739: »I Spisesalen Lit. K arbeides paa Buffetens Decoration« (Com. Prot. 1739, Bilag Nr. 832).
- 169) Løvenørn fremlagde den kgl. Ordre i Kom.s Møde d. 25. Novb. (*ibid.*, Bilag Nr. 835).
- 170) *Ibid.*, Bilag Nr. 842.
- 171) Saaledes af Nic. Pineau, jfr. Léon Deshairs: *Nicolas et Dom. Pineau (Dessins orig. des maîtres décorateurs)*, u. A., tab. XXV, 54. — Mariette har udg. et Stik efter et andet Buffet-Udkast af N. Pineau. — En Niche-Buffet ses paa Chardins Maleri *Le Buffet* (1728).
- 172) De la distrib. des maisons de plaisance I, 33; jfr. II, 122 ff.; tab. 85.
- 173) Det smalle, høje Panelfelt med central Rosette har Analogier fx. i Hôtel de Roquelaure (1727, Leroux), og i Versailles, *Chambre de la Reine* (1735, J. Gabriel og Verberckt) og *Salon de la Pendule* (1738, samme), jfr. M.-J. Ballot: *Le décor intérieur au 18e siècle* (1930), tabb. XXI, XXVI, XXVII.
- 174) Adolf Feulner: *Bayerisches Rokoko* (1923), 29—30; Aufleger-Trauttmann *Die Amalienburg* (1895), pass.; se ogsaa K. Trauttmann: *Kulturbilder aus Alt-München III*.
- 175) Et Rokoko-Uhr af lign. Type fandtes tidl. paa Rosenholm (afb. i »Rosenholm og Rosenkrantzerne«, 1924, p. 41), nu paa Frederiksborg; Værket udført af P. M. Abel, Kassen kan tilskrives Didrik Schäffer, der ogsaa 1736 fik Betal. for et stort »Uhr-Gehäuss« til Hoffet (C. Elling, D. Schäffer, i *Tilskueren* 1936, II, 101). — Til Uhrmager Joh. Paul Weber i Wernigerode betaltes 1745 228 Rd. for et til Kongen leveret Spille-Uhr (Part. Ka. Regnsk. 1745 fol. 90), til samme betaltes 1747 300 Rd. (og 236 Rd. i Rejsseudgifter) for et af ham forfærdiget og hertil med egen Vogn indbragt »Fløjte- og Harpe-Uhr« (*ibid.*, 1747, fol. 82). 1748 betaltes ikke mindre end 1000 Rd. til Agenterne Wever & Hemmert som Kommissærer i Købm. Freuchens Fallitbo for et til Kongens Cabinet leveret »kunstigt Stue-Uhr« (*ibid.* 1748, fol. 69).
- 176) Kun Parketgulvets Mønster skyldtes en Tegning af Thura (Com. Prot. 1738, Bilag Nr. 187). De let klassicerende Konsolborde paa Vinduespillerne, som Halfner afbilder paa sit Prospekt, maa være identiske med de to »Consol Borde af Billedhugger-Arbejde og 2de Plader af graa norsk Marmor«, som Billedhugger *Grund* afleverede 1770 til denne Sal; de var helt metalfor-

- gyldte (Christiansborg Slots Inventarieregnsk. 1768—71).
- 177) M. Krohn: Frankrigs og Danmarks kunsth. Forb., I, 101—102.
- 178) Kulturminder 1942—43, 107 ff.
- 179) E. Renard: Clemens August, Kurfürst von Köln, 1927 (Monogr. z. Weltgesch. Bd. 33), figg. 52, 75, 76; bemærk ogsaa Nichen i Spejlkabinettet i Münchener-Residensens Suite indrettet af Cuvilliers; om den franske Indflydelse i Kurkøln se Louis Réau: *L'art français sur le Rhin au 18e siècle* (1922), 55—60.
- 180) Tilskueren 1936, II, 90—92.
- 181) Pierre de Nolhac: *Versailles inconnu* (1925), 1—65.
- 182) Edv. Holm, anf. Skr., II, 748.
- 183) Minutiøse Hofholdningsregnskaber i Rigsarkivet.
- 184) Jfr. fx. Kong Chr. VI's Dagbøger for Aarene 1741—44, ed. P. Brock, i: *Danske Saml.*, 2. Rk., IV, 262 ff.
- 185) Com. Prot. 1739, Bilag Nr. 800.
- 186) Fr. Weilbach: Lauritz Thura, fig. 58.
- 187) Com. Prot. 1739, Bilag Nr. 810.
- 188) *Ibid.*, Bilag Nr. 835.
- 189) Com. Prot. 1743, Bilag Nr. 3029; det samlede Overslag lød paa 1600 Rd., deraf 233 Rd. for Marmorarbejde (Fortling og Drexel), 236 Rd. for Billedhuggerarb. og 394 Rd. for Maler- og Forgyldearb. (Milan). — Det store Skænkeskab var udført af Snedkerne J. von Holten og Petersen. Kapt. Holtzmann, den kendte Klokkestøber, leverede Messinghane til Vasken og Uhrmager Peter Mathiesen et »Braten-Uhr« (Specif. Regnsk. i Res. Prot. 1743 Nr. 4).
- 190) Om denne, Mesteren for »Manden« paa Frelsers Kirkes Spir, se Hugo Matthiessen i *Ill. Tidende*, LXV, 1923, 103—04.
- 191) Hvidt, der nu er obligatorisk i alle Badeværelser (bortset fra Hjem, hvor Smagsforvildelse hersker), har været fremherskende her vistnok siden ca. 1740 (Blondel I, 73—74, hvidt Maling og Fajancefliser); Badeværelset i Hertugen af Choiseuls Slot Chanteloup (G. Maugras: *La disgrace du Duc et de la Duchesse de Choiseul* (u. A.), 118).
- 192) Res. Prot. 1743 Nr. 4.
- 193) P. K., Bygn. Res. Prot. 1739 Nr. 17.
- 194) Forf.s Afh. i Kunstm. Aarskr. 1934, 264—65; ogsaa paa Borreby findes nogle Vægfliser fra Fabriken.
- 195) Let paavirkede af den Møbeltype, der kaldes *commode d'encognure*. Jfr. ogsaa Frederiksberg-Køkkenet.
- 196) Nærmest staar Køkkenet i Amalienburg (Nymphenburg), ca. 1735, med hollandske Fliser; det er næppe udelukket, at Eigtved kan have set det under Opførelse paa sin Rejse eller i hvert Fald har set Tegninger af det. — Sommerspisesalen i Brühl, 1735, og Trappehuset i Falkenlust, 1731, var ligel. beklædt med Fliser. Ogsaa Badenburger (Nymphenburg). Se E. M. Vis & Commer de Geus: *Altholländische Fliesen*, II (1933), 40, 44, 48.
- 197) F. Ex. Porcellænsværelset i Charlottenburg Slot (J. B. Broebes: *Vues des Palais et Maisons de Plaisance de S. M. le Roy de Prusse* (1733), tab. 14); i Residensen i Dresden (Bau- u. Kunstdenkm. Sachsen VII, 384); i Palais Dubsky i Brno (Brünn) (E. Hannover: *Keramisk Haandbog* II, 113); samt, fra ca. 1745, i det kejserl. Sommerslot Hetzendorff (Oesterr. Kunsttopogr. II, 39). Jfr. herhjemme Frederik IV's Glaskabinet paa Rosenborg.
- 198) *Inventarium Dec. 1747* (R. A., Regnskaber. Sophienberg 1748).
- 199) Fra sin sachsiske Læretid maa Eigtved have været nøje fortrolig med

Porcellænskabinetter og alle Former for Kineserier (Japanisches Palais, Dresden; Pillnitz). Gennem vort Asiatiske Comp. fandt en meget betydelig Import Sted af kinesisk Porcellæn, om en enkelt Skibsladning 1754 se G. L. Baden: Kong Frederik den Femtes Regerings Aar-bog (1832), 123. Om Sofie Magda-

lenes Saml., se Thomas Thomsen i Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1942, 59 ff. — Jfr. ogsaa Kay Larsen: Den danske Kinafart (1932), 13 ff.

200) Jeg forbereder Udgivelsen af en lille Samling kritiske Udtalelser om Bygningskunst af Christian VI.
